

NAPLELET

FÉLHAVI FOLYÓIRAT

FŐSZERKESZTŐ: PAÁL ÁRPÁD

SZERKESZTŐK:

KÁDÁR IMRE · LIGETI ERNŐ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TARTALOM

II.

F.VF.

2.

SZÁM

Kádár Imre: A művészet éle. Babits Mihály: Arckép. (Egy vegényből.) Beosky Irén: Veronika-kendő. (Vers.) Gelei József: Biológiai gondolatok a szociológiában. Berde Mária: Rina kincse. (Novella.) Bárány Pál: Anyám. (Vers.) Janovics Jenő: Madách Imre. Szabó Lőrinc: Shakespeare szonettjeiből. (Vers.) Halász Gyula: Berlíni levél. Keresztury Sándor: Új virágvasárnap induló. (Vers.) Tabéry Géza: Októberi emberek. (Regény. 8.) Szentimrei Jenő: A műhelyből: Félzeg apoteozis. A műhelyből: Intermesso. (Egy elvetélt Ady-vers.) Jegyzetek.

1921

FEBR.

1.

Ára 6 Lei

Tartalom:

	Oldal
<i>Kádár Imre: A művészet elé</i>	65
<i>Babits Mihály: Arckép (egy regényből)</i>	68
<i>Becsky Irén: Veronika-kendő (vers)</i>	71
<i>Gelei József: Biológiai gondolatok a szociológiában.</i>	77
<i>Berde Mária: Rina kincse (novella)</i>	81
<i>Bárány Pál: Anyám (vers)</i>	97
<i>Janovics Jenő: Madách Imre.</i>	98
<i>Szabó Lőrinc: Shakespeare szonettjeiből (vers)</i>	103
<i>Halász Gyula: Berlíni levél</i>	104
<i>Keresztury Sándor: Uj virágvasárnapi induló (vers)</i>	109
<i>Tabéry Géza: Októberi emberek (regény, 8.)</i>	110
<i>Szentimrei Jenő: A műhelyből: Félszeg apoteozis</i>	115
<i>A műhelyből: Intermezzo (egy elvetélt Ady-vers)</i>	117

Jegyzetek.

<i>Becsky Ándor: A szellem diktaturája ellen</i>	118
<i>Murányi Győző: Az erősebb</i>	119
<i>Jaklowszky Dénes: Tolsztoj a botbűntetésről</i>	119
<i>Erdélyi Viktor: Mi az anarkizmus</i>	120
<i>Bartalis János: Guillaume Apollinaire: A kubizmus</i>	123
<i>Fárosy Dezső: A dalegyesületek kultúrája</i>	125
<i>Turnowszky Sándor: Az európai zűrvavar</i>	126
<i>Ligetfi Ernő: Erdélyi lapszemle</i>	127
<i>Napkelet hírei</i>	127

Főmunkatársak:

**Bárd Oszkár, Janovics Jenő, Kós Károly, Tabéry Géza
Zsolt Béla.**

Segédszerkesztő: **Szentimrei Jenő.**

Kiadja: Lapkiadó és Nyomdai Műintézet R.-T., Cluj-Kolozsvár.

A Napkelet címlapját és rajzait Kós Károly készítette.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Negyedévre 32 Lei,

Félévre. . . . 60 Lei.

A Keleti Ujság féléves előfizetői 25 százalék kedvezményt kapnak.

A Napkelet minden cikkéért írója felel. Lakáscímmel beküldött kéziratok ha írójuk három hónap alatt értesítést nem kap, a szerkesztőségben átvelelők. A szerkesztőségnek szánt leveleket az írók ne címezzék valamelyik szerkesztő nevére, mert ezzel az elintézetést kérelmetlik.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Str. Memorandului (Unió-utca) 3.

273203

II. évfolyam.

2. szám.

1921 február 1.

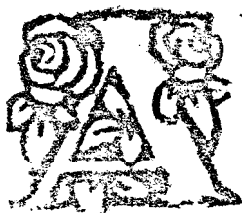
NAPKELET

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A FAJI ÉRZÉSEK IGAZOLTSÁGA

Írta: PAÁL ÁRPÁD

világtársadalomnak vérrokonsági szempontból való megosztását, illetve vérrokonsági átöröklésű csoportosulását értem ebben a pár sorban fajoknak. Nem az általános, vagy a szakszerűbb természet-tudományos fajiságra, hanem a népek egymás iránti, vagy egymás elleni indulatképződésére gondolok, melynek mind a fajiság összetartó, vagy elválasztó képzelei adnak megindulást és kifejlődést. Van-e jogosultsága és igazoltsága ezeknek a képzeteknek? Van-e — hogy úgy mondjam — a világ élete szempontjából biológiai alapja és továbbfejlesztő elhivatottsága? És van-e értelme, hogy az egyesek faji hevültségeket érezzenek, faji eszményiségeket irjanak maguk és jövő nemzedékeik elé, s van-e értelme, hogy ez az érzés és eszményiség legyen az egyesek életének összes kileheltsége, vágya és ihletettsége? Nem állja-e útját ez a hevületesség a világ napsugaras kibontakozásának, az emberek egész földön szükséges testvérségének? Nem ezek a hevületességek-e éppen azok az emberiségi lélekelemek, melyek az elfogultságokat okozzák és fokozzák? Így képzelem, ebben a sok kérdésességben a faji életnek azokat a kiütkezéseit, amelyek manapság nagyon is meglátszanak s nagyon is a világhelyzet alakítóiként tűnnek elő.

Az emberiség nagy fajainak, nagy színeinek a kialakulása és egymással szemben való felsorakozása is mind jobban érezhető. Nyílt titok, hogy Japánnak az antant oldalán való együttjárása tele van a sárga faj ázsiai uralma megszervezésének a hátsó gondolatával. Ázsia fajai felszabadulni kívánnak az európai fajok befolyása alól és összeguzzsoló gazdasági hálózatából. A török is, az indiai is, a kínai is megmozdul s az orosz bolsevizmusnak, ennek a félázsiai népindulatnak a hullámaival benső erők kimeríthetetlenlenségével táplálja. A japánok Amerikával mind keményebben veszik fel a tengerek uralma feletti versenyt, s ugyancsak Amerikának munkarendszerével és kapitalista szervezettségével Afrika fekete népei is kikezdenek. Az emberiség nagy fajai közt tehát megkezdődött a harc messzevivő folytonossága, a népek testszíneinek az óriási és egész világon átálérő öklelőzése. Ez a háttér a fajok további megkülönböztődéseinek és sokszorozódásainak az előtérben álló, igen élénk, igen hangos, igen egymás fellalására kész viaskodása mögött; viharok és viharok cikáznak és dörögnek s mögöttük is csupa áttekinthetetlen viharfelleg sötétlők.

Amerika ilyen körülmények között hozza az európai világháborúba a népek önrendelkezési jogának a gondolatát, mint valami békegalambot, de nem vízőzön fölé, hanem a tűzőzön füstje és korma

közé. Persze a békegalamb szárnyai lényegesen megpörzsölödtek s fehér tollazatát igen belepte a füst és a korom. De jellemző, hogy felszállhatott, s hogy Európa viaskodó népei egyértelműen remélni tudtak benne, míg első röptét látták. Minden nép elképzeléséből volt valami ebben az ötletszerű felvillanásban. A fehér galamb legalább a fehér fajok belső differenciáltságának adott egy gondolatot, ami még fel-támadhat. Most csak arra volt jó, hogy megmutassa, hány differenciáltságnak, a fehér fajon belől hány további nemzetnek a keze nyúl utána. Ugy lett Európában a fajok problémája, a fajok további részletességeinek, a nemzeteknek a problémájává. Nemzeteknek, melyeknek állami életük volt, vagy állami életre vágytak, vagy nagyobb állami életre törtek, vagy meglevő állami életüket kellett félteniök, vagy valami sohasem született örökéletüsből a maguk külön életét okvetlenül kivajudni akarják. A faji élet kérdésessége legközvetlenebbül így áll mielőttünk is, kik szintén közvetlen részesei vagyunk az európai vihárnak és belső szaggatódásnak.

Hát nem is nézván a háttérbeli örök vihar sötétségére, van-e jogosultsága és igazoltsága a nemzetekké és államokká differenciálódott fajindulatoknak? Egyet jelent ez a kérdés azzal, vajjon természetes dinamika mozgatja-e a fajindulatokat, vagy mesterkélttség erőlködik bennük? Szinte metafizikai határokba tartozik a kérdés, mégis válaszolnunk kell rá. Mindenkinek válaszolnia kell rá, akinek csak fölvetődik ez a lelkében. Pedig fölvetődik mindenkinek a lelkében, még a szerencséseknél is, mert mindenki csak ettől a kérdéstől függően tudja eldönteni, vajjon meddig is tarthat a mostani viharban az ő hozzátapadt szerencséje, vagy szerencsétlensége? És ime ebben a tudatlanságban, ebben magában megvan a felelet. Olyan állapot, aminek a kimeneteléről nem tudhat a véges elme; ami ezer és ezer misztikum-ból kapja új forrongásait; ami tömegeket tesz úrrá is, rabszolgává is és minden létezőt kirendít a megszokott sarkából: az ilyen állapot valami őselem erejének a megnyilatkozása. Nem lehet mesterkélttség, hanem a természetesség fellázadása valamelyes természetellenes rothadások ellen és azok kitisztítására. A mesterkéltségek csak utánozni tudják egy-egy pohár vízben a vihart, de nem tudhatnak vihart támasztani az egész világon. Egy-egy népvezető, vagy uszító, vagy hadvezér mondhat, akarhat, vagy tehet olyant, ami események felidézőjének látszik, de csak látszik. Nem egyes emberek vezetik az eseményeket, ha még olyan fényesek és előljárók is azok az emberek, hanem az ő kiobbantó munkájuk is csak úgy beletartozik az emberiségi, vagy világrendszerbeli nagy élet természetességébe, mint a villámlás fellelgyüléskor. Nem okok ők, csak jelzői az okoknak és kisűrűsödési a felgyült anyagnak. Esetlegességei a mélyebb és örökös erőknek; olyan esetlegességek, melyek szerepük végeztével belekavarodnak az eseményekbe, honnan viharok idején gyors egymásutánban jön a más esetlegesség, a más próféta, a más vezér, ki eddig sötét ismeretlenségben élt a világ tudata alatt. Nagy élet folyik itt a szemünk előtt, ami nem mérhető egyesek akarásainak és erőlködéseinek az araszaiival, mert akkor el kellene kápráznunk a fel nem mérhető jelenségek

óriási sokasága előtt. Az elkápráztató óriási méretekben csak élnünk kell, csak lendülnünk, vagy alábuknunk, ami végtére egyet jelent. Az alábukás is csak kezdete az újabb lendületnek. És ez az elképzelés kell, hogy megnyugtasson bennünket s nem holmi méricskélések. A világ halad, fejlődik és épül; még akkor is épül, mikor minden destruálódni látszik benne. A destruálódás is beletartozik az emberiség életnövésebe, valamint az emésztés a lények életébe és az ember halála abba a kötelességbe, hogy utódainak helyet adjon.

Igy van ez, mert a világ élete a fő; ez az élet az a misztikum, az a célösszeség, amibe beleömlünk. Akár véges ez a nagy élet, akár örök, minden perc csak az ő rendeltetéséhez visz közelebb. Az emberi akaratok csak mind ennek a rendeltetésnek a kifejlődései s igen naiv dolog, ha valaki úgy hiszi, hogy valamit feltartóztathat, vagy irányíthat. Ami feltartóztatásnak, vagy irányításnak látszik, az csak kifejeződés az illetőn keresztül a nagy misztikumból és a visszavetődés is haladás, mert a haladás nem egyéb, mint az idők folyton észrevevődőbb telése. Ami ebben az időtelésben történik, annak mind történnie is kell, az mind a nagy élet célösszeségének a kikerülhetetlen mágnészvonzása miatt ébred, rohan, süremlik, vagy ritkul. És ha valaki megrendül az elképzelés miatt, hogy így ő tulajdonképpen nem szabadakaratu, annak azt mondom, hogy csak az ő makacs akaratoctskája nem szabad, ellenben egész lénye az összes világelet szabadakaratanak a boldog részese. Boldogsága az, hogy küzdése, vívódása, nagyravágyása, vagy aláomlása mind-mind beletartozik a nagy sorsba, a nagy kikerülhetlenségbe, az idők nagy telésébe, amely pedig rossz nem lehet, mert a nagy élet a maga öncélúságában rosszat nem akarhat, nem is tehet, mert magát akarja és sajátmagát éli minden cselekvéssel és eredménnyel.

Ha ebbe a messziségbe nézünk, megkapjuk a feleletet, vajjon van-e igazoltsága a fajiságoknak, a nemzeti érzékenységek, akarások és életek kialakulásának? Van. Van azért, mert *megvannak* ezek a fajiságok és nemzeti alakulások. Ha megvannak, úgy nem egyes emberek hiuságából és akaratoctskájából születtek, hanem a nagy élet akarásai tették emberiségi tényezővé. A haladásnak ezeken az alakulásokon is át kell gördülnie, ezekből is a maga táplálékait föl kell szívnia, ezekből is az életösszeség felé, minden, de minden tartalmat el kell vinnie. Jöhet, sőt biztosan jönni fog a faji és nemzeti különböződések után békitőbb, megegyezőbb, logikusabb, nagyobb terjedelmű összefüggés, de ezeket az előzőket azok a következők át nem ugorhatják, hanem a következők is az előzőkből nőnek. Csodálatosan egyszerű dolog ez; éppen olyan csodálatos, mint a fa növése és éppen olyan egyszerű is.

Eljutván eddig a megállapításig, nyomban rájövünk arra is, hogy a küzdő és alakító faji érzéseknek nemcsak *egy* fajiságban, hanem *minden* fajiságban megvan az igazoltsága. Éppen az a fejlődés további mozgatója, hogy ezt az igazságot nem bérelheti ki egy-egy nemzet a maga külön privilégiumának, hanem minden más faji és nemzeti törekvés javára is el kell ismernie. A természet végzetereje diktálja ezt kikerülhetetlen kényszerűséggel. Az östermésztből felvillanó fényugár volt

a népek önrendelkezési jogának a jelszava, azért kapott úgy utána Európa nemzetéinek és népeinek önmagával és egymással vívódó soka-sága. Ez a mindenki részéről való ösztönszerű utánanyulás, ez is bizonyítja, hogy legalább is Európában a fajiságok s a belőlük fejlődött népiségek és nemzetek fejlődése odajutott, ahol már közösen tud érezni minden népnek az önrendelkezése és szabadsága iránt. Innen már csak egy további lépés következik, hogy a faji harcok határát a faji béke váltsa föl s a nemzeti kialakulások mintegy befejezettséghez jussanak a kölcsönös elismertségben. A kölcsönös elismerések, az egymás melletti elhelyezkedések küzködése következik, de ez mintegy végső aktus, hogy az eddigi nemzetelnyomó ideológiákból kivánszorogjunk. Különösen aktuális lesz ez a végső viaskodás a népi és faji különbségekkel megszagotott államterületeken, de a világerzés sodra már több erőt ad a feltörekvők hitének s kevesebb önbizalmat a faji uralmon levőknek. Éppen az a természetesség, hogy minden faji érzés igazolt, ez önérzetességet és lendületet ad az alárendelt sorsuaknak s megfelelő engedékenységre és helynyitásra kényszeríti a fölrendelt sorsuakat. Az európai fajharcok, népi ellentétek, nemzeti egymásba ütközések végső aktusa meghozza még a maga színes élénkségeit, mint a nyár a maga színpompáját, de jön utána a gyümölcsstermő őszi pompa is.

A faji érzékenységeknek im ez a jövendősejtő értelme és jövendőalakító hivatottsága. Elniók kell, hogy érvényesüljenek. De mindeniknek élnie kell s nem lehet többségi teóriákkal, egységes nemzeti állam képleteivel és akarásaival ennek a fejlődésnek az útját állani. Ha az államhatárok még további módosulások alá esnének is, akkor is nem ezek a módosulások lesznek lényegesek, hanem az államhatárok közötti különböző népek önrendelkezési jogának minél mélyebb és minél szabadabb megvalósulásai. Bármely államnak, vagy állam-módosulásnak jövőben már csak ez a népi berendezkedés lehet a természetes alapja, tehát olyan szervezeti ereje is, ami őt a világmisztikum fejlődésével megegyezteteti és abban fenntartja.

Einstein professzor világhíres relativitási elmélete tulajdonképpen azt mondja, hogy minden eddig képzelt általános törvény csak bizonyos viszonylatban áll meg. Egyik előadásában az asztalt kétszer egymásután megkopogtatván, hallgatói előtt rámutatott, hogy amiként a két kopogtatás hangja időbeli különbséggel jelent meg, úgy a két kopogás helye sem ugyanaz, mert a föld forgásával az asztal helye is a második kopogásig megváltozott. Ilyen rámutatások nyilvánvalóvá teszik, hogy a legnagyobb és legalaposabb természeti törvények is csak bizonyos szűkebb látás szerint igazak, de más viszonyokban már nem azok. Ezt a meghökkentő egyszerűséget a nemzetek viszonyának eddigi törvényeire is át lehet vinni. Eddig többségi elveket tartottak igazságosnak egy-egy állam életében, a többség akaratát törvényként oltrojjázták rá az állam különböző népiségeire s nemzeti kisebbségeire. Kérdés azonban, hogy többség-e az a többség? Csak bizonyos viszonylatban az, de az emberiség egészében nem. Az emberiség egészében gazdasági érdekek, vagy hirtelen átnyilaló nagyobb faji érzések, aztán koronkint szabályosan visszatérő szentimentalizmusok, rajongások és

részvétek alakítják egy-egy népcsoport mellett, vagy ellene a többséget. Nincs többségi és kisebbségi nemzet, hanem *minden* fajiság és *minden* nemzeti érzékenység: szerve az egész emberiség idegrendszerének. Az emberiség szervezése s ennek a szervezésnek a nagyobb közérdeke: ez nagyobb általánosságú törvény, mint az egyes nemzetek uralmának a többségi elve.

Ime, ez a közeljövő. Az összes faji érzéseknek igazuk van, ennél fogva az összes faji érzések olyan nemzeti és állami formát kell hogy kapjanak, ahol *mindnyájan* legszabadabban érvényesülhetnek. Tehát se az imperializmusoknak, se a megtorlásokra törekvő visszaszerzéseknek nincs jövőjük. A jövő a nemzeti autonómiáké.

EMLEKEZÉS A GARABONCIÁSRA

Reggel rongy ruhája záportól ázott,
süttette magát dél melegével.
Estig szunyókált, — felébredt s éjjel
boszorkák bolondos bálján bokázott.

Görbe botjával országút porába
falunkvégén titkos jelt jelre irt, —
véres szemmel leste az esti pírt —
házunkig hallott hangos vihogása.

Tudom, kis ágyunk tiszta vásznai
alig zizzentek, mert vihar dübörgött.
Odakünn füttyült s táncolt az ördög.

Szemünk előtt vibrált a borzalom,
úgy rémlett, mintha a homályos falon
egy tűzokádó sárkány mászna ki.

FINTA ZOLTÁN

BOLDOGSÁG

A zöld gyepről kék füstöt ereget
 Setét fenyők fölé piros parázs,
 Csengőt egy pásztor csöndes nyája ráz...
 Van még boldogság?... Istenem, lehet?...

Békén görbül botjára a gubás,
 Ily mozdulattal nézte őse rég
 Betlehemben Mária gyermekét,
 S egy messzi bölcsön felsirt már Judás...

Jaj, minden üdvünk búval viselős,
 Az ifjú ágon boldog alma kél,
 De százezer mérföldről már a szél
 Elindult, melytől zuhan a gyümölcs...

Várj, enyhe perc!... Teleszívom tudóm,
 S a csöndön át úgy rémlik: csöndesen
 Egy percre: most megállt szemközt velem
 Halálom, mely közelg a bús időn...

TÓTH ÁRPÁD

A MŰMIA

Most úgy fekszem a bús ágyon kinyúlva
 Mint múmia, mely fekszik s nem enyész,
 Bár süppedt mellét nyomja lomha gúla
 És holt szemét hálózza halk penész.

Fáj, Fáraó? Zendül Egyiptom túl a
 Vak síron s vágyak Nilusába néz
 Arany viszfénnyel milljom szem, kigyúlva:
 Oh zeng s ragyog az Élet s te nem élsz!

Oh Fáraó, te árva múmia,
 Hát minden jónak el kell múlnia?
 Oh nap fia, hol van sok régi kincsed?

Hiába... Két bús karom összetéve,
 Fekszem, halott úr, harmincezer éve,
 S a sötétben őriznek néma szfinxek...

A LEVEGŐTLENEK

A Napkeletnek írta: BARTA LAJOS

Szűk, ketrec-udvarok, piszkos gyászfalak, alacsony rab házak: külváros. Akiknek sok pénzük volt, nagy házakat és nagy udvarokat, akiknek kevés pénzük volt, csak kis házakat és szűk udvarokat teremthettek maguknak. A nagy udvarok tele voltak levegővel, a kozmosz áramlásai lebegtek rajtuk át. A szűk udvarokban fuldokoltak az emberek és létük ki volt kapcsolva a Mindenség leheleteiből... A Földnek nevezett csillag száraz felülete szinte határtalan, a kevés pénzűek még sem keríthettek el maguknak nagy, a szférákkal együttlélegző udvarokat. Ezt nem engedték meg azok, akiknek sok pénzük volt. Nem úgy csinálták ezt, hogy minden egyes esetben fölálltak és azt mondták:

• — Hallod-e te keves pénzű! Nem engedjük meg, hogy a Föld fölszínéről nagy darabot keríts el magadnak! — Nem kellett így tenniök, mert helyettük egyszersmindenkorra elvégezte ezt a Világrend. A Világrend ebben az időben már olyan hatalmas volt, hogy benneült nemcsak minden intézményben, de megnyílvánult az emberek tudatos vagy öntudatlan cselekedeteiben is. Sőt az anyák már olyan csontokkal és olyan koponyával szülték gyermekeiket, amilyeneket a Világrend megengedett. A sok pénzűeknek nem kellett volna attól félniök, hogy levegőjük megfogyatkozik, ha a kevés pénzűek is nagy udvarokat kerítenek el maguknak. De ők mégis félték, mert önzésük már olyan féktelen és dühöngő volt, hogy semmi olyasmit, ami nekik már volt, nem akartak másoknak is átengedni, még ha nekik már nem is kellett. A kevés pénzűeknek tehát nem volt levegőjük. Ezeknek a levegőtleneknek vasárnap délutánoként a város falain kívül kellett keresniök a levegőt!... Emberi voltuk is majdnem egészen elveszett ebben a levegőtlenességben és mikor vasárnapoként levegőért törtek ki, felhomályosodott bennük valami tudatféle, hogy nemcsak a levegőt, de emberi voltukat is keresik...

Először Teri jött ki a szűk udvarra. Megállt és föl nézett a Mindenségbe. A vízgöz szürke foltokba sűrűsödve lebegett az asztronómiai területeken. Teri bosszusan mondta:

— Mégis csak eső lesz!

Bensőjén fonnyadás vonaglott végig, arcára új tragikum tapadt. Kék alja és piros blúza fölött hordta magát arra. Elvilágolt a színes textilek fölött és mutatója volt annak, hogy ez a földig textilekbe betakart alak mégis csak húsból van.

Azután Ilonka jött ki. Ő is megállt az udvaron, ő is a Mindenség felé fordította arcát, látta a göztesteket a Kozmosz leheletein úszni és megszólalt a lemondás árnyalataival:

-- Mégis csak eső lesz!

Ő is színes textilekben volt, melyekből csak az arca látszott ki és a fonnyadás érzése, mint villámcsapás rajta is átrohant.

Azután Margitka, a legfiatalabb jött ki, úgy tett, mint testvérei, az ő fiatalságából is elröppent egy rész, mikor azt mondta:

— Mégis csak eső lesz!

Hogy gyűlöltek most a kozmikus folyamatokat, melyek elrontják vasárnap délutánjukat, amikor levegőért akarnak menni és ki akarják magukból még egyszer teremteni elhomályosodott emberi mivoltukat!... A kozmikus folyamatok fogalma ismeretlen volt előttük, de az esőben akaratot éreztek. Személyes valaminek érezték az esőt, bár sejtették mögötte a Végtelen személytelenségét. De létezésük metafizikájával sohasem foglalkoztak.

Csüggedten mentek be a konyhába. Nem kellett nekik szavak, úgyis tudták egymásról, hogy most milyen keserűeket gondolnak. Létezésük annyira ugyanazokra az alapokra volt helyezve, hogy némaságuk is mindent elmondott egymásnak.

Gondolataik fájdalommal csakhamar fizikai fájdalommal is változott és odabenn nagyon élénken kezdték magukban érezni a Világrendet. Teri barna deszkalatuk formájában kezdte érezni a Világrendet. Az üzleti pénztár barna deszkái voltak ezek, melyek reggeltől-estéig, vasárnaptól-vasárnapig körülzárták. Ilonkának elkezdett hátába menni az a szék, mely egy távoli utcában, egy házban, a második emeleten, egy ügyvédi irodában állt. Ez a szék volt az, melyen egész héten ült. Margitot is elkezdtek időn és téren át a varroda tüi szűrni és a forró vasalók a szemét égetni!...

A konyhában egy asszony mozgott, mind a hárman ennek a testéből eredtek. Az asszony nyakától a sarkáig textilben volt. Ami fönt a textiltől kiállt: petyhüdt, fonnyatag hús, egészségtelen sárga színben, ritkás hajjal a koponyán. A szemben pedig olyan idegen kifejezés ült, melyet nem magyaráz sem az emésztés, sem a vérkeringés, sem a legfőbb életszervek működése. Egy összeütközésből eredt ez a riasztó kifejezés! Létének monumentálitása, a Mindenség eleven ereje által elindított iránya és a Világrend, számtalanszor összeütköztek életének tényeiben és ennek az eltolódásnak a ferdesége jelentkezett ebben a természetellenes fényben...

— Na — mondta az anya és a kezében levő nagy villával bökdösött a lábosban egy darab marhahúst —, semmisenem lesz a délutáni kirándulásból?

Mialatt ezt mondta, összes gondolatai fenekén ott feküdt a gondolat:

— Ti mindhárman korán fogtok meghalni! Mert ti tüdőbetegek vagytok!

Tudta, hogy ez a gondolat ott fekszik összes gondolatai fenekén, de már nagyon régóta nem hagyta magát ettől korlátozni. Rárakta a kis és a nagy dolgokra vonatkozó gondolatait erre az egyre és úgy dolgozott, épített, dobálódzott a többi gondolatával, mintha azok fenekén nem lappangna egy olyan tétel, mely minden egyebet hiába valónak kell, hogy éreztessen...

Ilonka egy napon, már nagyon régen, hazajött az irodából és azt mondta:

— Mindhármunknak legalább ezer méter magasban kellene laknunk! És semmit sem szabadna dolgoznunk!

De amely pillanatban ezt kimondta, már meg is ölte ezt a gondolatot! Először önmaga ölte meg a maga fejében. Azután Teri és Margit külön-külön ölték meg a maguk fejében. Azután az anya is megölte a maga fejében. De ez még nem volt minden. Mert a Világrend számtalan megnyilvánulási formái külön-külön mind hozzájárultak ahhoz, hogy ezt a gondolatot megöljék. Megölte udvaruk és házuk mérete. Megölték az összes ilyen udvarok és házak! Megölték a nagy paloták és tornyai, a széles lépcsőházak és a márványlépcsők! A nagy boltportalok és a tömegárú! A városházak homlokzata, a székesegyházak tornyai! A hivatalok elosztása, a gazdagok fejében levő képzetek! Megölték a részvénytapirok, a szénbányák és a tőzsdék! Megölte a Pacific-vasút, a Szezei-csatorna...

Teri a konyhában kitört:

— Az ember már nem is élhet!

Ilonka is kitört:

— Verje meg az Isten!

Margit keserűen dühöngött:

— Csapjon az ilyen életbe a ménkü!

Újult és újult dühvel irányultak az eső felé.

Csak a Magasságra és annak vizére tudtak gondolni. Bánatuk vad feszültsége felpuffasztotta idegeiket és mintha létük ki akart volna keserőségükön át belőlük rohanni. Elpusztultak és megsemmisültek nyomorultságuk érzetében és így szóltak:

— Haragszik ránk az Isten!

A levegőtlenek már mind alig várták, mi fog velük történni? Mi lesz velük délután, mikor nekik levegőért kell kitörniök? Ők is elfordultak tekintetükkel a Földtől, a Magasságokat kémlítették és beleszedültek a bánatba, hogy ott lakik a sorsuk...

A dolog azonban sokkal jobban ütött ki, mint ahogy gondolni lehetett volna! Délutánra a nagy Tér kitisztult, a Napból tűz ömlött a Földre, a Föld meleg volt és a levegő is. A növények földerültek.

A dombokon át, a szőlők közt mentek a hegyek közé. Margit, Ilonka, Teri, aztán az anya, mint patak, mely maga mögött hozza a forrását is. Most világos textilekben voltak, sőt még a fejükre is gyárakat raktak. Szalma-, művirág-, hamis-tollgyárakat. Most még a kezükre is textilt húztak, az anya egy kutyának a bőréből készült hüvelyt, mely már nagyon gyűrött és piszkos volt, húzott a kezére.

Nyitott szájjal mentek előre, mert az orrukon át nem tudtak — különösen az emelkedéseknél — elég levegőt magukba szívni. Ettől még jobban kiszáradt ajkukon a finom bőr és egészen föl is cserepesedett. De nem törődtek most evvel! Fölszabadulásokat éreztek máris és líhegtek az eljövendők felé. Nem érezték most sem a pénztár deszkáit, sem a szék hátát, sem a tüket testükben. Könnyűségeket éreztek magukban, mert a Világrend most csak tompán hatott bennük.

Margit, Ilonka, Teri és az anya kijutott a hegyi terre. Már nem az ős-tó nagy víztömege feküdt a sík fölött, csak az ős-medence pár-

kányai tetősödtek még föl azokhoz a magasságokhoz, melyeken az erdők sereglettek a Térbe. Az ős-tó már az ős-ködben elvonult onnan. Annak gyepes, síma fenekén jártak most a zöld szagok és a zöld színek közt. Orruk a zöld szagokat fölküldte agyukba, szemük a zöld színeket felküldte agyukba. Mindenféle mozdulásokkal teltek meg, melyek kívülről és belülről jöttek. Testükben hevesebbek lettek az égések, érezni kezdték a fiatalságot.

A zöld gyepen nagy sűrű tömeggé vastagodtak a levegőtlenek. Nem kérdezték: miért nincs levegőjük? Csak kiözönlöttek fulladásos ketreceikből és eljöttek a hegyi síkra levegőért és emberi mívoltukért. Most kítátották szájukat, dolgoztatták orrukat és azt érezték, hogy ez élvezet. Ide-oda omlott, dőlt és folyt a zöld gyepen a vastag tömeg: textilek és húsok. A levegőtlenek erszényeket hordtak zsebükben, a sok levegő az agyukba hatott és folyton ki akarták nyitni az erszényeiket.

A zöld gyep szélén álltak a kocsmák. Elöttük az asztalok, padok. Minden, ami Mindenség és Természet, elhullámzó és hőmpölygő volt. Ezeket a házakat és padokat az emberek tették ide, vonalaik egyenesen, élesen meredtek szét a levegőbe. Mindenség és Természet körülhullámzóttak, házak és padok élesen körülvonalozták a levegőtleneket. A levegőtlenek érezték, hogy a meredt és egyenes vonalak élesek a szemükbe és azon át az életükbe vágnak. Mégis azt mondták:

— Igazán szép, hogy idetették nekünk ezeket a kocsmákat, ezeket az asztalokat és padokat!

A kocsmákat a gyárosok építették oda. A gyárosoknak sok levegőjük van, ők tartják a kocsmárosokat. Sörgyárosok, szalámi-gyárosok, sajtgyárosok, kenyérgyárosok. A kocsmárosok tartják a pincéereket. Már ott is állnak az egyenes vonalak közt a pincéerek, hogy részt vegyenek a csalásban, melyet a gyárosok a levegőtlenekkel elkövetnek. A pincéerek szeme beszédet villog ki magából:

— Huh! Hogy fogunk ma ide-oda rohanni!

— Huh! Hogy fogunk ma izzadni!

— Huh! Hogy fognak ma velünk ordítani!

— Huh! Szaladni fogunk!

— Huh! Ugrálni fogunk!

— Huh! Izzadni fogunk!

— Huh! Mi jó emberek vagyunk! Mi enni adunk a levegőtleneknek!

— Huh! A főnök csak kiad és beír!

— Huh! A főnök csak kiad és beír!

— Huh! Mi jó emberek vagyunk! Mi enni adunk a levegőtleneknek!

Fiatál férfiak is, vasárnapi hímségre zaklatva jártak a zöld téren. Ide-oda mozogtak és a lányokra néztek. Kiválasztották a lányokat, akiket magukénak szerettek volna, hogy örömük tüzzé válják bennük és azt higgyék, hogy ismeretlen dimenziókba szellemülve elégnék. Létük legfőbb gondolata szavakba formálódott bennük, melyek így szóltak:

— Nagyon kívánlak téged az isteni örömré!

De nem ezeket a szavakat vették ki az agyukból, hanem az ilyen szavakat:

— Ma igazán szép idő van!

— Hogy méltóztatott mulatni a múlt vasárnap?

— Emlékszik még az erdei sétára? Az igazán felejthetetlen.

Ilyen szavakat mondtak és életük legfőbb értelme minden pillanatban elvetéledött ott a hegyi téren.

A nővérekhez is csatlakozott három fiatal ember. Az egyik egy boltban hat napon át folyton azt kérdezte:

— Mi tetszik kérem?

És ha megmondták ezt neki, odaadta azt az illetőnek.

A másik egy szobában ült hat napon át. A szobából egy ajtó nyílt, azon mindig kijött egy ember, teleirt papírost tett eléje és azt mondta:

— Írja le ezt kérem!

Mire ő mindig azt felelte:

— Igenis ügyvéd úr kérem! — és leírta.

A harmadik hat napon át folyton számokat irt kockás papírosra a kockák közé, időnként fölállt és azt mondta:

— Készen vagyok a termelési statisztikával.

A három fiatal férfi föl és lejárt a három lánnyal a téren. Az anya, mint már régen elkallódott érték, messze mögöttük tétovázott. A fiatal emberek mindenféle szavakat mondtak a lányoknak, mint: ideál, szórakozás, boldogság, kirándulás, szerelem, tánc... Ezeket a szavakat különböző mondatokba foglalták és azokat is kimondták:

— A múlt vasárnapi kirándulás pompásan sikerült.

— A maga társaságában lenni igazán élvezet.

— Nincs fényesebb szórakozás, mint a tánc...

De akármit mondtak a fiatal emberek, a mondottak után mindig kacagások ugrottak ki a hangszálaikból. De ezek a kacagások nem is a hangszálaikból látszottak jönni, hanem mintha valamely más dimenzióból eredtek volna. Mert ezeknek az embereknek az életiránya is minden pillanatban összeütközött a Világrenddel és minden elferdülten volt meg bennük. Életük ferdesége kacagott ki minden pillanatban belőlük.

És a lányok is úgy kacagtak ezektől a mondatoktól, mert az ő életük ferdültsége is éppen úgy kikacagott belőlük.

Mondták legyen bár azt:

— Nem; a mi abroszunkról nagy bojtok lógnak le!

Mondták legyen bár azt:

— Nagypapának volt egy kuttyája, az úgy tudott két lábra állni, hogy az gyönyörű volt.

Mondták legyen bár azt:

— Ha a mi kapunkat a szél becsapja, alig lehet kinyitni! Ha-ha-ha-ha!

És ilyenkor azt mondták:

— Jaj, de nagyszerűen mulatunk máma!

Hangjuknak megváltozott a színe, mialatt beszéltek. Még föl nem dült szüzességük telerezegte hangjukat idegen lázra emlékeztető remegéssel, telefuvalta azt azzal az erővel, mely egy volt bennök a füvek csillogásával, az erdők dagadásával, a vadgalambok kiáltásával, magával a Mindenséggel... De kacagtak, életük ferdültségei kikacagtak belőlük és ez azokra a nagy házakra emlékeztetett, melyekben a ferdült agyuakat őrzik.

A zöld téren megjelent a katonabanda. A gyárosok küldték oda a katonabandát. A gyárosokat sehol sem lehetett látni. Ők nem jönnek oda, ahol a levegőtlenek vannak. De a gyárosok mégis ott voltak. Benne voltak a sörben, a vajban, a kolbászban, a kenyérben. Most még elküldték a katonabandát is.

A banda fölállt és fölkapta a kürtöket. A katonák szeme és a kürtök sárgája kidobta magát a Térbe ilyen értelemmel:

— Mi azokhoz tartozunk, akik ölnek. De mit törődünk mi avval? Mi pénzt kapunk és most játszunk a levegőtleneknek.

És a téren szétharsant a banda. A katonák trombitáltak, a trombiták trombitáltak, a levegő trombitált.

A harsogásra Teri élete is fölharsant:

— Menjünk uzsonázni.

Ilonka nagy mozgásokat vetett ki magából:

— Uzsonázni! Uzsonázni! Uzsonázni!

— Urak! Margit! A banda szól, most kell uzsonázni! — és úgy ment az asztalok felé, mintha kódok fölött táncolna.

A levegőtlenek tömege is megvonaglott a téren. A levegőtlenekből a lélek másfelé akart menni. A Mindenségbe akart kirepülni és onnan megifjodva visszatérni. A levegőtlenek emberí mivoltuk után nyomoztak. De a rézkürtök hangja elkapta a levegőtlenek lelkét és magába keverte.

A levegőtlenek pedig szóltak:

— Ez egy walcer a Csárdáskirálynéből, ti-tali-áláli-álá... gyérünk uzsonázni! — és mind a padokra döltek.

A pincérek pedig már rohantak:

— Huh! Mi pincérek vagyunk!

— Huh! Hogyan rohanunk máma!

— Huh! A főnök csak kiad és beir! Csak kiad és beir!

— Huh! Mi pincérek vagyunk! Mi keresni akarunk és a többivel nem törődünk.

A gyárosok emberei már szombatn este és vasárnap reggel mindent előkészítettek. Oriási lovaik, oriási kocsikon felhozták a sört:

— Itt vannak a vasárnapi sörök a kirándulóknak!

Más oriás lovak felhozták a hegyre a sajtot és a vajat:

— Itt vannak a sajtok és a vajak a vasárnapi kirándulóknak!

Más oriás lovak felhozták a hegyre a marhák és a borjuk húsát:

— Itt vannak a húsok a kirándulóknak!

A pékek:

— Itt vannak a vasárnapi kenyerek, zsemlyék és kiflik a kirándulóknak...

A gyárosok már nem is kérdezték szombat esténkint:

— Mi van a levegőtlenekkel?

Tudták, hogy megvannak a maguk embereik, akik a kellő időben megmozdulnak és odamozdítanak mindent, ami a levegőtleneknek kell.

A katonabanda pedig egyre csak levegőt fujt a réztrombitákba:

— Mi azokhoz tartozunk, akik ölnék! De nekünk ahhoz semmi közünk! Mi trombitálunk a levegőtleneknek, mert nekünk fizetnek.

A levegőtlenek füle tele volt a hangokkal, májuk alatt meleg gözőket éreztek és szóltak:

— Mégis csak szép, hogy idetették nekünk ezt a katonabandát.

— Milyen szorgalmasan játszik nekünk ez a katonabanda!

Szemük lapos lett és nedves váladék úszott rajta. Erszényeikhez nyultak és a meghatottság magaslatára szédülten szálltak onnan alá:

— Fizetni! Fizetni!

Már magukba ettek és ittak mindent. A pincérek minduntalan azt mondták:

— Kérem az már elfogyott.

A levegőtlenek már magukba itták és magukba ették a gyárosokat.

Most pedig belenyultak a börreszekbe és odaadtak mindent a korcsmárosoknak. Szétnéztek a Mindenségben és önérzetük kipárolgott belőlük:

— Mégis csak emberek vagyunk! Hiába! Mégis csak emberek vagyunk mi! — és elmerültek a Világrendben.

A trombiták hangja és a sör a lányok vérebe hatott és azoknak is az az érzésük volt, hogy összetalálkoztak emberi mivoltukkal. Már szinte ismeretlen volt előttük ez és egy idegen lényt éreztek magukban. Különös fölserkenést és csiklandozást éreztek létükben, szemük áttüzesedett és olyan mozgásokat kellett végezniök, melyeket mások nem szoktak. De a mozgások most csak kiugrottak belőlük és magukkal rántották karjukat és testüket. Egészen kikeltek magukból és mintha eszük egy részét elvesztették volna: testüket ide-oda himbálták, trallalákat trallaláztak ki magukból, cipójük hegyével meglökték a hímek cipójét, minduntalan fölkapták a sörös edényeket és odacsapták a hímek sörös edényéhez, hátgerincükben parazsat éreztek és fölkiáltottak szemük nedves, forró fénye alól:

— Mégis csak szép élni!

A hímek pedig azt mondták:

— Igazán nagyszerűen szórakozunk máma! Ezt a mai napot sokáig nem fogjuk elfelejteni.

Tarkójuk meleg volt és szemük szikrázott, de életérzésük már beléjük sugta:

— Éjjél után pedig elmentek a bordélyházba!

Belenéztek a lányokba, de két ember nézett ki a hímek szeméből. Az egyik fény mögött, mely teljes volt és feszült, állt egy másik, mely tompa volt és kettészakadt és ebbe a kettészakadásban ült a mondat: — Éjjél után pedig elmegyünk a bordélyházba.

Teri pedig felcsapta a maga erszényét és elkezdett kiabálni:

— Fizetni! Fizetni!

A kocsmárosok már a pénzt olvasták és már virrasztott bennük az ör-gondolat, hogy elő ugorjon:

— Lássuk csak, mennyi az enyém, mennyi a gyárosé?

Teri pedig újra kiáltott:

— Fizetni! Fizetni! — telekiáltotta a zöld gesztenyefák lombos dagadtságát, a tér csendjét, a kocsmáknak a Világrendből kiugrott egyenes, merev, éles vonalait. Az asztalra dobta a pénzt és azt érezte, hogy létezése most közeledik a kiteljesedéshez...

A katonabanda fölszedte a trombitákat és elment. A hangok elhallgattak, a levegőtlenek kiestek a gyárosok játékából és idegeiken átrémlett a hideg:

— Holnap megint előlről kezdődik minden!

De az oxigén, melyet magukba szívtak és az ételnek, itlnak égése, melyet a gyárosok beléjük dobtak, még nem hagyta testüket lehűlni. Am a levegőből fogyni kezdett a fény és a levegőtlenek hirtelen mind hazafelé dőltek. A heggyről levezető minden útakon omlottak hazafelé, ahol már várták őket kalickáik.

Teri, Ilonka és Margit is hazafelé tartottak. Létük most bizonytalan állapotban volt, mert a Világrend határozatlanul hullázmzott bennük végig. Ezért volt olyan érzésük, mintha nem járnának egészen biztosan és kissé szédülnének.

Mindegyikök mellett ment egy vasárnpra zaklatott him, aki már régebben így szólt:

— Szabadna talán ez alkalommal a karomat?

A lányok érezték karjaikon a him karját ide-oda csúszeni, testük elieit valamely érzéssel, melyről élettudatuk olyasmit sejtett, hogy ilyesféle lehet a boldogság...

A fénytelségben, elmosódva már föltestesedtek előttük a homályos kockák, melyekben a levegőtlenek élnek. Egymás mellé dobva, mint rejtelmes éhes csorda legeltek a dombokon a Világrend ezen idomái és készen álltak arra, hogy magukba falják a levegőtleneket.

— Emberek közé jutunk! — mondták a lányok. Közeledtek a Világrend idomáihoz és kivonták karjaikat a férfiakéból.

A kapu előtt megálltak, a himek megegyszer megfogták kezeiket, aztán eleresztették és azt mondták:

— Kisztihand, a viszontlátásra! — azután elmentek, mintha nem is történt volna velük az a rendkívüli dolog, mintha nem is tört volna bele idegeikbe az a katasztrófa, hogy délután együtt keresték magukban az emberi mívoltukat...

A Tér most minden kozmikus fény hijján ölelte magába a Földet. A lányok elfoltották a lámpát és hófehér ingeikben lefeküdtek a paplanuk alá! Hang nem zavarta a Kozmos csendjét.

Teri megszólalt:

— Ah, az ember mégis csak él!...

A Föld a maga nagy ivén tovább keringett a tizenkét nagy álló csillag között...

AZ ÁZSIAI HATÁRRÓL

Irta: ERDÉLYI VIKTOR

— Széljegyzetek a nemzetiségi kérdéshez —

Az utóbbi időben a nemzetiségi kérdés Európaszerte annyira népszerűvé lett, hogy több oknál fogva nem is lehet róla írni. Egyrészt ez az oka annak, hogy oroszországi tanulmányaim közül ragadok ki egy részletet, amivel korántsem igyekezek kizárólag orosz problémát megoldani. Elvégre is a szociológiai igazságok, általános érvényűek, — függetlenül attól, hogy hol figyeljük meg őket. De erre a közlésre még egy más körülmény is csábított — a kiszemelt vidék életviszonyainak sajátos volta.

Oroszország sok vidékéről elmondhatjuk, hogy valóságos néptanulmányi múzeumok, de talán valamennyi között a Volga alsó völgyzakasza a legerdekesebb. Európának e legnagyobb folyama Szaratovtól dél felé szélesen elterpeszkedik és homokzátonyok, szigetek egész sorát alkotva folyik a Kaspi-tenger felé. Keletre a közeli Ázsia felé a sívár, homokos, sóstavakkal, sós mocsarakkal tarkított Kírgiz stepp húzódik, míg nyugati partját a szárazabb, termékenyebb Kalmük- és doni kozáksteppek kísérik. A Kírgiz-steppet szakadékos, barlangokkal, ravaszlyukakkal tarkított erdős dombok teszik változatossá, míg a Kalmük-steppet a szintén a Volgáig előretolt észrevétlenül emelkedő dombhátak szegélyezik. Ez a vad, pusztaságos, helyenkint sivatagszerű, majd erdős, szakadékos vidék még ma is csak ritka lakosságú, mert a nehezen megművelhető talaj, a száraz, kontinentális klíma és a forgalmi nehézségek nagyon kevésbé kedvezőek a földművelésre nézve. A XVIII. században ez volt Oroszország legelhagyottabb vidéke és viharfészke, a legsajátosabb oroszországi forrongások boszorkánykonyhája, ami könnyen meg is érthető, hogyha tekintetbe vesszük egészen sajátos népesedési viszonyait. A nehezen hozzáférhető, nagyrészt úttalan vidék pusztaságaiba, őserdőibe, barlangjaiba húzódtak meg a szökött katonák és szökött fegyencek, az üldözött szektáriánusok és a kiugrott szerzetesek. Másrészt a népvándorlás nagy országútján ide szívárogtak a kírgizek, a kalmükök és errefelé bonyolították le az orosz—perzsa kereskedelmet a perzsa, orosz és tatár vándorkereskedők, a „kupécek“. Katalin cárnő óta az orosz kormányok nagy gondot fordítottak a vidék benépesítésére és a hétéves háborút követő nagy német hullám után csakhamar egész sor kis-orosz, lengyel, holland és francia telep létesült itt. Ezenkívül a kevésbé ellenőrzött vidékekre egészen a múlt század végéig állandóan szívárogtak a különböző üldözött orosz szekták hívei és érdekes, hogy itt talált menedéket néhány ezer holland mennonita is. Hogyha ezekhez hozzászámítjuk a szomszédos kozák telepek gyűlévész hadát, — a Pamír felföldtől Középoroszorszáig majdnem minden nép- és vallásfelekezet képviselve van közöttük, — úgy valamelyes fogalmat alkothatunk ma-

gunknak a vidék lakosságáról. Ethnográfiai térképe a szivárvány összes színeiben pompázik, — a színek opálszerű eloszlásában. Vallási tekintetben, ahány falú, telep, annyi szekta; morális szempontból, világnézet szempontjából pedig gyűjtőpontja Eurázia egy részének.

Félévet töltöttem ezen a vidéken és bár a tanulmányokhoz minden körülmény kedvezett és bőséges irodalom is állott rendelkezésemre, mégis rendkívül nagy nehézségekkel kellett megküzdenem. A nemoroszk kutató ilyen nehézségekkel lépten-nyomon találkozik és ennek az oka az orosz szakirodalom kiáltó rendszertelenségében rejlik. Gyűjtőmunkákat alig találunk, az anyag szét van szórva a nagyszámú folyóiratokban és a legkülömbözőbb alkalmi kiadványokban. Az irodalomra, forrásmunkákra való pontos hivatkozás nagyon ritka az orosz szakirodalomban és a kitűnő részletmunkák mellett tengersok a selejtes, miért is valamely kérdés bibliográfiáját összeállítani rendkívül nehéz munka. Különösen áll ez a néptanulmányi kérdésekre nézve, mert a sajátos orosz viszonyok következtében még a szépirodalmat sem lehet tekinteten kívül hagyni. Sőt. Az „ethnográfiai regény“ nagy jelentőséggel bír az orosz irodalomban és ezen a téren igen sok a kiváló, nélkülözhetetlen mű. Hogy csak úgy futtában említsem Melnikov—Pecserszkij regényeit, („Az erdőben“, „A hegyek között“, stb.) melyek a volgamenti szektáriánusok életviszonyaiba adnak kitűnő betekintést.

Ami ezeknél a tanulmányoknál már az első percben feltűnt: bizonyos eltolódásokkal találkozunk az egyes népcsoportok életében, amelyek különösen a nemzetiségi kérdésre és az emberföldrajzi viszonyokra vonatkoznak. Így például a német telepes, aki régebben a kultúrvívő szerepét játszotta, mélyen sülyedt, úgy kultúrális, mint gazdasági, sőt morális tekintetben is. Ennek a kérdésnek kiterjedt német és orosz irodalma van (az alsó Volgavölgyben kb. háromnegyedmillió német telepes él kompakt tömegben), de a kutatóknál annyira előtérbe nyomulnak a szubjektív szempontok, hogy kielégítő magyarázatot alig kereshetünk ezekben a munkákban. Pedig elfogulatlanul nézve a kérdést és tekintetbe véve a kísérőjelenségeket, ez a sülyedés könnyen megérthető. A telepes németiség már régen elvesztette a kapcsolatot az otthoni kultúrával, míg viszont az oroszsal nem találta meg. Ezért kellett a stagnációnak, majd pedig a visszafejlődésnek bekövetkeznie. A telepes németiség már régóta bilíngvis, amellet a modern német nyelvet sem érti és az orosz nyelvnek szintén csak népies alakját ismeri. Már a betelepedés óta, — körülbelül kétszáz esztendeje, — teljesen papjai befolyása alatt áll, a katolikus és a lutheránus német egyaránt bigott, klerikális, gyűlölködő. Kultúrája megrekedt annál a pontnál, amelyen a betelepedés idejében állott, hagyományaihoz csodálatos szívóssággal ragaszkodik és ez a kínai fal megtette a hatását. Hasonló viszonyokat találunk a francia telepeseknél is azzal a különbséggel, hogy ezek aránytalanul rövid idő alatt eloroszosodnak, avagy még gyakrabban elnémetesednek, egyrésztük pedig, ahogy viszonyaik megengedik, elköltöznek a vidékről a közelebb fekvő városokba, avagy visszatérnek hazájukba. A derült kedélyű kisorosz itt komorrá válik, megszokott környezetéből kiragadva elveszíti munkakedvét, külsőségekben hozzá-

idomul a nagyoroszhoz, de azért mégsem olvad össze. Az ázsiai népek szintén csak külsőleg alkalmazkodnak, helyesebben más formát keresnek és gyakran találnak is sajátos életmódjuk megőrzéséhez.

A tarka kaleidoszkopból két szint ragadok ki: a kirgizek és a holland mennoniták életkörülményeit és a környezetnek azokra való hatását fogom vázolni. Az egyik barbár ázsiai nép, a másik nyugati kultúrnép kis szektáriánus csoportja, de a két nép sorsában mégis van egy szomorú közös vonás: a stagnálás, sőt a visszafejlődés. És ennek a háttérben húzódik meg a nemzetiségi kérdésnek egy kevésbé méltányolt sajátossága.

I. A KIRGIZEK

Alig van nép, amelynek egész környezete, megjelenése, oly sajátosan tipikus, mint a kirgizeké. Állattenyésztő vándornép és meglátászik már telepein is. Lakásuk gyorsan szétszedhető, könnyen szállítható és bárhol egyszerűen felállítható kaliba, amelynek minden részét magukkal hordozzák teveháton, avagy lovaikra kötözve. A kaliba váza farács és néhány görbített karó, amihez még a tetőre való küllős kerék járul. Ezt a vázat szövetdarabokkal, szörpokrócokkal és szalmafonadékkal fedik be és kötelekkel kötik körül. Félóra alatt kényelmesen fel- avagy leszerelhető a tágas kaliba (kibítka). A padlózatot néhány puha szörpokróc alkotja, a butorzatot pedig cifra ládák. Ilyen úgy a szegény, mint a gazdag kirgiz lakhelye. A téli csak annyiban különbözik ettől, hogy falai agyagból vannak építve-rakva, kevésbé művészi díszítésű és nem hordozható. Ruházatuk oroszosan ázsiai. Orosz zart ing (rubácska) fölött kaftán, azon szörméből készült felsőkabát hosszabb és ezzel nagyjában ki is merítettük a ruházatra vonatkozó főbb tudnivalókat. Ilyen, a szabad mozgást akadályozó ruházatot csak olyan népnél találhatunk, amely nem foglalkozik intenzív munkával. A kirgizekre ezt igazán el lehet mondani. Állattenyésztő nép, amely egész különös módon oldotta meg a munkamegosztás kérdését. Amíg a kirgiz fiatal és életerős, szórakozásnak, mulatságnak él. A kirgiz telepen örökös a farsang. A fiatal leányok együtt mulatnak, együtt versenylovagolnak a férfiakkal és csak akkor vonulnak vissza, amikor férjhez menve néhány szűlés alkalmatlanná teszi szervezetüket arra, hogy továbbra is kivegyék részüket a barbár mulatságokból. Az ilyen fáradt asszonyok, az elaggott férfiak és a mulatságokra még nem érett gyermekek végzik a kevés munkát, háztartások és a jószág körül.

A kirgizek eredeti tartózkodási helye tulajdonképpen az Uralon túli steppek, ahol hatalmas nyájaikkal barangolnak. Egészen sajátos, független életet élnek. Az orosz írók sokszor használják az „állam az államban“ kifejezést velük szemben, de ez csak részében felel meg a sajátos életüknek. A kirgizek életét ugyanis inkább az államnélküliség jellemzi. A kirgiz szervezetek alapja a szabad föderáció. Minden egyes kibítka függetlenül él és az egész telep, — az aul, — bizonytalan időre választja közigazgatóit. Hogy ha a közigazgatók valamelyike nem felel meg a várakozásnak, újat választanak helyette.

Emóció nélkül, korteskedés nélkül. A közigazgatók hatásköre rendkívül csekély, de nem is lehet másképp, mert legnagyobb részük analfabéta és hivataluk csak tiszteletbeli. Több aul együttesen választja a kerületi tanácsot, azok pedig együtt a kánt, aki az adót beszedi, gáltatja az államnak. 1849-ben az orosz kormány beszüntette a káni intézményt. Az orosz hatóságok azt hitték, hogy ez az intézkedés forrongásokra fog vezetni és katonaságot koncentráltak a veszélyeztetett pontokon, de tévedtek. Az intézkedés még megjegyzést sem váltott ki. A kirgizek nem tartották fontosnak, hogy ki szedi be az adót, ha már fizetni kell.

Érdekes körülmények között kerültek a kirgizek az Ural nyugati lejtőire. Az orosz kormány aggályos körülménynek találta, hogy Azoia kapujánál kompakt nem orosz nép lakik, amely közönyösen veszi az orosz hatóságokat és amikor az elnyomottak lázongani kezdtek, az elégedetleneket áttelepítette a Volga alsó völgyébe. Amikor azután elérte célját, eltörölte a káni intézményt. Az orosz bürokrácia azt hitte hogy ilyképpen közelebb hozza a kirgizeket az állami élethez, azonban ezt a célját nem érte el. A kirgizek alávetették magukat minden rendeletnek, de belső életük a régi maradt. Így pl. a kirgizek peres ügyeiket soha se viszik orosz bíróság elé, hanem maguk intézik el, sőt „megfertőztették“ még a közöttük élő oroszokat is, aki a legtöbb esetben szívesebben veszi igénybe az egyszerű kirgiz igazságszolgáltatást, mint a komplikált államit.

A kirgiz bíraskodás első fóruma, a családi bíróság. Az érdekelt és érdeklődő családok felnőtt tagjai ülnek össze inkább egyezkedni, mint bíraskodni és bár határozataiknak nincsen büntető szankciója, alig fordul elő oly eset, hogy valaki fellebezze az ítélet ellen. Fellebezni a választott döntőbírószághoz lehet. A ritka esetekben, hogyha valamelyik fél tovább akarja keresni igazságát, a népbíróság elé viszi ügyét. Ez az egyetlen állandó bírósági fórum, amelynek tagjait három esztendőre választják, bár ezt a népbíróságot az orosz törvények nem ismerik el, még az oroszok is ez elé viszik a kirgizekkel való peres ügyeiket. Ez a bíraskodás már nem ingyenes, mint a két előbbi, mert pör tárgyát képező járandóságok egytizedrésze a bíróságot illeti. Ülési nyilvánosak és rögtön ítélik. Népszerűségük és közkedveltségüknek különösképen az az oka, hogy az ítékezés nagyrészt az alperes esküvel megerősített vallomásán alapul és itt érdekes jelenséggel találkozunk. Az átköltözött kirgezeket kánjaik annakidején erőszakkal mohamedánokká tették, de ez a vallás csak felületes formaképpen erősödött meg náluk. A hatóságok előtt mohamedánok, de maguknak pogányok maradtak és hagyományaikhoz konokul ragaszkodnak. Az orosz bíróság előtt a kirgiz a mohamedán rítusnak megfelelően a Koránra esküszik és ha érdeke úgy hozza magával, minden aggály nélkül hamisan esküszik. Ezzel ellentétben a népbíróság előtt a pogánykori eskü maradt érvényben, a peres kirgiz a temetőt körüljárva esküszik ősei szellemére és még életkérdésben sem esküszik hamisan.

A kirgiz életmódja, egyénisége teljesen hozzáidomult foglalko-

zásához, az állattenyésztéshez. Az állattenyésztés adja élelmét, ruházatát, sátoranyagát és az alkotja primitív cserekereskedése alapját. A steppekben az év más és külön szakáiban különböző helyeken lehetséges a legeltetés, — tavaszkor és őszi kor szárazabb, nyáron pedig nedvesebb helyeken és ennek megfelelően a kirgiz aul kénytelen állandóan vándorolni, csak téli tartózkodása állandó valamennyire. Kora tavaszkor a legtekintélyesebb, — rendszeren aultárs — kibítkjában gyűlnek össze nagy tanácskozásra, amelyen a vándorlás irányát határozzák meg. Az elindulás napja a multságok kezdetét is jelenti a kirgizre nézve. Már korán hajnalban megmozdul az aul népe, az asszonyok szétszedik a sátrakat, a lovak a tevék hátára kötik és nagy vígan megindul a menet. Elöl megy a nyáj, a gulya, utána lóháton ünnepi ruházatban a férfiak és a nők és legvégül a teherhordó állatok. Útközben meg-megállapodnak, lóversenyeket rendeznek, vígadnak, népdalosokat hallgatnak meg és alkonyatkor megtelepednek valami patak, vagy folyó partján. Pár napig, míg a legelő tart itt maradnak. Az asszonyok háztartási munkáikat végzik, a férfiak multságokat rendeznek, egymást látogatják. Amikor a legelő már nem elég a marhának, újra felkerekednek és néhány napi járásra tovább vándorolnak. Nyárára valami nagyobb víz partján telepednek le és legfeljebb szűk körben vándorolnak, ahogyan a legelőviszonyok megkívánják és ahogyan a víz megengedi. Őszkor megkezdődik a visszavándorlás a téli telepre, amely az alsó volgamenti kirgizek egyrésznél már állandóvá lett. Persze itt is csak kibítka alakú agyagházakat, avagy nagyritkán faházakat építenek, melyek méretei, berendezése teljesen megfelel a nyári kibítkaiknak.

Az állandó téli letelepedést az orosz kormány honosította meg a kirgizek között ravasz úton. 1526-ban Dzsingir kánjuk Péterváron járt és a cár tizezer rubelt ajándékozott neki, hogy „téli palotát“ építhessen magának. A „téli palota“ csakhamar divattá vált a jobb módúak között és lassanként általánossá lett, de azért másrésztől a nyári vándorlásról sem szoktak le a jobb módúak sem, sőt még a kán is épített magának csakhamar a közelben egy nyári palotát is, ahova nagy ünnepekkel vándorolt, — hosszú szüneteket tartva, — egész háznépével és kíséretével. Így épült fel a két első kirgiz város, a kán nyári és téli palotái köré. Ma már csak a legszegényebb volgamenti kirgiz tisztán sátorlakók. Télen a legtöbben állandó épületben laknak. Mindezeketől eltékvintve meg kell állapítani, hogy a kirgizek körében mégis megindult az „európaiasodás.“ Ennek hatása elsősorban természetesen a spekuláció meghonosodásában nyilvánul meg. Cifra, értéktelen árukért elszedték a naiv pásztor egész vagyonát, kicsalták utolsó birkáját és így megalakult a nincstelenek csoportja. Ezek már olykor elszegődnek szolgálni, halászokká, vadászokká lesznek, de a leggyakrabban visszavándorolnak az Uralon túlra. Ezenkívül sokan elszegényednek az állatcsuma pusztításai következtében, továbbá mert a legelő területet az orosz hatóságok évről-évre szűkebb határok közé szorítják.

Az orosz írók egyrésze könnyelmű mulatós természetükben keresi szegényedésük okát. Tényleg nagy barátai a vendégségbe járásnak,

vendégeskedésnek és ezek végeszakadatlan evéssel-ivással vannak összekötve. Ünnepi alkalmakkor a gazdagabbak a szegények százait vendégelik meg bárányhússal, csikóhússal, kumisszal és ez nem kis dolog a kirgizeknél, mert falánkságuk közmondásos. Ünnepi nagyebéd után a vendégek hanyat feküsznek a patak sekély vizébe, mert azt hiszik, hogy csak így menekülhetnek meg a csömörtől és a gutaütéstől. A fürdőt népmulatságok követik, lóverseny, legények és leányok lovasjátékai, tréfás versenyek, az utóbbiakban azonban csak a szegény vendégek vesznek részt. Előfordulnak népvendégségek, melyekre napi jársokról jönnek a vendégek százai. Külön kiemelendő, hogy alkohollal — mohamedán létükre — élnek ugyan, — a gazdagabbak dugva, a szegények nyíltan, — de a részegeskedés ismeretlen közöttük.

Téves volna azt hinni, hogy ez a léha életmód csak kivételes és átmeneti. A kirgiz mélységes meggyőződése az, hogy a munka csak áldozat és hogy a mulatságokban, a jókedvben van az élet célja. Ennek megfelelően a nép alaphangulata derűs. — Könnyelműek, jószívűek. A kultúra iránt kevésbé fogékonyak, mert az is munkával jár.

Pogány életnézeteiknek alapja pogány vallásuk. Amikor az Uralon átköltöztek, valamennyien pogány bálványimádók voltak, első kánjukat a tatár kereskedők térítették a mohamedán hitre, de az első mecset csak egy emberöltő múlva épült a káni palota közelében. A felszenteléskor persze csak a káni család volt jelen és hogy híveket szerezzen az új vallásnak, a kán többek között azzal is megpróbálkozott, hogy nagajkával kergette a mecsetbe a vásári közönséget. Külsőleg már valamennyien mohamedánok. A böjtökről azonban hallani sem akarnak, a napi öt kötelező imát kettőre kellett redukálni, de még azt is csak kevesen végzik és templomaik állandóan üresek. Papjaikat eltartják, „miért ne éljen az is...“, de ezzel ki is merült mohamedánosságuk. Ehelyett a pogánykori hagyományok erősen tartják magukat. Hisznek a szellemekben, melyek benépesítik a föld minden zugát és intézik az emberek sorsát — a rossz szellemekben, amelyek az emberekbe költöznek és betegségeiket okozzák. A steppekben levő kőbálványait az elhaladó kirgiz tisztelete jeléül szalonnával kenik meg, de viszont új bálványokat nem építenek. Tisztelik a stepp fáját is és azt térdhajtással köszöntik. Kuruzslóik, varázslóik a pogánykori szertartások egész sorát őrizték meg, melyek mind énekkel kapcsolatosak, aminthogy az ének nagy szerepet játszik a kirgizek minden életkörülményeiben. A vendég már messziről énekléssel jelzi közeledtét és a vendéglátó énekkel adja tudtára, hogy szívesen várja. Énekkel ünneplik a fiú születését (a leány születése nem ünnep, annak nem örvend a kirgiz), ének az ünnepségek főpontja, azzal gyógyítják a beteget és temetik a halottat. Vannak közismert népdalköltőik, de azonkívül maguk is csinálnak alkalmi szövegeket, talányokat adnak fel egymásnak énekelve és azokat énekelve fejtik meg. Nők és férfiak egyaránt énekelnek és versenydalnokaik, vándordalnokaik általános közkedveltségnek örvendnek. Vannak híres vándordalnokaik, akiknek nagy része az Uralon túli kirgizekből kerül ki, de akik elkóborolnak mindenfelé, ahol kirgiz lakik és mindenfelé tárt karokkal fogadják őket.

Házassági szokásaik szintén keveréket alkotnak a pogánykori hagyományok és a mohamedán szokások között, de az előbbieket hátsó erősebb. 15 éves korában a legtöbb legény megnősül, a menyasszony rendszeren 12—13 éves. Azonban az eljegyzés már akkor megtörténik a szülők között, amikor a gyermekek nem is tudnak róla. A leány szüleinek váltságdíj jár, amelyet részletekben fizetnek ki különböző állapotokban. Amikor ez a váltságdíj (kalim) ki van fizetve, megtörténik a nyilvános eljegyzés és azzal kapcsolatban nagy ünnepek kíséretében a lakodalom is. A lakodalom helye a leányos ház. A lakodalom végeztével a férj egyedül tér haza és az asszonyért csak harmadnap jön el. A többnejűség csak a leggazdagabbak között szokásos, már csak azért is, mert nagyon drága mulatság. A kalim sok kirgiz családot hozott váltság anyagi helyzetbe, de azért nem képesek szakítani ezzel a hagyománnyal. A házastársak valamelyikének halála után a kalim egy része az illető testvéreire száll, hogyha pedig az özvegy újra férjhezmenne, úgy ez a rész visszaszáll az elhalt családjára. A vagyont a legfiatalabb fiú örökli. Örökségi, avagy kalim miatti pörökódések nem fordulnak elő, mert a kalim az elhalt ősök szellemének védelme alatt áll.

Hogyha csak ily futó pillantást is vetünk a kirgizek életére, úgy néhány jellegzetes vonás nem kerülheti el figyelmünket. Európába költözésük óta meglehetősen változásokon mentek át, de ezek a változások inkább felszínesek, az új környezet sokat lekoptatott róluk, de újat alig adott. A kis, elszakadt nép szegényedik, számuk apad, mert az elszegényedett kirgiz csak a legritkább esetekben alapít családot. Viszont beolvadásról az európai Oroszországba alig lehet szó, ez csak az Uralon túl vagyonos kirgizek körében fordul elő. A volgamenti kirgiz úgy tekint az Uralon túlra, mint második, becsebb hazájára és ez is sokban hozzájárul konzervatív voltahoz. A népdal az Uralon túlról jön, az ősök szellemének az a hazája és onnan származik a régi, csak alig elfelejtett pogány vallása, amelynek oly sok maradványa él közöttük és amely oly jól hozzásimul primitív életükhöz. Mert az oroszországi kirgizkérdésnek ez a nyitja: a kirgizeket nem sikerült belévonni az orosz élet forgatagába. A vagyonos és szegény kirgiz közötti különbség elenyésző, a kirgiz és az orosz közötti különbséghez képest és ezért lehetetlen minden beolvadás. Az orosz nyelvet megtanulja, néhány felületes külsőséget átvesz, de ennél több eredményt nem ért el a százéves oroszító politika. Pedig — jegyezzük meg, — oroszellenes hangulatnak nyoma sincsen a kirgizek között, nemzeti öntudatuk nincs.

A nyolcvanas években az orosz kormány brutális eszközökkel igyekezett megszüntetni az utolsó kirgiz intézményeket, az auloregek intézményét, primitív közigazgatásukat, bíraskodásukat, de dacára annak, hogy semmi ellenállást sem talált, a próbálkozás sikertelen volt. Az intézmények tovább élnek, mint a kormány által el nem ismert, de a kirgiznek nélkülözhetetlen intézmények. A kirgiz egyszerűen nem tud másképp élni.

A kirgizek szempontjából evvel rendben volna a dolog, de

annál súlyosabb az orosz állam szempontjából. A kirgizek idegen test maradnak Oroszországban és sokban akadályozzák az államélet rendszeres fejlődését. Hatalmas területet foglalnak el, de ez a terület az állam szempontjából lakatlan. A kirgiz az év nyolc hónapját vándorlással tölti. Napijárásokra nincsen az orosz kormánynak egyetlen szerve, óriás területek maradnak lakatlanok az állam szempontjából. És ami a legsúlyosabb, nem lehet a baj ellen küzdeni, mert a kirgiz nem hajlandó küzdeni. Aláveti magát mindenben, elfogad mindent, de nem simul az új intézményekhez, amelyek elhalnak a kirgiz talajban. Barátságosan fogadnak minden hatósági intézkedést, de a hatóságoknak kevés hasznuk van a kirgiz barátságából. Vándortanítók egész légijót küldték közéjük, — ezek megtanultak kumiszt inni, lovagolni, de a kirgiz gyermekek nem tanulták meg meg az orosz betűvetés boszorkányos és fölösleges mesterségét. A tarka kirgizhímzések, színes szalmafonatok sokkal szebbek, mint a legszebb círilbetűkkel teleirt papírlap. Meg azután honnan vegyenek papirost a steppekben? És így állanak a „kultúra előharcosai“ minden problémával szemben. A politikai életről nem akar hallani a kirgiz. Untatja. Hogyha közéjük téved valami forradalmi agitátor, leitatják kumisszal, a leányok balalajkaszó mellett elénekelik a legszebb dalokat, végiglovagoltatják a legelőterületen, elviszik rókavadászatra, de tovább nincs. Szovjetet kell választani? Annyit választanak, amennyi csak kell, de csak a jómódúak köréből, mert csak azok vendékelhetik meg kumisszal és csikóhússal a szegényeket. Ellenforradalmi agitátor téved közéjük? Hát éljen az is. A „szovjet“ azt is megvendégeli kumisszal meg csikóhússal. Biztatására megválasztják a titkos ellenforradalmi komitét is szovjettagokból és az újra csak jó alkalom holmi hangos népünnepélyre. Szegény kirgizek nagyot bámulnak, amikor a forradalmi bíróság elé kerülnek hűtlenségükért. Szerencsére a forradalmi bíróságok nem szokták komolyan venni az ilyen eseteket és a kirgizeket haza kergetik.

Százhusz éves beolvasztó politika eredményt ért el. „Eloroszosítottak“ néhány koldussá tett kirgizt, de ebből igazán kevés haszna van az államnak. A szegény ördögök egyrésze visszavándorolt az Uralon túlra, másrészüket elment szolgálni a városokba, csak hogy a szabadélethez szokott kirgiz nem tud hozzáalkalmazkodni a szolgálélethez, rövidesen otthagyja urát és alkalmi keresetekre vetik magukat. Ott látjuk őket a nagyvárosi állomásokon, mint alkalmi hordárokot, de még inkább, mint rendszeresen működő tolvajokat, a külvárosi utak biztonságát veszélyeztetik és a közkórházakban, vagy börtönökben pusztulnak el.

A szabad steppekben ők a biztonság őrői, a városokba kerülve tehetetlenek velük szemben a biztonsági hatóságok. A legelvetemettebb oroszországi banditák a koldusokká tett kirgizek soraiból kerülnek ki.

Évtizedek óta folyik ez a csendes harc a hatóságok és a „barbárok“ között, anélkül, hogy az előbbieket bármi eredményt értek volna al. Mindössze a kirgiz aulok színes élete fakult el lassan.

II. MENNONITÁK

Németalföldi skizmatikusok, akik nem találtak Európában más menedéket, mint a volgamenti steppek homoksivatagát. Szétszórtan fekvő apró telepeken helyezkedtek el, amelyet rövid idő alatt paradicsommá varázsoltak. Pedig a mennoniták súlyos terheléssel haladtak úttörő útjaikon. Vallási meggyőződésük tiltja a védekezést, a perlekedést és mégis boldogultak a sivatag ravasz félbarbárai között.

A mennoniták a középkori krisztusi tanokra építő forradalmárok szektája. Otthonukban, Németalföldön tüzzel-vassal pusztították őket és kénytelenek voltak Németországba menekülni, de I. Frigyes Vilmos innen is „örök időkre“ kitéltotta őket és végre Oroszországban húzódtak meg. Tulajdonképen nem is alkotnak szorosan vett szektát. Alapítójuk, Mennó Simon előbb katolikus pap, majd a friz „Taufgesinnte“ felekezet püspöke és szervezője volt. A mennoniták csoportja személyes híveiből alakult ki, anélkül, hogy külön szervezkedett volna. Szentírásmagyarázataikkal elmentek az utolsó konzekvenciáig és így természetesen összeütközésbe kellett kerülniök az államhatalommal. Tanáik tekintetében az anabaptisták és a valdenssek között állanak, csak a 14 éven felülieket keresztelik, minden fenntartás nélkül ellenesei a fegyverfogásnak, szigoruan elítélik az önvédelmet, a bosszút, a perlekedést és a vezető állások viselését. Az inkvizíció idejében kénytelenek voltak menekülni, sokfelé kóboroltak, de végleges menhelyet csak Oroszországban találtak. Az orosz kormány szívesen fogadta őket, mert a rengeteg lakatlan területek benépesítésére jó anyagnak ígérkeztek. A volgamenti, a donmenti és más puszta területekre telepítették őket, egyrésztük pedig levándorolt a Kaukázusba. Szétszórt telepeik állandó érintkezésben maradtak egymással, de az a forradalmi tűz, amelyet régi hazájukból hoztak magukkal, teljesen eltűnt és a mennoniták csakhamar a legkonzervatívabb elemekké lettek. De ez nem is lehet másképp, ha tekintetbe vesszük azt az evolúciót, melyen telepeik átestek.

A volgavölgyi mennonit telepek a német-orosz nyelvhatáron létesültek. Ma vagy tizenegy nagyobb telepen lakik nt. kb. 14,000 mennonita. Egy kis folyócska partján telepedtek meg, a részükre kijelölt területet csatornázták és elsősorban is a kertészetre fektették a fősúlyt. A külterjes gazdálkodás klasszikus hazájában óriás eredményeket értek el belterjes gazdálkodásukkal, a stepp közelében mintakertekké lettek telepeik, de rohamos gazdagodásuk sok ellenséget is szerzett nekik. A Volgavölgy ravasz tatár, kalmük és orosz „kupecei“, a kicsinyes, falánk német kereskedők beléhvonták őket a legravaszabb üzletekbe és minthogy nem pereskedtek, sokan jutottak koldusbotra. Szoros összetartásuk egyideig segített a gazdasági bajokon, a gazdagabbak kisegítették a szegényeket, de azok száma egyre szaporodott. Amikor a szegények nagy száma már válsággal fenyegette ez egész telepet, a tönkretutottak felkerekedtek és délre vonultak, ahol is Caricin mellett próbáltak újra szerencsét. Paprikakertészetet létesítettek és ma már a caricíni telep látja el az egész Volgamentét paprikával.

A megmaradtak tovább folytatták nehéz küldelmüket. Tekintettel arra, hogy az idegen kereskedőkkel szemben tehetetlenül állottak, maguk kezdtek el kereskedni. A szállítási nehézségek leküzdése a lótenyésztésre terelte figyelmüket és felkarolták a fajállatok tenyésztését. Minden téren sikert arattak, de a rendkívül nehéz gazdasági harc eltérítette figyelmüket életcéljaikról és praktikus kérdések felé fordította. Ma a mennoita telepek csak gazdagságuk révén válnak ki a sívár környezetből, a mennoiták régi kultúrája rutinná lett. Bilingvisek kivétel nélkül tudnak írni és olvasni, de sem nem írnak, sem nem olvasnak. A külvilág nem érdekli őket. Kultúrájuk megmaradt azon a fokon, amelyen bevándorlásuk idejében állott. Egyetlen szenvedélyük a vagyonszerzés és a jótékonykodás, amelyet bizonyos önző célzatossággal folytatnak. Így a háború folyamán nagy összegeket gyűjtöttek a vörös-keresztnek és az összes jótékony egyesületeknek, amelyekben szerepelt a cári család valamely tagja. A Kerenszkij-forradalom idejében a forradalmi intézményeket támogatták, Leninek alatt ugyanazt teszik. Sívár közönyösségük és zárkózottságuk következtében ugyancsak nem örvendenek közkedveltségnek szomszédaik körében.

Vallási életük is sívárrá lett. Papjaik nincsenek, vallási gyűlekezeteiken az vezetí az átjatosságot, aki épen „megihletödést“ érez. Rendszeren a legtekintélyesebbnek engedik át ezt a szerepet, aki legtöbbször felette unottan végzi azt. A gyermekeket tízennégy éves korukig oktatják vallástanra, azután „szabad akarata“ bizzák, valjon megkeresztelkedik-e. Kivétel nélkül a keresztelés mellett nyilatkoznak. Vallási felfogásuknak megfelelően nem tesznek esküt, de üzéri foglalkozásuk következtében az igazmondás sem tartozik gyenge oldalaik közé. Az állam szolgálatába nem lépnek, de annál inkább szolgálják azt páratlan szolgálalkúságukkal. Kétszáz év óta az Oroszországban letelepedett mennoniták szellemi terméke mindössze egy album volt, amelyet közvetlenül a forradalom előtt adtak ki és amelynek egyetlen gondolata a cár ömagassága és közegei iránti hódolat kifejezése. Szellemi lomhaságuk nyomot hagy gazdasági életükben is. Az egyes gazdaságok valósággal megkövesedtek. Nem terjeszkednek, nem újítanak, csak konzerválnak. A kiszáradó gyümölcsfák helyébe mászt ültetnek, de újat nem. A ház, a kert, az istálló, sőt még az állatállomány is átlag ugyanolyan marad ivadékról-ivadékra. És különösképen divatba jött közöttük a kétgyermek rendszer, minek következtében számuk egyre apad.

De gyengülésüknek van még egy más oka is. A főiskolák. A gazdagabb mennoniták újabban a főiskolákra küldik fiaikat és azok rendszeren nem jönnek vissza telepeikre. Nem bírják ki a csendesesen emésztő tengélet kultúrártlan unalmát. Igen sokan eloroszosodnak és csak a régi vallást tartják meg. Dacára annak, hogy az orosz kormányok, amelynek jövedelmező alanyai voltak, — egyetlen lépést sem tett eloroszosításuk érdekében, majdnem minden végzett mennonita oroszra lett. A kommün létesítése óta pedig egyenesen rohamosan folyik a russzifikáció. A mennonita telepek lassanként kiürülnek.

Oroszországban rengeteg sok különböző nép lakik együtt és ezért az oroszországi nemzeti kisebbségek kérdése felette érdekes. Csak két egészen apró részletet választottam ki, hogy pusztán egymás mellé állításukkal dokumentáljam, mennyi különböző tényezőtől függ a kérdés fejlődése és hogy mennyire jelentéktelen hatású maga az állami beavatkozás.

EMBERI SORS

(Konfudzse 551—478. K. e.)

Nyár hevét úzi a híves őszi szél
Téli havat bont friss tavaszi virágszál.
Rózsavörös a nap, a mikor felkél, —
bíborvörös, midőn este alászáll.

Napot szül a Nap. Messzi tengerbe
torkol a sok folyó. Minden hajnal
friss fényt fakaszt és a vizek medre
új-új habot hömpölyget szakadatlan.

Soha többet! — minden ember egyszer él csupán
és szétomló üres buborék e lét;
Süppedt halom, melynek virága: burján...
Ha így en összeadtak: oh mily szegény az élet.

Fordította: SZÉKELY BÉLA

A MINDENSÉG DÍCSÉRÉSE

Téged csodállak
 csillagos ég. Miriád tested fényes rendszerét
 énekelem alkonyban, virradatban
 a távok bizonytalan sötétjén.
 Az ég ereit fürkészem; számok, elképzelések
 szédületes hosszát, a központi-tűz rejtett kohóját,
 az üstökösök lankadt uszályát,
 amint gögösen lejtik
 keletről-nyugatra,
 nyugatról-keletre át a végtelen testét.
 És dicsérem a kozmikus-család más arcait:
 életet, halált, csillagképek népeit,
 a ködfoltok halmazát, hamvadt holdakat,
 szédült meteorokat,
 materiák apályát és dagályát,
 rendek és pályák, törvények
 és az abszolút idők örök folyását.
 Én az Isten új szemeit énekelem,
 új terhét a Rend ágyán megejtett Földnek,
 a süllyedést, az emelkedést,
 új világ keletkezését, vagy elnémulását,
 a játszma jövő, vagy muló beteljesedését.

Mindenség!

Te nem születél,
 te öröktől fogva származol a Semmi által.
 Tiéd az Élet, tiéd a Halál.
 Anyagod örök változásán
 vesznek fajok, adódnak törzsek.
 Te tömbösíted a hegyek láncolatát,
 símitod a nagy lapályokat.
 Te adtad a nagy folyókat.
 Te vagy az anyag, erő, viszonylat, forma.
 A fogalmak sejtjeinek össze.
 Néked mindegy a jó és a rossz.
 S miként az ekliptika vagy a mozgás más rendje
 rend nemeidnek változó viszonya...
 Ó szerelem, ó sirás, ó átok.

És ha építenek is csillagvizsgálókat,
templomokat és más cifra cirkuszokat a tudásnak:
mégis hiába vérszomjas vakult tudósok,
kántáló pásztorok pilíses fője,
mert te végtelen távolban lakol
és mindég mi bennünk,
s ők csak az ismeretlen enmagukat profétálják
...másnak.

Én, a Végtelen tört toroku kis trombitája
a kék, zöld, granát-sugaras csillagokról hebegek,
megörült bolygókról, izzó napokról
s úgy dicsérlek végtelen egységben,
megbonthatatlanságodban,
ütemes mozgásodban,
melyben édes a te általad rendelt
elitatódás.

Így dicsérlek külön-külön
egy és egészben,
ki a változhatatlant váltogatod
ó végtelen arca: Isten!

HONTI TIBOR

BOLONDOK SZIGETE

Írta: MARÓT SÁNDOR

remierje után volt az író. A déli napfény már ott ficáncolt az ablakánál és játékos, groteszk foltokat táncoltatott a fehér csipkefüggönyön keresztül. Egő medáliák és tüzes számárfülek röpködtek az ágya körül, mikor enervált, hosszú karjai, mint lomha és csüggedt csápok, kinyúltak a paplanán heverő ujságnyalábok után. A baráti lakoma rossz pezsgőjének íze ott savanyodott, áporodott az inyen, a szápadlásán, a gyomra kozmás és émelygős volt a lenyelt dicsérobombasztok és nikotincigaretták undorító gőzétől. Fölcsapta a lapot és fáradt, dűzzadt szemmel rágta végig a szokványos ájulások kritikai vitustáncát a darabjáról. Markolva kotorászott a többi után, lesrófolt idegekkel fölült az ágyában, kispárnáját háta alá gyömöszölte, féloldalra dobta testét és a túnya aléltság után mintha hiszterikus roham csapta volna meg; vékony, vibráló ujjáival lázas iramu pusztítást rendezett a zörrenő papírlapedök között. Pupillái tágultak, tekintete végigkaszált a nyomtatott betűk katonás glédáján. Egy-egy cikkel búvárként csúszott paplana alá; a torka száraz és tikkadt volt, rekedt köhécselések horkantak sárgult fogain keresztül. Amikor a papírhullák, mint rossz lelkiismeret mellére nehezdedtek, nagyot lódított az ujságszemétdombon és szanaszét formákban nyúltak el a szőnyegen. A tizenötperces viaskodás langyos megnyugvást hozott. Elterült a hátán, mint akiről narokotikus maszkot vettek le. Bamba kietlenséggel a menyezeti figuráit bámulta és hangtalan szájmozgással számlálta a girlandok közé mázolt vizililiomokat...

A szolga nyújtotta be kopasz fejét az ajtófüggönyön.

— A tanár úr van itt...

...Tizenhét vizililiom egy sorban... — motyogta — és azon volt, hogy kiszámítsa a négy falra mennyi esik. A szolga hangja, mint havas víz öntötte nyakon. Kúszált haját egyetlen mozdulattal csapta hátra és mint fölfrissült keselyű, levágott a szekrényen heverő cigarettái közé.

— Kérem a tanár urat, fáradjon be...

Wildner professzor egy teljesen exkluzív elmegyógyintézetnek volt a tulajdonosa, mondhatnók azt is, orvosa, de nem felelne meg a valóságnak. Eszeágában sem volt gyógyítgatni. Talán különösnek hangzik, elmeintézetten szemben az exkluzív megjelölés, Wildner tanár azonban csak így nevezte a maga furcsa hajlékát: „*A bolondok ritkaságainak gyűjteménye*“.

— Minden ember, még a legszürkébb filiszter is, szokta volt mondani, egy kicsit bolond és mert minden bolond gyűjtött, én tehát

a legkitünőbb lelki egyetértésben vagyok házam vendégeivel. Ez a két tulajdonság egyébként — vetette oda derüs molylyal a profeszszor — ott bujkál, tudatosan, vagy öntudatlanul, mindnyájunk egyéni világában csak az adagolás nagysága különböző és az experimentumok változnak. Ki vagyont, ki adósságot gyűjt. Vannak jámbor családapák, kik a gyerekeket és kötelességtudó férjek, akik a feleségük szeretőit gyűjtik. Szívarcsútkát, bélyeget, ellenséget, vagy jóbarátot az egyre megy... De valamit csak gyűjt az ember holtanapjáig. Sőt, merem állítani, hogy a hosszú életü ember ravaszul, tulajdonképpen csak az évei számát gyűjti... A magam részéről: *a ritka példányú bolondokat gyűjtöm. Ez legalább dupla bolondság...*

Wildner tanár tréfás megjegyzései valahogyan úgy fordíthatók le a ténybeli valóságra, hogy öt esztendővel ezelőtt, amikor Thüringiából jövet megtelepedett a városban a határtvédő pompás erdőben villafélét épített. Nem nagyképu sarlatán-szanatóriumot, ahová öregedő hiszterikák vonulnak szöke segédorvosokkal flörtölni, vagy „gyógyhotelt“, ahol receptre mérik a férfi masszört... Wildner doktor háza enyhe, inkább bájos mint monstuális vadászlak féle. Finom és színes francia kert a közepén, oválban húzódó úvegezett folyosó. Az egyetlen, mi talán szembeötlő, a néhány lakosztálynak rendkívül bizarr és egymással kiáltoán ellentétes építkezés módja. Ez azért van — magyarázta nagy néha fogadott vendégeinek — mert nálam nem először épült a ház és aztán jön a beteg, hanem megfordítva. Mindenkinék — ismétlem, persze csak a „ritka példányok“-nak — lelki berendezése szerint konstruálok a lakosztálya stílusát — vagy stílus-talanságát, ha úgy, tetszik...

— Ott van Rambanió barátom... említette egy izben. De hiszen Önök emlékeznek erre a forradalmár szellemü mérnökre, aki a londoni városházat tervezte, egy szép napon pedig azzal állított be a lordmajor-hoz, hogy ő végigépíti Angliát levegőben mozgatható házakkal és így védi a britt polgárokat a kód ellen... Rambanió barátom aztán addig lógott a levegőben meg nem értett tervével, míg idepottyant hozzám... Az ő lakosztálya, nálam a legotrombább, szándékosan félig készült munka... És Rambanió — ki két év alatt alig tízszer szólalt meg — órákig áll az ablakánál, nézi, nézi a házat, mintha töprengene is talán valamin. Talán... Egyszer megszólal...

* * *

A tanár és az író Luzernben ismerkedtek meg. Határozott ellen-szenvvel vizsgálták egymást. Az író, az orvosban a tudósoknál oly gyakori típust vélt fölfedezni: az ál-különcöt, néha a mogorvát színész-kedő lelki anatómúst, hol a vivörködő ideg-csalót. Ez viszont az íróban a külsőségek ványadt lírikusát látta. Hamarosan mindketten megfordították bensejükben a vélemények hamis fotografiáit és a két — rettentően ellentétes karakterü férfi közt hangtalan lelki kapcsolat kovácsolódott. Ment minden obligát formáktól. Nem nehezedtek egymásra a barátság unott ölomsúlyával, — egy évben alig négyszer ha találkoztak — de befele jól érezték, hogy sokkal szebb és több — mi lát-hatatlanul fúzi őket — a társadalmi kézzsoritásnál...

— Eljöttem — mondotta — megtekinteni a ritka látványosságot, hogyan is néz ki egy kiváló elmepéldány, a dicsőségek gőzfürdője után... Hát igen, látogatóban voltam az este a darabjánál...

Az író most újból kilendítette az iménti hiszterias görcs és dühösen csapta fejpárnáját az ágyvégehez.

— Uram, én tartok önnel némi lelki rokonságot. Ám ha azért jött, hogy csevegéseit a darabomba csomagolja, ha gyilkosok-gyilkosa módjára tetézni akarja e pióca-pojácák — és nagyot rugott az újságok felé — fűrész munkáját agysejteimen, akkor lehet hullacsonkító — de a rokonságot részemről a szemetesládába vágom.

Wildner doktor asztmatikus hörrenésekkel nevetett rötes szakálába és ujjával odabökött az újságok felé.

— Hiszen ha meghalt volna kiválóságod, akkor sem dukál ki a tömjénezésnek nagyobb, glóriás füstje, aminővel kritikusat fólavatták a hallhatatlanság irodalmi szentjévé...? Hogy csak néhányat citáljak...

Az író most már föluggrott ágyában, sápadt, megnyult arcából mint tüzes karikák tágultak szemei.

— Nézze doktor, ha én most neveletlen gorombaságnak keresztelt szó-bombákat hajtanék oda önnek, joggal sorozhatna az affektáló pozórók állatseregletébe... Tehát: ha azt akarnám elhíttetni, hogy mindaz, mit rólam izzadtsággal kutatott szavakban és jelzőkben öntöttek, nem csiklandozta meg az én bőröm hitvány felületét és: a hiúságot — hazudnám és semmivel nem lennék különb a színházi dicséretetek vadszószában fölparólt rípacsnál... De ha már felém jött taglójával, legalább hallgassa meg a szerencsétlen halálraitételt, aki éppen most — ebben a rövid félórában — végzi önmagán a harakirit... Ha tegnap jön, egy álmatlan éjszakától vergődött író lát, ki pontosan vasalt frakkjától kezdve az elmaradhatatlan drukkig nem különb és nem más annál, aki agyának elsőszülöttjét most dobja ki a színpadi vásárra. Tegnap még ez is lehettem — ma már ilyen sem vagyok. Üresség. Egy föleszmélt részeg, ki tudatára jött annak, hogy a hamis spiritusz elégett gyomrában és most már csak a feje gőzölög kótyagosan... Nincs harmincperce, hogy halálos biztossággal, a szeizmográf-nálérzékenyebb alkalmatossággal lemértem agyamat, szívemet, lelkiismeretemet és az úgynevezett tudást — amelyből híres színpadi munkáim fakadtak és táplálkoztak és — ime — megállapítottam, hogy az egész: csak szánalmas roncs, hazugság, elhasznált és kiélt akarat. Hulladék...

— Hiába próbálkozik ez elnéző mosolygással! Igenis, rá kellett jönnöm, föl kellett ébrednem arra, hogy mindaz, amit eddig kihámoztam magamból, vagy ha úgy tetszik a közhelyi frázisok nyelvén „alkottam“, nem egyéb mint raffinált eszközökkel — egyik-másiknál talán szerencsésebb formában — összeácsolt veriték-malter. Néhány cifra kavics, mit görnyedő alakoskodással halásztam össze fantáziám poshadt és apadt medrében, azzal a hiú áltatással, hogy kápráztató ékességeket loptam le évezredek istenek tetemeiről... Ime. ez volna a hitvány dadogás, mellyel siket némaságot akartam fölcifrázni...

Emberek, kiket úgy dobtam oda, mint agyvelöm és szívem legdrágább szülötteit — nem egyebek, mint közönséges tinta-pacnik. Tolla! nemzett papirgaluskák és fájó, zokogó, lüktető piros vér helyett ant-racént eregettem másé-testükbe... Es ezek beszélnek is...! *Életről...!* Visznek és oldanak meg „*problemákat*“, mikor én a *hasbeszélőjük*, sem embert sem életet soha nem láttam...

— Témák, gondolatok, igazságok?! Dajka mesék, édes doktorom... Piszok agyagból összegyúrt repedt fazekak, mit egy sápadtra nyúlt, dívatos drámai sztár alakjához idomitunk. Vagy a hangjához, a hiszteriájához, sőt az igazgató pocakjához, még legjobb esetben a kassza-rapporthoz... Kopogtassa meg és millió darabkára hull az összeenyvezett cserép... Rágcsálunk és kérődünk egy fordulattért, egy jelenetért, egy eredeti szóért és magunkba már repesve hentergetjük a lassót, hogy: előre — kiszámított „véletlenül“ rácsavarjuk a szegény, naiv emberiségre — a drámai hatást...

— Am jó Wildner professzor... Csak egy percre... A hánytató bennem van, ki kell adnom most magamat.. Jöjjenek tehát az Ön kritikusai, a farsangi hóhérok. Lapjukból, soraikból kiütözik a szakálluk, az aranyfoguk, gyomorhajuk és a feleségük hangja; szertefolyik az epéjük, vagy csurog a méz kaptafájukról. Hájas csöppeket izzadnak, hogy könnyedék legyenek és szavuk súlyától a patikamércike sem billenne meg... Hát hol vagy te, egy molekula foltja az igazságnak, egy lehelet-párája az őszinte vonásnak, megközelítő árnyéka, réveteg sziluettje az embernek!? Hol látok csak egyet is belőle, aki látott, aki érzett, aki felette áll már minden földi salaknak...

A doktor, aki mindvégig szinte odafagyott mosolylyal és dermesztő nyugalommal hallgatta az írónak eksztázisba fulladó lelki-skáláját, simán, egyetlen gesztussal dobta oda a szót, mint csengő ezüst tallért.

— *Nálam... A bolondok házában...* Az író előrenyujtotta nyakát.

— Na, na... — legyintett — hát mondjuk az én ritkaság-albumomban... Barátaim, testvéreim — mint tudja — nem éppen örültek a szó elmekórtani értelmében. Hatalmas agyvelőporcióktól túlterhelt emberhüvelyek, kik régen kiléptek a mi normális, ütemes, egyformán lengő farizeus világunkból egy olyan szférába, éterikus birodalomba, ahol lehullottak a dimenziók és előttünk mindez oly ismeretlen és vaksötét, mint maga a túlvilág, a néma halál, a kihűlt emberi lélek új feladata és körforgása...

— De mégis emberek... szólt közbe az író.

— Csak annyiban azok, hogy a mi *külső formánk* egyenruháját viselik. Sőt hangjuk és szavuk is azonos. *Ahogy beszélnek*: ez a megdöbbentő kérdőjel, az új társadalom, mely kívül áll minden társadalom korlátján és nem vigyorgnak fogásán emberi álarcok. Gondolatuk a tüzes villám húrján cikázik és szélvésszel futó nyelvüket ugyan hiába keresné a nemzetköziség sematizmusába. Véges eszünk nem tud alábukkanni mélységükbe és nem követhetjük a fölmérhetetlen távolságokba... Mi részünkre belőlük mégis megmarad: a sejtes...

Az író mereven figyelte Wildner doktor kimért szavának csellószerű mély bűgását. Magára kapta ruháit és szorosán átfogta az orvos izmos, kemény karját.

— Gyerünk...

* * *

Hárman ültek egy tapogatózóansötét, nehéz, fekete függönyökkel betemetett sarokszobában. A butor: egy óvális tölgyfa-asztalóriás. Egyéb semmi. Az asztalra terült arccal imbolygott egy dudvás, bozontos szakáll-csomó, a szörzetspamacsból két szemaforkarika rebbent akkora fénynyel, mintha beakarná világítani a szobát. Az ülő alak egybefolyó sötét hegyhát. Ez volt *Delán Szigfrid*, valamikor, amikor a tudás egyetemének egy olyan kolosszusa, kinek szavára, hitére esküdtek követői. Vaskos könyvtárat dobott ki magából milliók számára a *Lélekvándorlás* filozófiájáról. A legmegdöbbenőbb az utolsó könyve: „Egy lélek háromezer éves sétája“. Aztán már nem irt többet. Bejárta a földet, mint egy fanatikus hinduapostol és minden eddigi tételt, évezredes hagyományt ledöntő erővel döngette, harsogta az emberi lélek megújulásának bizonyosságát, míg aztán ő is odakerült — mint legbecesebb ritkaság — Wildner professzor gyűjteményébe...

*

A függönyökön át besurranó orvost és az írók talán látták, de oda sem moccantak. Nekik nem léteztek.

*

A szakáll-láp csatornáiból orgonáló hangok buggyantak:

— ...Mondom, Heródot hitványul hazudott és amit szegény nyavalyás görögeinek összefirkantott a lélek táncáról, az a tudatlanság tengere. Heródot nincs... Harmadik genovai könyvemben halálra morzsoltam a szerencsétlent. De hiszen emlékeznek... Pindaros... hm... az már mégis... volt valaki... Legalább pislogó sejtései lobbantak és ha botorkálva is, csoszogott az igazi út irányába... Csak azt ki ne mondta volna: boldogok szigete... Oh, az örült Pindaros.. Belebújik szegény lelke egy lótoszvirágba és él... él és vár... És mire vár...? A boldogok szigetére... Ott csücsül az élet meleg vizén, ezer szeme lát, millió füle hall... Érti és szagolja a büzt, aljasságot mi a körötte fetregő embermocsárból fölfakad... és akkor... a boldogok szigete... Az örült Pindaros...

A szakáll dudva hirtelen megremegett és az orgonáló hang acéllá sűrűsödött.

— Csak Arisztotelest ne említsék...! Ne merészeljék a nevéet kimondani... A hitetlen gaz...! A méregkeverő céda... Fölrug mindent...! Arisztoteles, még egyszer találkozzunk...: Szamárként ügatsz valahol és olyat vágok a fejedre...

A nehéz asztal lassan táncba fogott, egy óriási ökölnék mázsányi csapása alatt. Wildner doktor csöndesen odalépett és anyai lágysággal simogatta a tudós fejét, újjai lenyúltak vastag nyakszirtjéhez és becézve surrantak a szakáll-bozóton keresztül.

— Nos, hogyan vagyunk ma, kedves barátom...?

A fej meg sem mozdult.

— Barát...? — mormogta. Jó, legyen barát... Iskolás ostobaságok azt mondják, hogy barátjuk volnék... Hogyan vagyok...? CsaHolok... ember... ugatok... Hát tehet-e mást egy *kutya*...!?

A doktor alig észrevehetően az írónak intett pillantásával. A tudós, mintha tátongó kapuja nyílt volna meg, emlékezésének rettentő kazamattájában, majdnem hadarva bömbölte...

* * *

... Most, harmadszor vagyok lent a földön, mióta meghaltam... Vau... hördült föl rekedten... Mióta meghaltam...! Hát lehet meghalni... hát van halál...? Ki meri azt nekem mondani?! Jöjjön elém a hazug halott és merje szemembe mondani, hogy ő nincs, meghalt... Él! Itt van, vagy valahol oládkodik, fut, hímبال, száll... Nézzen oda az ablakhoz... Látja, na látja, hogy bámul ide az a galamb...? Most mosolyog... Pá... pá... kis Franciskám... Ez nekem az unokatestvérem volt... Drága, szelíd kis asszonyka... Most elmegy... hopp... pá... pá... kis Franciskám...? A hangos szótól riadtan röppent el a párkányról egy árva galamb. A tudós meredten nézett utána, majd hirtelen derűbe csapott.

— De mit is bolondozok itt... Hiszen azt sem tudják mikor voltam másodszor lent a földön...?

— Vau... Az volt csak a csodálatos komédia...! És kacagott akkorát, hogy szakálla mint viharban a zászló lobogott.

— Mikor másodszor voltam lent — és fölcsaptam a feleségem szeretőjének... Oh, a drága kis asszony... Alig jött el még a temetéséről... Még poros volt a szép fekete ruhája, az én földi porontól. És sirt... sirt szegény bolond kis asszony éjszakán át. Én ezt jól hallottam, mert nekem nagyszerű hallásom van. Leszek én még hang is, valakinek a torkában... Az lessz ám az énekes...

... Mondom, ahogy fölkerül a lelke, elébem áll egy óriási szikla. Nem tudtam belátni a feje búbját.

— Első pályádat befejezted Delán Szigfríd — mordul rám. Most mi akarsz lenni...? Válassz: az árnyak, a fények, az állatok és virágok ezrei sorában... Habozás nélkül válaszoltam — Te beláthatatlan Magasság, borítsd rám titokzatosságod skarlát köpenyét, takard el hitványul gyöngye lelkeket a földi árnyak profán szeméi elől... Lebegjek köztük vágatöbb szárnyakon mint a zügó szélvész és nesztelenebb levegő lábakon, mint nyaranta az esti csönd... Uszályom legyen drágább és finomabb, mint felhőfoszlány isteneitek feje körül; hatalmam erősebb mint az álom, végzetesebb mint a könnyű halál... Oh, beláthatatlan Magasság...

— *Én a megejtő szerelmi kábúlatok illata akarok lenni...*

... Lehelet, mely két összeforró ajak és lázas test egytápadása közt elfér... Kicsiny ér, mely ott fészkel a vonaglások ívei közt, a szempillák hegyén, keblek hullámozó dobogásán... Legyek pára a könnyek tükrén, gyilkos tűz az agyak sejtjén, mely föléget minden jözan-

ságot... Legyek a keserűségnek mérges nyála mit lenyelnek, a sóhaj-
tások hangtalan jajja, emésztő ölelkező gyöngyöző veritéke... Én a
megejtő szerelmi kábúlatok illata akarok lenni...

Am jó... Én már ültem egy tavaszi szellő hátán, mely súhanva
vitt le...

A tudós moszatfeje nem moccan és a szakáll mélyéből patakzó
hang egy percre besüppedt a torkán.

* * *

— Vau... Az volt csak a csodálatos komédia... Jött a kis fele-
ségem, fekete özvegységre ravatalozva. Gyászolta a gyászos szentem
a sok mérget és bosszúságot, amivel egymást faltuk... A padon egy
rút idegen... Szeme kanccsal, szája görbe, iszonytatóbb mint egy
törpe... Ha sír nevetni látszik, mosolygása szürnyű kétség... A füle
hegyes, púlykás, mérges...

... Ez az én emberem — mondom — én magammal fölcserél-
lem... És illatommal környékeztem, reászállottam, betakartam... Az
illat terjed... terjedt... Jött az asszony — gyászruhában — és oda-
omlott a nyakába...

* * *

Aztán velük voltam nappal-éjjel. Ott röpködtem a párnákon, a
levegőben, az ágyban és súgtam és szívtam az illatszavakat... Láttam
hállóköntösömet a rút kis törpe testén és néztem, kacagva, hogy leg-
drágább könyvemből fidibuszt csavarint és rágyújt pipájára. Ott leng-
tem — libegtem az asztal körül, mikor piszkos körmeivel belemarkolt
a tálba és zsiros görbe száját belétörölte az ingéujjába... A feleségem
most kinyitja a zongorát és chopin-t játszik neki... tram.. talla...
lalla... A kis törpe ölbe kapta a tányéros cselédet...

...„Járjuk a trampli táncot...”

... És a bús, kis asszony ölelte: milyen édes vagy te drága..

A törpe veszekszik az ágyban...

— Ezentúl programot adok, ha nem tetszik, lódúlhatsz...

— Óh — simul hozzá az asszony...

— Éjszaka én iszom. Nappal alszom... mondja a törpe.

— Óh...

— Ha színházba ülsz — én hortyogok...

— Óh...

— Aki megsért, — attól bocsánatot kérek...

— Óh...

— Ha kozmás az étel — megcsókolod a szakácsnő kezét...

— Óh...

— Ha mérges vagy — énekelek...

— Óh...

— Ha jó kedvem van — megverlek...

— Óh...

— A szeretőmnek te kapcsolod ki a blúzát...

— Óh... Így van jól... neked van igazad... csókolja a törpét
a bús kis asszony...

— Vau... Nagyszerű komédia volt...! Szétrepedtem és úgy nevettem, fülladoztam, hogy egész illattememmel közéjük zuhantam...

— Ne gyere ilyen közzel hozzám! — rikácsolt az asszonyra a törpe.

— Pfúj... milyen rettenetes szagod van... Te patikába estél... Pfúj... te... te... mars ki az ágyból...

A bús kis asszonyka rohant és kitérta az ablakot... A megejtő kábúlatok illata kiröppent rajta. Elszálltam...

* *

Wildner doktor újból végigsímogatta a tudós trapéz-fejét, mely valósággal elnyúlt az asztal lapján. A másik kettő üveges szemmel, némán meredt. Az író, lábujhegyen egy lépéssel közeledett...

* *

— De most — ugrott föl ijesztő gyorsasággal a kolosszus alak. De most... vau... vau... ugatok... ugatok... Vau... most — harmadszor — kutya vagyok... Barát, ha úgy tetszik... Megnyalom a kezeteiket és... vau... vau... megrugtok...

Görnyedő háttal egyszer asztal körül futott, megállt és guggoló helyzetben csöndben lerogygánt székebe...

* * *

— ... És tudják-e hol kóboroltam...? Hát persze, honnan is tudnák, hisz én se jártam arra vagy ötven földnyi esztendeje... Egy házban... Milyen házban...? Nem tudom... csak odataláltam... Az orrom vitt arra egy kis csontért... Kullogtam, kódorogtam és az udvaron megálltam. Szólt a nagy gramofonverklí... Sütött a nap... a cselédek moslékos, elfőtt zöldséget dobáltak. Talán dél volt... A farkomat csóváltam, és úgy vágytam egy darabka marhacsontra...

Egy nagy vizes hordó mellett, árnyas déli padláseresz alatt, két kicsike játszadozott... Egy fiu, meg egy leány. Majdnem egyformák a drágák... Vau... vau... a kutya szereti a gyermekeket... Lassan odalapultam... a hasamon elébcúsztam. A kicsikék játszadoztak, szegény kutyát nem is látták...

— Te Tibi — mondja a lányka — szedjü ki a padlásról a személtomot és játszunk handle-zsidót... A két gyerek vigan ugrált és hányták a sok ócskaságot: törött széket, rozsdás szeget, rongyos cipőt, tarka rongyot, ócska képet... Ezt is, azt is megforgatták, telehányták homokporral. Sorba vettek minden tárgyat, megszagolták és elvágták...

— Nézd csak milyen öreg vacak... — mondja a fiú és körül-táncolták a képet.

— Hisz' ez a nagyapa!... — nevetett föl a szóke kislány... Olyan édes volt a hangja.

— Julcsával voltunk a padláson, mikor a ruhát teritgette és akkor heccelt engem vele.

— Itt van Baby a nagyapája...

— Nagypapája a fenének! — mondtam neki. De megesküdtött... Rég van nálunk... ő csak tudja...

De a fiú nem törődött már a képpel, rám füttyentett és engem nézett.

— Ni, egy fokszí... És én... vau... vau... egy kis teknőt átugrottam, odaálltam, mert a kutya szereti, ha gyerek hívja...

— Elég ronda kis dög — mondták le rám. Tudsz-e öcskös jól szolgálni...? Szegény kóbor kutya voltam, erre soha sem tanítottak... De megkapták a két első lábam, a fiú, az fölemelte és a kis lánya a testemet nádpálcával veregette...

— Hé, te fokszí... állj két lábra...! Sívítottam fájdalommban... A fiú még rántott egyet, aztán ő is elégette...

— Marha egy piszok vagy — rúgott oldalba mérgesen... Főlkapta az ócska képet és belévägta a nyakamba...

— Nesze rád az öreg vacak... A kép behorpant fejemen és rajtam csüngve futtam véle... Ijedtemben fölnéztem rá... Ki is volt ez...? Hja igaz... vau... az én archépem...

* * *

A dermesztő csönd teljesen sötétre festette már a szobát. A tudós gubbasztva ült, hosszú lábait fölhúzta és dudvás szakállában vájkált ujjával...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Hát lehet meghalni...? — mormogott a hangja. Hát van halál? Nincs... Lélek van és az vándorol mint nomád; utazik, öltözik... sőt — hallgatódzik... Igenis hallgatódzik... A régi zsidók már tudták, még vártak, nyolc napig vártak az elhült lélek eleven mozgására... Vártak mert... haha... félték... hogy mindent hallott, látott, leselkedett és aztán ítéletet tart... Csak egy napig, csak egy óráig legyen halott és többet tudsz meg körülöted, mint egész életeden keresztül... Félnék, hogy újra ember lesz... Ostobaság... haha... Az ember nem hall meg — de ember többé soha nem lesz... Ebből elég volt... mondják... most próbálj más valamit... Menj... hess... Legyél — mondjuk — szemtelen légy a legjobb barátod orrán és meghallod szájából az igazi ítéletet rólad.. Vagy legyél kismacska szeretőd ölben és ráeszmélsz hűtlenségére... Vagy legyél vízszhang... hullá... mély zúgja feléd a régi dicséretetek — kacagását... Igen... repülünk... csengetnek... más alakba... új formába, hajrá... tiz év, száz év, sok ezer év...

És az az örült Pindaros, aki hitt, hitt és mégis — óh a balga! — várt: a boldogok szigetére... Boldogság...? Ilyen ruhát nem szabnak a vándor lelkekre... Szegény, bolond Pindaros...

* *

Kietlen temető a szoba. Az asztal a sötétség fátylán — mint púposhátú sir, a három görnyedő, mint faragott kődarab. Új hang indul meg útján... Keskeny vállú, lágy, merengő-szemű fiatal férfi süpped a második székben. A hang, mint primhegedű egyetlen akkordja szól...

— Boldogság...? Hát megsugom... itt van nálam, én örzöm és csak az enyém, az enyém egészen... És nincs ember, aki elvehetné... Háromszázhatvanöt nap egy évben és mindennapra jut rám egy... Nő... Szébbnél szebb nő... Olyan szép, aminőt csak én akarok, elképzelek... Vágyom és hívom őket!... Szemem lázas, karom reszket és jönnek: kilépnek a történelem-sírból, a múltból, a jövőből... És jön sorba... Hallgassátok...

Az író lábujjhegyen közeledett az asztalhoz... A szoba most már vak fekete volt... Csak árnyak susogtak... És az író csöndben leült... Negyediknek...

ÖLED, HALÁLOM

Öledbe vészes végzet kergetett,
mint tengerészt, kit horgonyon marasztal
langy, zárt öbölben téli fergeteg —
és nem megy el, nem indul el tavasszal.

Sok szép időt, sok meddön pergetett
mézét az ifjúságnak most panasszal
idézem és gubbasztva görnyedek:
a csókod engem többé nem vigasztal.

Karod bársonyba már hiába göngyöl,
hiába égsz a kéjek ormain:
én révedezve nézek rád a völgyből.

Ha sas lennék s lennének karmaim,
ha megegyszer kinnőnének a szárnyak,
felszálnék hozzád és megfojtanálak.

ZSOLT BÉLA

A MŰHELYBŐL

A MAGYAR IRODALOM HAZAJÁRÓ KISÉRTETE*

Az irodalomnak önmagában való értékelése ritkán, vagy tendenciózus fogalmak szerint kerül felszínre. A felfogások különbözősége és hiányossága miatt az irodalomnak hibás, sokszor sejtésszerű ismerete helyett átfogóerejű, a megállapítások logikai mélységén és világosságánál megépitett gondolkodásbeli egységet és köztudatot kell teremteni.

Ezerérdekű oka van, hogy részben tudatlan, részben az irodalmi kultúráltság viszonylagos volta miatt az irodalmi élet sokszor még alapvető kérdéseiben is problémává sülyedt, vagy megelégedett az izlés hullámzó színvonalával, mely az érzek és tisztultabb esztétikai hatások közt váltakozva irodalmi irányok, vagy egyes művek kritikai értékelés alapján való elhelyezkedését jelentve irodalomtörténeti folytonosság, nívó emelkedés, vagy sülyedés szempontjából.

Amennyire szomorú jelenség, annyira időszerű a magyar irodalom lényegi megállapítását kereső kérdés felvetése, hogy ennek az egységes, a saját keretei közt zárt, élő hatalmas szervezetnek kifejeződése, jellegzetes egy nép psichéjéből eredő értéknivó emelkedése, mely integráns része az emberiség örökjavanak, minden efemer-értékű megnyilatkozás, tartalmi, vagy formai elferdülések fölött, irányok és tendenciák kisajátítása ellenére is a saját *igazi* voltában a köztudatban el ne homályosodjék.

A lényegkeresés elsősorban nem mennyiségi, sem minőségi megállapítást jelent, hanem az irodalom összetevő erőforrásainak felismerését. Ez a futólagos rávállás az irodalom anyag-alapjaira még lélektani alapon is csak durva analízis, de nélkülözhetetlen. A komponens erők három szürke szóban foglalhatók össze: — „Táj, faj, és nyelv.“**

A *táj* hatalmas képzetvilágának minden valósága és hangulata, a föld. A vidék szüntelen beleáramlása a népbe a teremtő gondolatok és érzések közvetlen szülőanyja, megtermékenyítve. A minden-ség szelleme így uralkodik az ember fölött és ez a hatásfolyamat meg nem szüntethető. A táj képzetéinek ezen szüntelen emanációja jelenik meg a *fajban*, mely eredendő képességeinek, szellemi küldetésének a saját történelmén formált faji egyénisége alapján feldolgozza és kifejezi a maga tartalmi és formai ereje szerint a *nyelv* útján.

Minden irodalom genesisének ez az első napja és éppen az alkotó anyag-erőinek szilárd összefüggésében és folytonosságában

* Karácsonyi körkérdésünkhöz.

** Babits beosztása szerint.

keresendő lényegi alap miatt az irodalom létföltétele, aminek megtagadása természeti lehetetlenség, mert az így származott hatások intenzitása az ember szellemében legyőzhetetlen. Ennek a fogalomkörnek akar kifejezést adni a félreismert és gyanússá tett kifejezés: *nemzeti irodalom*.

És minden irodalom elsősorban nemzeti irodalom, ami nem értékdevalválást, hanem egészséges és valódi alapterakást jelent. Ebből, mint fénykútból lövelnek a mindenszínű emberi szellemnek csodás értékei, melyek kivetítik magukból a különböző népek sajátos értéknyilvánulásának mélységét és magasságát, ami az irodalmi kultúrának nemzeti határgerince is.

Messzevezetne annak kimutatása, hogy a vázolt irodalmi eredő erőknél irodalommal történő kialakulása miképpen történik, vagy visszavezetni kulturtörténeti alapon a múltakba és elkísérni továbbalakulásaiban, látni, hogy milyen érték hullámzásokat vetett fel a népek kulturtörtetésében, vagy az egyes századok vergődő világszellemé a nép lelkének irodalmi megnyilatkozásában minő elváltozásokat okozott s a kezdetben mindig forradalmi erejű ráhatás a sajátos faji erők kohójában hogyan teremtette meg állandóan a maga külön nemzeti értékeit.

Ezek után meghatározva a magyar irodalom lényegét — a vázolt anyag és erővonatkozások alapján, mint minden értékes és számottevő irodalom, ez is: — a magyar nép szellemének fénykarikája, dicsfénye a saját szíve fölött, tehát nemzeti irodalom.

Kultúra szempontjából minden nemzeti irodalom nagyraihivatott és a kölcsönhatás, a szellem revelációi minden különbözőségük ellenére úgy kötik egybe őket, mint a villám a felhőket. Függetlenül minden politikai tagoltságtól a nemzet irodalmi kifejeződése, mely az általános emberi kultúrának értékes java; — világirodalmi érték.

Irodalomtörténetünk tanúsága szerint a magyar irodalom nemzeti karakterét mindig megőrizte anélkül, hogy lokális jelentőségűvé vált volna, vagy a világirodalmi, szűkebb értelemben nyugati kulturhatások elől elzárkózott volna. Annál csodálatosabb ez a körülmény, mert magános, nyugattól idegen faji és rokontalan nyelvi elzártága, egyedülvalósága, továbbá sajátos harcossági nemzeti élete és berendezettsége, politikai krízisek alatt vergődő fajisága éppen az ellenkezőre predestináltak.

Az irodalomnak nemzeti kultúrértékében van moralitása. Minden, ami ezt gátolná, vagy ellene tör, azt az irodalomnak már a küszöbről el kell utasítania, mert morális aktivitását veszélyezteti és gerincében való megroppanását eredményezné. Nem a nemzeti kizárólagosságra gondolunk, ami hasonlóan öngyilkosság, hanem az értékek és javak megvédésének, fejlesztésének prezentív biztosítására. Jellemző, hogy erről maga az irodalom szelleme szinte reflexszerűen gondoskodik. Bizonyítja az a körülmény, hogy pl. a nyugatról jövő még a lényegének teljesen „idegen“ hatásokat is befogadja, átalakítja és kevés kilengés után mint külön nemzeti kultúrájának szoros részét eredményezi. Természetesen ennek megfelelően alakul a „nemzeti“ szó fogalomköre

is és korok, idő szerint kibővül új elemeivel, a világnézeti, szociális, vagy bárminő társadalmi, politikai időváltozások csak új színek a magyar irodalomban, de nemzeti valóságát nem érintik.

Ami külső, külföldi relációira áll, az belső egységében is ugyanaz. Alig van még irodalom, mely társadalmi, vallási, faji, sőt nyelvi belső tagozottsága miatt annyira heterogén elemekből szövődött volna értékes egységessé és naggyá, mint a magyar.

A nemzeti irodalomnak általános érdekű tényezőként szereplése és hívatottsága a magyar irodalom öntudatában mindig megvolt és mégis történetében a nemzeti és nyugati értékeknek örökös harcát látjuk. Legnagyobb irodalmi jelenségeink mindig áldatlan vajudások árán születtek. Ennek oka egyrészt a többség exclusiv korzervatizmusa, másrészt az újítók szintén egyoldalú agresszivitása valami „onor ego“-gesztussal mindennel szemben, ami magyar és nemzeti. Aféle pávaterítkezése az új nyugati szépségeknek, melyeket erőszakkal igyekeztek a nemzeti irodalom fejeborébe szűrni. Nagyon természetes, hogy az irodalom józan és öntudatos erői a maguk természetes folyamata szerint asszimilálták és értékesítették. — A harc pedig folytonos, ma is ugyanaz, később is meglesz; sőt keserőségében fokozódik mindaddig, míg csak a kölcsönös hibák ütköznek össze.

A világirodalmi hatásokra mindig szükség van. Az általános emberi érdekű eszmék ezután is átfognak áramlani minden akadályon és a magyar irodalom nagy érzékenységgel kapacitásában hálás talajra találnak. Az így keletkezett értékek mennyiségi és minőségi értékmegállapítását szintén mellőznünk kell, mert ez magának a magyar irodalomnak értékbeli felszámolásával esik egybe. Az átkölcsönzések egyébként tartalmiak és alakiak és bennünket a fölvetett kérdés szempontjából a tartalmi, szellemi befolyások megnyilatkozó hatásai érdekelnek. A szellem irányfolyamatainak megértéséhez bővíteni kell az irodalmi felfogás perspektíváit.

A nép és irodalma lényegében azonos összefüggésben állanak és a századok uralkodó felfogásától és érzésétől nem függetlenek. Ezek szerint éli ki az emberiség összes értelmi és érzelmi tartalmát, aminek története az elgondolható legfönségesebb divina comoedia. Csak utalni szeretnénk pár gondolattal a váltakozó korok felfogására, illetve arra a folytonos elváltozásokat mutató emberiség-arcra, mely metafizikai mélységgel keresi a saját harmóniáját. — Ha a középkor fölvitte az embert az égbe, a renaissance visszahozta a földre, a XVII. század urat vagy lakájt csinált belőle, a XVIII.-ban burzsoa lett esőernyővel és furulyával a hóna alatt, gyerekekkel a térdén és már felmorajlott a „harmadik rend“, nem a sz. Ferenc harmadrendje: hanem a proletár és forradalmi véres szerszámával rávágott a társadalom fejére. Alig hogy magához tért, észrevette, hogy az emberiség feje kétfelé esett a „szenvető és élvező“ emberiséggé. Következett az új berendeződés a gazdasági élet alapján, termelési módok ipar, gépek, a reális ember, az arany és hatalom imperiális magaslata mellett tömegnyomor, szociális apostolok, milliók keserősége és tömegáldozatok a világháború „rondabugrá“-ban, népek omlása, fajok acsarkodása, népek hiénahim-

nusza. A még be nem fejeződött kataklizmában az irodalomra nézve egy a bizonyos: a népek saját értékességük szerint továbbra is élni fognak. Az irodalom ezek után is nemzeti irodalom marad, mert a *nemzeti* szó ma egy népnek belső értékességét, kulturális képesítésének és nagyságának összességét jelenti, függetlenül attól, hogy hol és miben leli meg a világszellem a maga kialakulási formáját.

A magyar irodalomnak mai helyzetkérdésével kapcsolatban eljuttottunk annak eldöntéséhez, hogy az erdélyi magyar irodalom vis maior okozta leválása az anyatorzsról minő feladatokat és elhelyezkedést kíván meg szükségszerűleg.

Az erdélyi irodalom minden időben integráns része volt a szerves magyar irodalomnak és sohase külön fajirodalom. A népnek vidék, nyelvjárás, gondolkodás és érzésszerű természetes tagozódása minél több erőegységet, külön színeket, nyelvi, kifejezésbeli bőséget, gazdag irodalmi javainkat jelenti, de irodalmunknak szelleme az anyag felhasználás és formai képződés alapján ma is változatlanul ugyanaz, mint mindig. — Tehát ez a „leválás“ csak látszólagos, az érintkezési kapcsolatok megszűnése, de nem egyuttal a kultúregység lényegbeli megszakadása is. Ezt a magától értetődő egységet elhomályosíthatná a köztudatban, s csak a földrajzi ország-integritás eredeztetné. Ne tévesszen meg az a tudat se, hogy az erdélyi magyar irodalomnak megvan a saját irodalmi múltja és jelenje. — Kétségtelen azonban, hogy ez az implicité bántathatlan egységesség mellett s az erdélyi magyar irodalomnak különleges helyzetéből kifolyólag teljesen önálló, sőt függetlenül, minden más tekintet nélküli feladatait önmagának kell megoldania. Ennyi közismert. — Ami eddig történt, az még csak a vára-köz feladatok köteletségének megnyilvánulása, revük, irodalmi társaságok feléledése is valamelyes irodalmi kezdés; de a helyzet adottságához mérten egységes, mindent átfogó, Erdély sajátos szempontjai alapján készült öntudatos irodalmi organizálásról nem hallottunk. — Nem a művészi szabadság megkötését, írói egyéniségek illetéktelen befolyásolását, legkevésbé politikai tendenciák bevonásával irodalmi agitációt, valami sovén fajirodalmat érte alatta, hanem egységes célkitűzést, a magyar irodalom benső természetéből induló valóságos hivatottságának és helyes irányának külső gerincében, perspektívákban való megalkotását.

Az erdélyi irodalom a magyarságban helyezkedik el, rá hivatkozik, belőle merit és természetesen minél szorosabb viszonyt akar. Egyelőre mégis inkább azt a benyomást kelti, hogy a magyarság kulturális tekintélyébe öltözik, de annak még nem lényeges letéteményese is. Nem iránykérdésről van szó, melyről jönnek látjuk, hogy kultúránkon kiverődjék. Sokkal fontosabb, semhogy akár a korszak, akár a világrányítás eszméihez, akár a nép lélektani vajadásaihoz, vagy a legkáprázatosabb egyéni tehetségek alkotó erőihez szabadna kötözni, mert mindez időleges és változó, az irodalomalapozás pedig csak örökértékű változatlanságon, a népet kitevő lényegi alapokon történhetik, melyből sohasem lesz történelmi requisitum, hanem állandó anteusi hatóerő marad.

Maga a nép tehát az erdélyi irodalom nagy gravitációs törvénye, de nem passzív tömeginercijával, hanem cselekvő nekilendülésében és az eszmék etherébe ágyazott saját pályájú haladásában.

A gondolatot realizálni, részeire bontogatni nagyon kellemetlen feladat és nehéz egy nép intuicionális ösképeiségeiben fixpontokat rögzíteni, fészekverést csinálni az irodalom számára a nép belső világában. — Olyanforma elképzelés lehetséges, mint aminővel az Írásnak kell megelégednie, mikor a vis creatrix, a divinalis isteni erőműködést fogalomba szorítja és halványan rebeget: — „Isten lelke lebegett a vizek fölött“ — Hát nemcsak lebegett, hanem absolute ráhatott. Ennek az absolute ráhatásnak kell érvényesülnie az erdélyi magyar irodalomban is. — A köszáli sasnak is sziklán és fából van a fészke, csúcsokon a felszálló helye; a mi irodalmunknak is ugyanazon sziklákon, ugyanazon fából van a születő ága, ugyanazon távlatu csúcsokon élezett szeme és lelke. Minden teremtő egyéniségnek bármilyen mérhetetlen szárnyalása is csak horizont, — de nem lényegváltoztatás.

Ezekről a sziklákról más erőket érzünk, többet a lepecsételt hivatalos kritika megállapításainál. — Lehet, hogy Erdély Skóciához hasonlít, az analógiát se tagadjuk Walter Scott és Jósika, Burns és Gyulai közt, — csak éppen halottkémi jelentéssel nem elégszünk meg. A székely balladák „homályosak“, Kemény regényei lélektani mélységükben felülmúlják a magyarországiakat, reális látásu, nyugalmas dolgok a székely mesék, mondák, külső képekben, kalandos fordulatokban bővelkedők, változatosak s több efféle. — Nagyon jól teszik. — Ezek az ítélkezések jártak Dodonában, látták a füstöt a papnő körül és — nem borultak fölébe. A papnő pedig Erdély psíkéje, ki utolsó gyermeke fölé is kiteríti bűvös keszkenőjét, hogy a lelke érezzen alatta, agya világosodjék rá a kábitó teremtési lehetőségekre. Senki se tépje le szeméről és ne féljen, nem fog szükségképpen etnográfiai különlegességeket, faji korlátokat, tarkabarká népi furcsaságokat inspirálni túlhajtott tájszolással, hanem ha szemei vannak a látásra, fülei hallásra, értésére adja, hogy nagy és általános emberi értékekért kár nyugatra szegődni, a hazai kapcsolatoktól elvonatkozni; hanem ki leült hivatottan az erdélyi magyarság virrasztószekére, emberi erőt felülhaladó szépségek és hatalmak foglya lehet.

És megemelem a fővegemet a magyar irodalom hazajáró kísértete előtt.

NYIRŐ JÓZSEF

OKTÓBERI EMBEREK

— Regény —

Irtta: TABÉRY GÉZA

(9)

Régóta vártak e derék emberek a kihallgatásra s nyilván ama balhiedelmökben, hogy az ajtót befogadásukra tárják, katonásan besorakoztak a parancsnokhoz.

— Hinaus! muta! ott kifelé Vlasek.

A vércseszemű segédtsizt e percben berobogott.

— Platz! Helyet! — mordult a tétovázókra.

Azok ösztönös fegyelmezettséggel engedtek az újabb rendelkezésnek s hogy utat nyissanak a századosnak, még beljebb kerültek Vlasek szobájába.

— Kerlen! — ropogtatta az ezredes.

Megpillantotta, hogy közülök az egyik nadrágja fenékiig sáros.

— Morgen zum Rapport! Ilyen bandát küldjek csatatérre? Mi? Volna pofátok így menni Drohobyczba? Kutyak!

Ekkor a szakaszvezető, ki tudta hogy Marcsát holnap kihúzzák a vízből, elérkezettnek látta megszólalása idejét. Öreges nyugalommal jelentette be:

— Ezredes Úr! Épen azért volnánk bátorak őszintén előállani. Mert mi ugyan oda nem megyünk. Tisztelet ne essék, már így hátróztunk. Magyarországért nagyon szívesen. Ha kell hát harcolunk tüzhelyeinkért, de Doberdóból, Galiciából elég. Épen hogy elég.

— Wa-a-as? — féhéredett el az ezredes.

Megfogózkodott széke támasztójában. Más időben kurtavassal, kikötéssel, kardlappal felelt volna rá. Ma csak zavarba jött. Tétovásága, mint nekiszaladt óriáskölyök lökte fel pakfong akarateréjét.

— Ja, aber was geschicht jetzt eigentlich in Ungarn? — kérdezte riadtan a segédtsizttól.

Miután pedig belátta, hogy kissé kapkodó magaviselete nem legjobb vért szül a legénységben, csillapító szándékkal fordult a sárosnadrágozhoz:

— Magam sem lelkesedem már a háboruért. Szeretem a békét. Nagyon szeretem. Aber um Gottes willen, mit tehetek én? A császár úr öfelsége akar. A magas hadügyminiszter is akar. Militärkommando — akar. Kérdezzék meg a százados urat. Generális úr Horel.h mondja nekem: Vlasek, küldjed a géppuskásokat Drohobyczba. Kutya kötelességem lenne magukat küldeni, de ha maguk semmiáron sem akarnak menni, hát nem bánom, én gondolkozni fogok. Megjelentem aztán meglátjuk fiaim; meg fogjuk látni Ding, ... Százados úr! Mikor kellene elindulniok?

Fölötte szükült zubbonya a kérdezettnek is.

— Eigentlich ma. Dass heisst: délután folyamán. Az osztag

azért masírozott fel, hogy ezredes úr őket lelkesítse. Mondja csak fiam — fordult hirtelen ő is a deputáció szószólójához — maguk mind egy véleményen vannak? Az egész osztag, vagy csak maguk hárman?

— Az osztag is, meg a pótszázadok is.

— Unerhört! Na ja! Nichts zu machen... Az egész garnizon. A vonat, melyhez kapcsolva lennének, egy székely marschbataillonnal délután befut. Tíz iz a Schande!

Am akik előtt a dolgot szégyelniök adatott, a székely bataillon volt egyszersmind az is, ami reményre gerjesztette az elképedteket. A százados körmönfontan minden eshetőségre nyitva akarta hagyni az ajtót.

— Ezredes úr nem mond semmit — nyúlt merész iveléssel az események irányításába. Azt sem hogy menjenek, azt sem, hogy ne menjenek. Az ezredes úrnak több szava nincsen. Meglátjuk s ha lehet, segíteni fogunk. Délután nem kell elútatniuk. Menjenek vissza lagerükbe és tartózkodjanak ott.

Gyanakodva bár, de tisztelettudóan feszültek vigyáz-ba a gép-fegyveresek.

— Köszönjük — mondta harsányan a sáros s a következő percben kint voltak az ajtón.

— Képesek lesznek legyilkolni! — omlott székére Vlasek. — Bolsevik lett az egész battalion. Vörös forradalom! Jakobinerek!

— Nem! — tagadta a szigorú százados. — Csak valaki tüzeli és ingerli a szerencsétleneket. De lesz még rend délutánra, annyit fogadok — lövelt Nemerére.

Nem önmagamért, borzongott meg Zoltán. Egy rettentő vérfürdő készült, amint rémülten világlani látta két föllebbvalója szándékát az érkező székely szállítmánnyal. Sok veszteni valója neki nem lehetett. Tehát kockáztatott. Dacosan szegte fel fejét, ahogy újból odaállt Vlasek elé.

— Mehetek-e, vagy letartóztatnak?

A százados tehetetlenül fintorgott. Vlasek melléreejtette fejét s az esett, mélységes csöndbe alig hallhatólag rebegette belé:

— Bár ne jött volna sohase ide. Elmehet.

— Lázítani! — csapta be mondata végét a százados.

Zoltán igazságbavetett hitének ösereje, mint megérintett villamos huzal, szikrázva verte vissza az alacsony vádat:

— Hazudik!

És megállt, várt. Az ezredes és a százados sápadtan csüggöttek rajta ijedt tekintetükkel. Most gyorsan meghajolt s hanyathomlok vetette magát bajtársai közé a tisztí étkezőbe.

X.

Pillangósig teli kehely volt már az idő. A lejárt korszakból kicsorduló ember szentségesnek ígérkező vetülete fénylett valahol a Gellért-hegy fölött s a Halászbástyák ormán. Vajjon fenékiq issza-e

Pest holnap a nehezen ért nedűt vagy kiborítják még Lukachichék a kehely bátorság-borát?: Krisztus vérénél mártirabb nektár telítette az ó-arany, nehéz bílikomot. Népe húsfürtjeit ötször szüretelte a véres Magyarország. Szerte az országban kódok kóvályogtak. Senki sem tudta, mi van Budapesten. Az elfelhőzött kehely fénye nem hatott el mindenűvé, de delejes ereje megrántotta a kavargó és bődült magyarokat.

Debrecenből az utolsó királyfogadás csinnadrattája széthangzott bántón. A frontról ellenőrizhetetlen hírek uszályfellege ágoskodott ébredő lapályok felé. Idegesen, de még egyre dolgozott csapatszallító mozdonyok fáradt dugatyúja. Öt éve dolgoztak folyton így s a megérett időben sem vettek látszólag tudomást arról, hogy szerkezetükbe kavicszem került.

Aki egy órával ezelőtt kézzel-lábbal azon törekedett, hogy hazautazzék, Zoltán elfelejtette beteg asszonyát. Második lánchídi csata készül Csabán — merült föl a szörnyű látomás.

Összedugott koponyájú tiszték zsongottak az étkezőteremben. Mintegy parancsszóra csendesedtek el, hogy közéjük-zifált.

Érezte, hogy a nap békés vagy véres kimenetele egyedül az ő elszántságára tétetett. Magaránézve nem is tartotta fontosnak ezt a szerepet, de félig sejtő bajtársai szemében hirtelenduzzadt tekintélyvel menteni akarta a helyőrség vérét. Kiparancsolta a báva pincéretet s mikor utánuk elülepedett a zaj, jelezte, hogy beszélni kíván.

— Az ezredestől jövök — kezdette sápadtan. — A legénység többé nem engedelmeskedik. Ausztriáért semmiesetre sem.

Valaki lendületesen közbekiáltotta:

— Mi sem.

— Pillanatokról van szó. Pillanatok alatt kell, hogy cselekedjünk, — folytatta Zoltán. — Vegyük figyelembe, hogy a kitérésig feszült tömeget nehezebb lenne leszerelni már, mint egy törzstisztet, aki e kínos órában habozás nélkül uszitana kótyagos embereinkre egy székely zászlóaljat.

A célzás homályos volt.

— Micsoda székely zászlóaljat?

— Csabán nem állomásoznak székelyek!

Sebtében vázolta, amit tudott, gyanított és hallott. Egy százados arcából kikelve csattant:

— Tüstént lefogni őket, hogyha ez igaz!

— Mit? Székelyekkel akarnak lövetni a mi embereinkre?...

— Nem fognak tüzelni, ha Isten parancsolja se...

S szavak, hangok, elszánt mozdulatok gyorsuló ütemével arányosan nőtt a zürzavar. Lelkükben délelőtt csak a puszta rosszérzés ólomsúlya tompította kíváncsisz izgalmaikat. Tömegáramlások baljós érzékenységével szívárgott ki jó háromnegyed óraja a hír, hogy Nemerét s Szlávty letartóztatják. Pergő egymásutánban kergetőztek a rém-ertesülések:

„A legénység megtagadta az engedelmességet.“

„Nemere már Csongrádon lázitott.“

„Jó lesz vigyáznia, könnyen föbelőhetik, Pesten tegnap óta úgymint helyreállt a rend.“

„Aradon nyílt utcán tépdésik az arany sapkarózsát.“

„Károlyi mindenben megegyezett Öfelségével s a fronton megkezdődött a fegyverszünet.“

„Ördögöt! A fronton teljes hadosztályok fordulnak haza, rabolva, gyűjtogatva szertelázadozva.“

A vad hírek mindegyike hitelre talált. Embere válogatta, hogy kinél melyik. Hanem az, hogy egy keresztütlutazó székely marschbattailont saját legénysége ellen használjon fel Vlasek, az valamennyit túlszárnyalta elképesztő módon váratlanságában. Egy okos szó, egy megfontolt kibúvó sem merült fel ezzel szemben a nyájjáriadt gyülekezetben. Nehézkesebb urak egyszerűen arra a kényelmes álláspontra helyezkedtek, hogy a dolog túlzigult fantáziából született. Az ablakok alatt ezenközben hírehes közemberek ólálkodtak s a kaszárnyákban sehol egyetlen tiszt sem volt a helyén.

Vlasek nesztét vette a felrajzott tanácskozásnak. Inkább fejeztesztett izgatottságától hajtottan, semmint különös bátorságból sietett maga is le az étkezébe. Dúlt arcán minden volt olvasható, csak a helyzet komolyságához méltó nyugalom nem. Oly loppal ténfergett kavarodásbamerült tisztjei közé, hogy legtöbbje csak akkor vette észre, amikor már mellette elhaladt. Aztán egészen előkerült. Oda, hol legszenvedélyesebben paskolt a vita: szembe Nemerével. Síri némaság következett. Zoltán megrándúitan gyökerezett az egész testben borsódzó, tétová ezredes előtt.

— Szomorú tényről értesülök — kapkodott Vlasek. — Hallom az urak akciót kezdtek ellenem.

Látszólag minden ágaskodás vállalására jelent meg tisztjei között. A veszedelemmel való szembehelyezkedése pillanatsnyilag régi vértetében állította helyre a rang tekintélyét.

— Szeretném tudni — folytatta valamivel több biztonságérzettel — félreértés-e az értesülés vagy pedig való?

Mindenki Nemerére nézett.

— Igaz — ismerte be ő rövid gondolkozás után. — Az akció tőlem indul. Azt akarom, hogy ezredes úr teendőit valaki más, aki magyar törzstiszt, vegye át. Arra az időre természetesen, míg bizonyos folyamatok le nem zajlanak. Ma események torlódnak eseményekre, melyek kellő tapintat híján, ránkzúdíthatják a katasztrófát. A tapintat garanciája pedig épen ezredes úrból hiányzik legszembeszökőbben.

Ha tarkónvágják, sem lehetett volna Vlasekre kínosabb, mint ez a felelet. Valaki megsajnálhatta, mert gazdátlanul ugyan, de levegőberöppent, hogy „tulajdonképen még semmit se tudunk.“

Kárász Elmér, aki délig aludt s az ezredest nyomonkövetve érkezett, a helyzettel magaegésében tájékozatlanul rágódott a tegnapi kiszólásokon. Szentül meggyőződve, hogy Zoltánt csongrádi s kávéházi hangos kijelentéseieért vonják felelősségre, az adott válasz hangján igen meglepődött. Erdemszerzések szempontjából rugalmasan szökkenett föl egy székre, honnan hasító hangon súvöltötte:

— Lázadás! Ily egyének veszélyeztetik a hadsereg életképességét. Kriegsgericht!!!!...

Elvétett heve nem sodorta magával a tetszést, mint ahogy remélte, sőt ellenkezőleg: fölötte baljós részvétlenségbe ütközött. De Vlasek számára így is injekció volt a továbbiakban.

— Nem szoktam politizálni — vallotta őszintén. — Ujságok közül csak a bécsiéket olvasom néha. Nem tudom mi történik Pesten és Magyarországon. Én csak azt tudom, hogy a csabai garnizon megtagadta az engedelmisséget s hogy az urak engem el akarnak csapni.

— Bocsánat — védekezett Zoltán. — Ebben a beállításban ezredes úr panaszja nem alapszik tényen. Szó sincs elcsapatásról; szeretnők azonban, ha e kritikus órában magyar törzstiszt vezetné a zászlóalj ügyeit. Törzstiszt, aki közismert nemzeti érzéseitől áthatva könnyebben marad ura a helyzetadta nagy fordulatoknak.

A tiszték egyelőre óvakodtak az állásfoglalástól, bár zömük rokonszenve kétségtelenül a fiatal bajtárs oldalán állt. Fölcsigázott érdeklődéssel figyelték a szokatlan vitát, minek különös ízt a viaskodók rangkülönbsége kölcsönzött.

Vlasek ravaszkodott.

— Mondják ki nyíltan az urak, mit kívánnak? Meglátom teljesíthetem-e? Ha nem, félreállok.

Kérdése a plénumhoz szólott. Épen ebben az irányításban rejtett az egérfogó. Az egész ágaskodás oly szervezetlenül volt robbanófélben, hogy jóformán egyikőjük sem tudta mit akarnak? Egy cingár és borostás zászlós, aki menekülten érkezett tegnap az ezred harctéri kötelékeitől s a fejetlen zavar hangosan üvöltött vízenyös gyermekszemeiből, — kikelten felsívalkodott:

— Magyar vezényszó. Azonnali csatlakozást a Nemzeti Tanácshoz. Menetindítások felfüggesztését.

Jóllehet e három pontot senki sem fogalmazta meg, első pillanatban kész követelmény biztonságával hatott az ezredes tétovaságára. Tisztjei s maga Nemere is távolállott attól, hogy tőle ilyen föltételeknek várja az elfogadását. Az ezredes félreértette a gyermekember szavait követő döbbenetes csendet. Markárafogta állát s szűrő szemei a zászlóst kutatták.

— Lássuk csak... Tehát magyar vezényszó... Legyen! Menetek elindításának beszűntetése. Schwer. De azt se bánom. Én belemegyek.

Kezdett különös szint öltetni a nagy engedekenysége. Hátra volt még a Nemzeti Tanács. Vlasek nem értette mi az, hogy csatlakoznia kell.

— Táviratozunk, — nőtt fejére a zászlós. — Meg kell táviratozni, hogy a negyvenhatodik ezred testestől-lelkestől a Nemzeti Tanácshoz csatlakozik. Vlasek angyalian ártatlan arccal tudakozódott:

— Zászlós úr tudja a címüket?

Némi zavarok támadtak. Majd... Elképesztő!... Vlasek ebbe a föltételbe is beleegyezett.

— És most — diadalmaskodott — azt hiszem, megelégszenek magatartásommal. Úgy tudom, negyvennyolcban is voltak magyaroknak idegen nemzetiségű, lelkes tisztjeik.

— Hoch! Hoch! Bem apó! Guyon Richard! — segített Kárász Elemér.

— Van még valakinek kifogása személyem ellen? Kérem az illetőt, hogy lépjen elő.

Fergetegszerű taps nyelte el szavát.

Csak a százados, ki kevéssel ezelőtt csattant ki a hirre, hogy Vlasék székelyekkel akar rendet teremteni, borult el a bajsza alatt.

Mindenbe beleegyezék! — vont a féltre Szlávyt. — Csak azért is felülmarad, meglásd. Egyedül Te menthetéd meg, ami még menthető.

Vlasék magamellé vette a zászlóst. Karjába akaszkodottan és tüntetőleg távozott. Szörnyen elégedett volt magamagával.

Az irodájában sugva jelentette segédtsíztje, hogy a vonat csak délután négykor érkezik. A gyulai s nagyszalontai pályaudvarparancsnokságot telefon útján már értesítette. A készenlétet azok elrendelik.

Az ezredes zsebkendőjét szagolta. Későn ne érkezzenek! Az udvaron egymáshátára kapaszkodó közemberek feltűzött szuronyhegygyel szedték le a kétfejűsasos német kaszárnyapajzsokat. Csendben, elszántással, de majdnem békésen ment ez a munka. Látszott rajtuk, hogy közben élcelődnek és jóízű tréfákkal temetik a gyűlölt madarat.

— Die Kerlen sind schon los. Veszedelmesek — merengett rajtuk a százados. — Dél van. Hosszú még négyig az idő Valamit tenni kellene.

Asztalhoz ültették a zászlóst. Írnivalóját szájabarágták s negyven perc alatt megszületett az ezred első magyarnyelvű napiparancsa:

„Negyvenhatosok!

Ellenségeink a kapuk előtt állnak. — Abban a pillanatban, amikor erre szükség lesz, a negyvenhatodik gyalogezred pótzászlóalja csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz.

Magyarország még sohasem látott gyors átalakuláson meg keresztül. Rögtöni békét ajánlottunk ellenségeinknek. József főherceg kiáltványa, melyet pár nap előtt intézett Magyarország népeire, országunk teljes függetlenségét hirdeti.

Ausztria népei szétmállottak, mint az odvas fa az első ütésre.

Magyarország politikusai között még nem jött létre a teljes összhang, de reméljük, hogy ez már csak órák kérdése.

Ti, kik némán és elszántással álltatok orosz és olasz pergőtűzek mindent túlríkolító üvöltésében, most is izzó hazaszeretől vezérelve némán fogjátok várni a bekövetkezendő átalakulást, nehogy hön szeretett hazánkat zűrzavar színhelyévé tegyük.

Olyan szervezet, mint a katonai, melynek minden egyes egyede élő- és gondolkodó lény, ha önkényüleg összezúztatik, többé egységgé nem egyesíthető, mert részleges hatalmunkon kívül áll. Elvesztenők így azt az erőt, melyre az országnak ma a legnagyobb szüksége van. Azért Negyvenhatosok, kik annyi vért áldoztatok hazátokért, legyetek nyugton. Fagyasztó komolysággal veletek örködnék tisztjeitek az eljövendő idők boldogságán.

(Folytatjuk.)

BÁRD OSZKÁR: SILVIO LOVAG

Dráma három felvonásban. Napkelet-könyvtár 1. szám. Kádár Imre előszavával.

Magában a költészetben kétféle hiba fordulhat elő: lényeges vagy lényegtelen. Ha lehetetlenséget akarna utánozni, az lényeges hiba volna, de ha bizonyos dolgokban kevés tájékozottságot árul el, ha valamely más művészet ellen vékezik, vagy valami lehetetlenséget kever belé, ez nem lényeges hiba.

Ha képtelenséget alkotunk: hiba. Ámde megállja a helyét, ha ezáltal elérí sajátos célját. Ez a cél abban áll, ha vagy az illető részt, vagy egy másikat hatásosabbá tesz. *Ha azonban a célt többé kevésbé a művészet szigorú elveit szerint is elérhető volna érné: a hiba nem menthető. Mert főszabály: hibát lehetőleg nem csinálni. De tekintetbe kell venni azt is, hogy a hiba lényeges-e, vagy lényegtelen.*

Meggondolandó, hogy valamit vajon így, vagy amúgy kell-e felfogni, tehát teljesen ellentétes módon azokkal szemben, kik, mint Glaukon mondja: elfogultak és rossz ítéleteikből következtetnek s kifejtve a „*nekünk így tetszik*“ álláspontját, megtámadják a költőt, ha velők ellenkező véleményben van...

Arisztoteles: De arte poetica liber. Huszonötödik fejezet.

Vannak örök törvények, amelyek a fejlődő viszonyokkal együtt fejlődni képesek, míhelyt alkalmazásuk a törvény szellemében és nem csupán a betűk szerint történik. Vannak törvények, amelyek épen ezért kikerülhetetlenek, amelyek már a természet törvényei és nem az emberi agy spekulatív tevékenységének jó-rossz egybefoglalásai. Törvény, hogy a hó hull, csak az időjárási viszonyok determinálják, hogy novemberben vagy februárban, hogy apró porszemek vagy lepedőnyi nedves pelyhek formájában hulljon le. A hó hull, mert a víz körforgási törvénye rendelí így s talán új teremtésre és abban új teremtési rendre volna szükség, hogy ez az igazság megdőljön.

Ilyen örökérvényű az egyensúly törvénye is. A bárka felbillen, ha egyik oldalát jobban megterheled, a vonat kisíklík, ha erősebb az ellengöz, mint a mozgó tömeg tehetetlen nekilendültsége. Az alkotó szellem pedig maga a kiegyensúlyozott törvény és alkotásai az egyensúlyhelyzetek iskolapéldái. Bárd Oszkárnak immár harmadik élenk került színpadi művében kell ezt az egyensúlyt nélkülöznünk. A hiba lényeges.

Érdemes-e, kérdeztem több ízben magamtól, Bárd Oszkár új darabját föltenni a mérlegre, súlyt és ellensúlyt az ellenkező serpenyőkbe vetvén, hogy hadd derüljön ki, hol hibázik valami az egyensúlyból, vagy — bár így volna — cáfoljon rá első benyomásaimra a tüzetes vizsgálat, mutassa ki, hogy az egyensúly teljes? Olyan nagy ügy ez a Bárd-féle darab, hogy komoly apparátust kíván a kritikától,

vagy csak egyszerű tudomásvételét a zajos külső sikernek és ráhagyni a ráhagyókkal: Bárd Oszkár igazolta ez a siker?

Van egy szempont, mely egy jól-rosszul színpadra írt darab sorsánál előbbrevaló igényeket támaszt s ez a fejlődő fiatal erdélyi irodalom szempontja, melynek a színpadon előharcosává dobta oda magát éppen Bárd Oszkár, hogy egyedül lévén, kihívja maga ellen pro és kontra vélemények özönét, melyek alkalmat kaptak rá, hogy kritikai arsenáljuk minden vegyes intencióktól vezetett fegyverét végre eredeti darabon próbálhassák ki.

Bárd Oszkár tehát egyelőre inkább áldozata, mint diadala az erdélyi színpadnak. Becsületes szándékai kritikán felül valók, ha ez utolsó darabjával el is síklott — mentségére mondva — a siker felé. Kell tehát a Silvio lovaggal érdemen túl is foglalkozni, mert Bárd nyomán holnap egész hadserege támadhat a színpad ostromlóinak és semmi sem történt itt, ha ezek okulást nem merítettek, vagy merítenének az előcsatár mozdulatainak jobb, vagy balog voltából. Ha Shakespeare egyik-másik darabjáról megírjuk a recenziók tizenegyezer-hétszázharminchetedikét, ha Sardouról újra megállapítjuk, hogy mestere volt a színpadnak, ezzel csak annyit használtunk, mint a gyermek, aki apjának „segít” a súlyos talicska tovatolásában, de valójában a talicskán nem mozdított hajszálnyit sem. De itt van Bárd Oszkár és ha már elszánta rá magát, hát hadd vállalja is a kísérleti nyúl szerepét. Ha erős, kiállja, ha gyöngé, belepusztul. Ő vállalja, hogy egész embernek, vagy egész kalandornak kell lennie drámája hősenek, különben revolvert nyom a kezébe. Valljuk hát mi is, hogy egész művészeknek, vagy egész virtuóznak van helye az élet játszómesteri polcán. Mert polc az: mesternek lenni a játékban, lévén élet, művészet és játék: egyek.

Bárd Oszkár kísérleti drámának mondja a Silvio lovagot, de evvel még nem mond semmit. Minden dráma kísérleti dráma, a művész kísérletezik, teszi próbára önmagát az alkotásban. Kísérleti drámának nevezi az új terminológia azt a drámai formát, mely a hétköznapi-ságból, a szokott társadalmi és etikai környezetből ragadja ki a szereplőit, külön embereket konstruál a szerző a maga tétéleinek igazolására, mely tétel kivezető utat mutasson s művészi eszközökkel az életet vigye előbbre és előbbre.

De csak a megkülömböztetés új, a forma régi. *Harpagon* is kísérleti figura, *Tartuffe* is az és a *Préciozók* sem egyéb. Bizonyos emberi tulajdonságok felfokozottan belesűrítve egy színpadi szerepbe, hogy éppen e túlzások előidézte kínos, vagy mulatságos helyzetek győzzék meg a közönséget a fővénység, a kétszínűség és a precíözködés helytelen, bűnös, nyomorult avagy neveléses és tehát igaz boldogsághoz nem vezető voltáról. A legjobb magyar kísérleti dráma ma is az *Ember tragédiája*, mely a legkétségbeesettebb emberi állapotból is megmutatta a kivezető utat, az emberi rendeltetésbe vetett bizalommal vértezett örökké elöretörő küzdelemben.

Az új Bárd-darab egyszerűen drámakísérlet s mint a szerző ön-

vallomása elárulja, kísérlet oly irányban, melyet vulgó így lehet kifejezni: *népszerűsége törekvés*. Ha ez volt a cél, ezt igazolta a siker, már amennyiben igazolta. Bizonyos, hogy sokat tapsoltak a színházban a felvonások után és a szerző nem győzte a hajlongást a lámpák előtt. De óvnom kell a szerzőt és az utánna következőket: ez a siker nem tévesztendő össze a népszerűséggel, mert az valami más.

Kritikai szólammal is időszerű leszámolni ez alkalommal. Az egyik „a művészi alkotás, melynek — sajnálgatják — a míveletlen közönségre nincs hatása.“ „A színpadi hatás eszközeinek nagyszerű ismerője, mondják másokról, de a darabnak semmi köze az irodalomhoz.“

Mindkét szólam, feltéve természetesen, hogy elfogulatlan toll írta le, hamis és hazug. Harmadik hazugság, hogy a siker mindenképpen igazol. A jó darabnak, jó előadásban, megfelelő rendezésben és átlag közönség előtt feltétlenül sikere van s ha ma nincs, a holnap biztosan kárpótól a máért. Bánk-bán megbukott, Carmen megbukott, Ibsen sorozatos bukásokat produkált a színpadon. Ezért nem lehet azt mondani, hogy minden bukott darab rossz és minden sikerre vitt darab igazolva van. És fordítva is áll; a színpadi siker nemcsak az értéktelen daraboknak jut ki és a jó darabnak nem kell feltétlenül megbukni ahhoz, hogy halhatatlanná legyen. A kiegyensúlyozottság az, ami megnyugtat és konzerválni tudja a sikert. Az a kiegyensúlyozottság, mely a darab felépítésében, külső formában és belső konstrukcióban arányos és egész s ezáltal a néző lelkében is egyensúly-épületet emel. Bölcssek tudják, hogy az egyensúly nem pusztán szimmetria kérdése s hogy a vázaltszerűben is ép olyan teljes lehet, mint a részletező kidolgozásban. Ez a kritikai szempont az alkotóművészt is köti, vagy ha úgy tetszik felszabadítja ezer lehetőségek kiaknázására és vezetőjéül kell, hogy szegődjék az önkritikájában. Művész önkritika nélkül: nyeletlen bicska penge nélkül.

Ezekután rátérhetünk a dráma taglalására. Itt megint a sok vitát kiállott arisztotelesi idézettel kezdem: „A tragédia egy komoly és bevégzett cselekmény utánzása, melynek bizonyos nagysága van; díszítve a fűszerezett beszédnek különböző fajtái által, az egyes részek sajátossága szerint; — cselekvő személyek, nem pedig elbeszélés útján keletkezett szánakozás és félelem által idézvének elő az ezen érzetektől való megkönnyebülést (katharsis).“ Ami Arisztotelesből elavúlt, azt a mai kor átértékelése szerint fogjuk alkalmazni s mert a Bárd-darab a szokványdrámák felé szándékos közeledést árul el, próbáljuk mérni az iskola mértékeivel, melyek a közönség izlésébe is beleneveltek.

Adva van egy kalandor, akit Bárd nem tart gazembernek, tehát a néző sem. Csak nagyban csal, de hiszen csalnak a legítimált kalandorok is, ez igaz. Tehát a hős, bár nem ideális célok vezetnek, nem tekinthető romlottnak sem. Félelme, akit csak egy kis jasszfölénnyel lehet háromóráig a színpadon mozgatni. A főalakot egyébként a saját mellveréséből ismerem csupán és néhány alkalmazottját-

nak áradozásából. Tetteiből nem. Csak egyet csalt volna a nyílt színen, szemem láttára, egy szép csalást, egy stílusosat! Amit én láthatok belőle, az kisszerű szemfényvesztés és nagyhangú fölény. Az alak tehát meg volna rajzolva, de nem cselekvés az, ami indokolttá teszi előttem főhősi mivoltát, csak *elbeszélések*. A hős meg akar tisztulni attól a piszoktól, melyet nem ismerek és így nem is tudom mérlegelni elhatározása súlyát.

Engem ez a főalak nem visz be magával a kétségekbe, melyek az első felvonás végén a szép Richette bárónőt egy csapásra visszarántják. A nő sincs azonban őszintén megbotránkozva, csak a jönelése tiltakozik a kalandor szerelme ellen. Ez rendben van, a nőt az átnyújtott iratban felsorolt bűnök felvilágosítják imádoja bűneiről. Neki módjában van alaposan elszörnyedni attól, amit írva lát. De nekem: olvasónak, nézőnek sajnos, nincs erre alkalmam. Alkati hibája a darabnak, hogy a hőse csak külső elemekből: csinos megjelenésből, nagy apparátusu csalóirodából, kalandori címből és jellegből, hazard fölényből és egy bárónő iránt érzett szerelem révén felebredt megjavulási szándékából van összetéve. Az egész benyomásom erről az emberről, hogy üres pozór, minta érték nélkül. Ez az ember ugyan a harmadik felvonás végén nem vesz revolvért [a kezébe, ez azt mondja a távozó bárónő után: gombház. Allapítsuk meg: már a főhősben hiányzik az egyensúlyból a legfontosabb rész: a jellem belső rajza. Most nézzük a darab épületét, a szerkezetet. Az első felvonásban expozíciót ad. Megismerkedünk a szereplők háromnegyed részével, illetve tudomást szerzünk jelenlétükről. Itt Lotharióban látunk valamit elővillanni a megrögzött gazemberből és látjuk az akció indítóokait, amelyek nem a jellemekből folynak, hanem egy kis gépírólány bölcsességéből, meg Lotharió elvi álláspontjából. Az akció a tetőpontját a második felvonás végjelenetében éri el, amikor a főhős az őt annyira jellemző szószátyársággal nem engedí szóhoz a bárónőt, mert a felvonásvég számára súlyos kifejezéseket tartogat. A jelenet hatásos és egyben teljesen megingatja szerkezetében a darabot. Be kell látnunk, hogy nem a szereplők jellemének önkéntelen sodra ragadja ezt a sorsszövevényt a végső kifejlődés felé, hanem a szerző kénye-kedve. Szerző sakkozik, szüksége van ez átlátszó kis cselre a végjátékhoz.

Most egy hatásosan és jól felépített harmadik felvonás következik. Kissé ökonomiátlan, sokat beszélnek az epizodisták s a valóság itt is sokat szenved, de tagadhatatlanul előkészítik így is a hatásos végjelenethez a közönséget. Richette és Silvio utolsó párbeszéde sokmindenért kárpótol. Egészen tiszta helyzetet teremt, a nő józansága, a férfi kétségbeesésének végső fokozottsága alaposan és okosan megindokolt. Itt le kellett volna mennie a függönynek s ami még hátra van: trükk. Finom és megindító a bujócskajelenet s ha revolverral kell tenni a pontot okvetlenül egy elrontott életre: ám legyen. Richette másodszori visszatérését azonban egyszerűen ki kellett volna húzni. A hatás szempontjából is felesleges, művészi szempontból alig megbocsáthatóan rossz.

A szerkezet egyensúlya a harmadik felvonás felé billen a szerző javára. A cselekmény sarkába illesztett véletlenség azonban nagyon kacsalábon forgóvá, erőtlenné és megbízhatatlanná teszi a szerkezetet. Két gyöngye vezetőszínész ejtse el a harmadik felvonást és nincs mentés a darab számára. A művészek erőpróbája a szerkezet és annak forduló pillére, a tetőpont. Aki legény a gáton, ezen az egy ponton nem épít véletlenre.

Még egyet, ami fontosabb. Bárd Oszkárnak harmadik színpadi alkotásában játszik főszerepet a kalandor, ha más és más kiadásban is. Ellenőrizhetetlen figura. Ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes. Ezen a ponton elkeverednek a szerző tehetségéről alkotható vélemények. Elkeveredhetnek. Egy egész hősből szeretnék próbakövet látni a tehetségének.

Az egyensúlyérzék fejletlenségére vallanak bizonyos olyan apróbb hibák, melyeket az aristotelesi esztétika bár lényegteleneknek minősít, az olvasóban és a nézőben, mélyebb visszatetszést kelthetnek, mint a szerkezet kiáltó hiányosságai. A teljesség kedvéért ezekkel is foglalkoznunk kell, hátha rámutatásunk okulásul szolgálhat. Mert főszabály: mentől kevesebb hibát csinálni.

Mondottuk: cselekvésen át jellemez az író s ha ez valóban itt-ott már sikerült is neki, ha a történetek magukbanvéve is elegendők rá, hogy a közönségben bizonyos tanulságokat ébresszenek, felesleges, sőt bántó, ha a szereplő maga is tanulságokat prédikál. Így a darab újságírófigurája a harmadik felvonásban teljesen kirajzolja bennünk a véleményt az alakról s hogy Silvio ajtót mutat neki ezzel a saját véleményét is közölte velünk. Bárd még utána kiáltatja Silvioval: hivatásának aljas kufárja.

A tüzijátékjelenet éppolyan naív hatáskeresés, mint a bárónó utolsó felvonásbeli visszahozása. Okonomiahiányra vall. A darab élvezetét nemhogy fokozná, de lefokozza.

Néhány epizódszereplő bolyong a színen. Színfoltoknak szánta a szerző, hallom a véleményt. A legparányibb színnek a palettán *karaktere van*. A festői elv: tiszta színekkel dolgozni! azonos a költői elvvel: egy mozdulattal is lehet karaktert ábrázolni, hát még egy harmincszavas szereppel.

Más epizódszereplők beszéddel iparkodnak könnyíteni helyzetükön. Egész élettörténetüket elmesélik. A színész nyiltszíni tapsot kap ezért, de a darab menete fásztót lesz és unalmassá válik. *Cselekedetekkel* motiválni: ez is főszabály.

A szereplők behozása és eltávolítása a színről, a precíz környezet rajz, itt is, ott is sántikál. Nüánszok ezek, de súlyuknál mélyebb nyomokat hagynak a nézőben.

Külön Bárd Oszkár számára is szeretnék tanulságokat levonni. Figyelmébe akarnám ajánlani, hogy a színpadi nyelvben az egyszerűséggel is lehet színeset és költőt adni. És lehet költőt adni egy instrukcióban, egy helyzetben és az egész szerkezetben. A darabot művészivé, vagy mesterembermunkává nemcsak a nyelv teszi, avagy

nem teszi. Itt a nyelv csak egy összetevő a sok között, melyek a szerkezetben futnak össze eredővé. Második figyelmeztetésem: a dráma művészi alkotás és a művészi invenció lelőhelye elsősorban a művészi intuíció, mely az életből és az életet továbbépítő fantáziából merít s csak másodsorban támaszkodják a spekulációra. Egy már feldolgozott témának új variánsára törekedni annyi, mint invencióban szükkölni. A friss és életerős inspirációt maga az élet szokta kínálni. Olvasmányinspirációk mindig csak szekundér eredményekre vezetnek.

A darabot, mint a Napkelet-könyvtár első számát, a Napkelet kiadóvállalata adta ki tetszetős füzet alakjában. Olvasva érdekes és nyelvének költői értékei zavartalanabban élvezhetők. Csak a túlprecíz instrukciók akasztják néhol az elképzelés szabad röptét. Különbösen kellemes pár órát fog szerezni olvasójának.

Olcso könyv és a viszonyokhoz mérten tisztességes papíron jelent meg. A *Kós Károly* címlaprajza megfelelően finom fedőpapírt kívánt volna, hogy értéke szerint hasson. *Kádár Imre* tartalmas és tanulságos bevezetőt írt a darab elé.

SZENTIMREI JFNŐ

A TUDATALATTI JELENTŐSÉGÉRŐL

[Az *A NuG* legújabb kötetei között van egy, a vállalat céljait ideálisan szolgáló könyvecske (*Okkultismus, Spiritismus und unterbewusste Seelenzustände*, von Dr. Richardt *Baerwald*, 1920), amely bölcs ügyességgel szűri le a nagyközönség számára, amit az okkult tudományokról, nevezetesen a spiritizmusról, mai nap tudnia illik.

E dicséretes összefoglalás azonban nemcsak lehetővé teszi, de előkészítéssel ki is hívja, hogy aki utána valamit meglátni és megláttatni akar, a mai spiritizmus-kritikában perdöntő „tudatalatti“ *kíható* jelentőségére fordítsa reflektorát; amely irányt t. i. *Baerwald*nak, a dolog természete szerint is, el kellett hanyagolnia.

Így — ha számolok is vele, hogy e kényes kérdés egyéni fejtegetése, a rendelkezésemre álló szűk határok között, aligha fog általános elismertetésben részesülni, — mégis csak erre törekszem; mert viszont ép e keretek megengedni látszanak, hogy egyelőre a tudós vagy laikus ellenvetések csírabafojtása helyett, céломul az előkészítettek megértő táborának talán termékenyítő ösztönzését tűzhessem.]

+

(1) *Okkultizmus*nak — mint ismeretes, — a mediumisztikus tüneményekkel foglalkozó tudományt szokták nevezni, *spiritisztának* pedig azt a — többé-kevésbé rosszhiszemű — pártot, mely az okkult tünete ket meghaltak szellemeinek működése segítségével magyarázza.

A *spiritizmus*nak — megfelelően a *spiritisza* mediumok két fajtájának — két, tudományelméleti értékre és jelentőségre igen heterogén jelenségterülete van. Az *intellektualis* médiumok a szellemek szócsövei gyanánt lépnek fel, azaz csak azt állítják, hogy a szellemek rajtok keresztül közvetítik hozzánk a gondolataikat; a *fizikális* ellenben testi megjelenéshez is akarják segíteni a szellemeket, vagy legalább különféle testi hatás, u. m. anyagi mozgások, lemezen való megjelenés, elzárt táblákra való írás stb. segítségével akarnak bennünket jelenvalóságukról meggyőzni. Ezek közül már most a fizikális médiumok, — bár kétségtelen családai mellett olyan jelenségeket is produkálnak, melyeket a természeti erők mai ismeretével nem tudunk kielégítően megmagyarázni, — mégis, bátran mondhatjuk, csak a szemfényvesztés (*Schwartzkünstlerei*) technikai fejlődésének problémáit jelentik, míg a (jobbhiszemű) intellektualis médiumokkal való, nyílt szemű, a *spiritisza* dogmák „szellemei“ mögé néző foglalkozás, — mely a kényszerű tévedések lehető kiküszöbölésére is lelkiismeretesen törekedett, — olyan *lektant* megismerésekhez segít,

amelyek egyedül hivatottak minden emberi fejlődéskérdés emberileg lehető megfajtásátni.

Mert az ma eldöntöttnek tekintendő, hogy a szellem-hipotézissal dolgozó spiritizmus ideje eljárt. Kétségtelenül bizonyos, hogy azon személyiségek, amelyek az egyes médiumokból beszéltek, bármily jól játszottak is ezek szerepeiket, sohasé voltak a meghalt anya, vagy barát, vagy herosz szellemei, tehát ennnyiben a tan és a legtöbb médium is rosszhiszemű volt. A modern lélektani tudomány vitathatatlanul világosította, hogy minden ilyen esetben csak a *médium tudatalattisága, illetve ennek egy darabja működött* és a kettős életet (két „személy”-nek egyazon testben való váltakozó tartózkodását) a — hiszterias hajlamu egyéneknek könnyen bekövetkező — u. n. tudatoszlás okozta. Így a modern spiritizmus szerint a „megszállott” egyén tudatalattija, a jóllehet titokzatosnak látszó esetekben is csak azt munkát végezte, aminő pl. ha bennünket, míg tudatunkban a magunk foglalkoztató gondolatait fűzzük, egy szimultán működőnek felteendő, rész-személyiség, vagy személyiség-rész „kitéret” a tolongók és kocsik elől, vagy az a bonyolultabb eset, melyet divatos detektiv- és moziregények a „kétkelkű ember” címkéje alatt koptatnak el, t. i. az alternáló kettős én szintén léggé közismert jelensége.

Ezen *második én* jelenség-magyarázó értékét már most annak a tapasztalati felismerése teszi kielégítővé, hogy nyilvánvalóan sok olyat „tud”, aminek képességével rendes tudatunk nem rendelkezik. A tudatoszlás ugyanis (már álomban is, még inkább a hipnózisban) a tudategység bizonyos fölöidását (disszolucióját), tehát a rendes tudat háttérbe csökevényesedését és így egyben a környezeti benyomások ellenőrizhetetlenné vált, vak uralmát jelentvén, — nem csak tudati veszteségeket, de tudatalatti, váratlan nyereségeket is hoz magával. A tény, hogy így a figyelem fényköröje sokkal élesebben és (irányváltoztatása folytán) olyan rétegeket is bevilágít, amelyek különben hozzáférhetetlenek számára, — egész külön, u. n. tudatalatti asszociáció köröket állít előtérbe (gyermekkori, vagy rég elfelejtett, kellőkép tudatossá nem tett, mellékes képzetek stb.), amik felszínre kerülvén, csak a laikus előtt csodás, (különben a felkerülés lehetősége után egyáltalán nem feltűnő) többletprodukciókra, nevezetesen (látszólagos) túlérzékenységre (hyperaesthesia), túlemlékezésre (hypermnésia) és nagyobbfokú távérzésre (telepathia) is képesítenek.

Beszédes példa erre (a sok között), ha egy angol tiszt, ki mindenki és a maga legjobb tudomása szerint, nem ismerte a wallisi nyelvét, elaltatva mégis olyan idegen idiomát beszélhetett, amelyet utólag wallisinak állapítottak meg, (Hansen, dán hipnotizör esete), ahol is a magyarázat, a spiritiszta tudomány mai állása szerint, egyszerűen annyi, hogy a tiszt e nyelvet gyermekkorában tanulta, hallotta, azután teljesen „elfelejtette”, de úgy, hogy az hipnózissal felhozott tudatalattijában újra előjöhett.

Így ma a modern spiritizmus — néhány gyanus hitelességű, főleg régen felfejzett „csodától” eltekintve, — minden okkulisztát kérdést (u. n. trance beszédek, a médium idegen nyelvhasználatára és ébren lehetetlen művészi alkotásai, az asztaltsodák és hangok a forrás- vagy fémkereső varázsvessző, jóslások és gondolatátvittelek, telepathikus álmok, sejtelmek és hallucinációk, a több helyt egyszerre megjelenő személyek stb. kérdéseit), a szellemhipotézis kikapcsolásával, a médium tudatoszlása, *latens emlékezete és tele- (heyper-) pathiája* segítségével magyaráz.

+

Am ha vannak bizonyos (extatikusnak nevezett) lelki-állapotok, amikor az egyéni tudat a maga, tudottnak és (már) nem-tudottnak (tudatalannak) tudott tartalma szimultán birtokában, mint egységmagának sajátosan ellenmondó kettőség állhat élénk, vagyis ha az embernek két, különböző természetű (tudatos és tudatalatti) lelkesége van és ezek között úgy a lefelé való közlekedés, mint legalább is bizonyos egyéneknek, bizonyos feltételek mellett, a tudatalatti újra-felhatása is lehetséges, — akkor e tényeknek, az okkultizmus specialis körén túl is, döntő jelentőséggel kell az emberi tudatkeletkezés és — fejlődés (differenciálódás), tehát az általános tudományfejlődés alapvető jelenségei körül is bírniok. És ennek akarot itten, sajnos, csak egyéni keretek között, utánajárni.

(2) Könnyű belátni: az, hogy „elfelejtett” benyomásaink tudat-

talán kincsével bizonyos formában rendelkezünk, hogy ez tényleg nem elfelejtett, hanem mindig felidézhető, szinte szervi részünkbe fejlődött és a természetes vagy mesterséges tudatosítás (idegláz, hisztéria, mánia, elmebaj, álom, tömegszuggesztio, hipnozis, trance stb.) hídlásos állapotain keresztül, (az u. n. tudategység kettősítésével) — ha rendszeres közvetítő alanyokon keresztül is, — de új eredménytudat fejlesztéséhez vezethet, — ép ez és csakis ez teszi az embert, a többi élőlényvel szemben tudatfejlesztő, gondolkozó emberré.

Mert u. n. tudata, „gondolkozása“ (valamiféle formában) kétségkívül az állatnak is van, csak hogy ez a tudat az ember rugalmas és pregnans tudatával szemben, merev és egyrétegű. Az állatból hiányzik a tudatossal szemben tudattalannak nevezhető lélekállapotnak szimultán, ill. alternatív felhozására (más szóval a hisztériára vagy hipnotizálhatóságra) való képesség és a tudatalattinak a tudatoshoz ez úton való felkapcsolhatása, tehát csakis ebben lehet az a plusz, mely ép az embernek a tudatfejlődéshez elengedhetetlen, örökmozgó erőt szolgáltatja.

Ennek termelése azután úgy valahogy képzelhető, hogy először is az ember egyszer valami, az állatnál is észlelhető tudatminimumot, (mibenlétét itt nincs alkalom elemezni,) tudatalattivá tudott elvásní. Ennek már természetes következménye, hogy a tudatalatti (tapasztalás szerint) másféle és így bizonyos tekintetben nagyobb érzékenysége, (melyről szó volt) ezt a tudatelemet a maga birodalmában olyan komplementáris tulajdonságokkal öregbítette (színezte), amelyek tudatelem korában nem jellemezték, úgy hogy ha ez elem egyszer az emberi specialitás: az árokteremtő és egyben áthidaló trancepallón, a tudatalatti felürességből, akár a saját, akár (mint könnyen átörökítendő* tudatalatti elem) egy másik tudatosságba újra felkerült, még a tudatalatti logikátlanságait (álomszerűségeit) lenyeső tudat rendszerezgetése után is kétségkívül jelentett valami tudatgyarapodást. Az aztán már csak természetes, hogy az ilyen tudatelem megint a tudat alá kerülve, (mint más tudatalatti plusz más tudatelem,) kényszerűen tovább másul és fejlettebb eredményt termel — a fejlődés végtelenségeig.

Így a faj-társakon kívül, (kik nemcsak mint a hipnózist és tudat-

* Nem szabad feledni, hogy a tudat alá kerülő, tehát gépiessé, bizonyos fokban szervivé váló tudatalatti tartalom, amely így mintegy átmeneti pontot jelent a „testi“ és „lelki“ között, közelebb állván a már bizonyítottan örökíthető fizikai tulajdonokhoz, ezekéhez hasonló kényszerűséggel örökíthető is. Hiszen általában: az u. n. szellemi tulajdonok hólabadszerű, gyors és szabályos s emellett — körletenként — úgy szólván sínekre garantált fejlődését legegyszerűbben bizonyos, mindig elért álladék csiráinak átörökítése biztosíthatja, sőt: az ember speciális és végeláthatatlanul buzgó fejlődésének örökmozgató vízerejét alapjában csakis ez: az egyéni szerezmenynek szellemi térré is kiterjedő továbbvívődése garantálhatja. Ez, a fizikaihoz való közelállásával igazolt, örökösödési valószínűség teszi teljesen jogossá (és persze csak ez teheti,) hogy tudatalattink tartalmában, egyéni elfeledtségeink mellett, a fajnak őseitől hagyottjaival is számoljunk és ahol e tudatalatti valamiféle pontjáról az egyéni mult legalaposabb vizsgálata sem adhat kielégítő magyarázatot, — csoda, vagy erőszakolt hipotézisek helyett — (pl. egy ébren táncolni sohasem tudott álomtáncosnő tánc tudását illetőleg) egyszerűen a (tincos, vagy kivált táncmester) ősök, vagy család örökített (tánc-) tudományára gondoljunk.

osztást primitív fokon legtöbbször felidéző, de a tudatalatti feladásainak szabályozó feldolgozását elősegítő elem is elengedhetetlenek), szóval a fajtársak létének követelményén kívül* ezen kizárólag csak az embernek megadott és végtelen kilátásu szellemi fejlődés lehetőségéhez mindössze megfelelő termékenységű szuggesztibilitás, egy ilyen, legalább is teljességében — úgy látszik — kiszámíthatatlan, *egyéni* esetlegesség kívánatos.

(3) Ez az egyéni esetlegesség pedig ugyanaz, mely minden „ideges“ embert képesít, hogy setétben, csukott szemmel kimondhatatlan szépségű, színes hallucinációkat láthasson, amely igen sokaknak, így pl. Goethének is megadta, hogy ébren hiába emlegetett (költői) nehézségeket játszva oldjon meg — álmában, az amellyel megbetegekkel sokszor bizarrul zseniális műremekeket produkáltat, amely — okkult téren — okozza, hogy rajzolni, ill. táncolni nem tudó médiumok u. n. álomrajzaikban és táncaikban igen szép, fantasztikus produkciókat produkálnak, vagy fogyatékosabb képességű médiumok a költői veret legnemesebb színeiben szívárványoztassák trancebeszédeiket stb. Mert minek volna e tények mellett az, a sokszor és (jellemzően) épen költőktől is megfigyelt tünet, hogy a költészetben — ellentétesen a tudatos közbeszéddel — valami inkább tudattalan, ösztönös játssza a főszerepet, aminek produkálása a minél primitívebb, ösztönösebb, tudattalanabb lények — pl. természeti népek, gyermekek, vagy próféták, költők és sokszor szinte kimondott elmebetegek — kiváltságának látszik, — minek volna ez (mondom) másnak értelmezhető, minthogy ez a költészetben jelenő ösztönös tudattalanság is egy ilyen lehetővé tévése a tudatalatti fentvázolt jelenéseinek, hogy a költészet is egyszerű tudatoszlási képesség és az ihlet — e legistenibb révület — is a tudatalatti féltures teréből fakaszítja ki és engedí feltombolni azt, az ébren rendszerző tudattól — e bonyolult szellemi fabrikátumtól — háttérbe nyomott és letompított valamit, aminek külső nyilvánulásait vagy eredményeit költői szépeknek szokták nevezni.

Ezt az egyedül magyarázó, közös nevezőt posztulálják különben annak meggondolásai is, hogy a jelzett, annyira incommensurabilis költészettermelők mégis olyan azonos (ritmus, metafora, stb.) formákat produkálhatnak, melyek a poétikák egyhangu tanúsága szerint a „költészetre“ jellemzők, és hogy a költészet esélyei mindig és ottan kedvezők, ahol a tudatoszlási lehetőség legáltalánosabb, ill. a tudatosztó szuggesztíó legkönnyebben felülkerekedhetik és kifogathatja az éber-állapot mindenféle mellék- és ellenképzetének fékező ellenőrzését, illetve: ahol még egy közlő nyelv nagyobb fiatalsága engedí a tudatosság könnyű félretolását; aminthogy igen régi megfigyelés, hogy minél fejletlenebb a tudat, (a gondolkozás), annál érzékibb, képezebb, költőibb a közönséges beszéd is, (indianok; Clemens és Diodoros szerint ókori szkithák és celták beszéde.)

És ezzel eddig két jelentős eredményünk van. *Egy*, hogy a tudat-

*) A szociális jelleg könnyű felismerhetősége a különféle tudományok történetében sokszor kölcsönzött károsan túlzott, sőt kizárólagos fontosságot e vonásnak.

fejlesztés szempontjából a tudatalatti és tudatos között szoros egymásrahatás viszonya áll fenn, amit nyilván az tesz lehetővé, hogy a formáló tudatalattinak a tudatból került elemei képesek a mástörvényű tudatalatti szülőiteit a tudat számára megfelelő (tudatszerű) logikus elemmel eléggé ellátni úgy, hogy itt egy önmagát mozgató erő szolgáltathatja az örök fejlődés garanciáját; a *második*, hogy a költő egyetlen kvalitása a benne felverhető, tudatosító híd és minden költői (művészi) alkotás, egyszóval az u. n. esztétikai szépség egyetlen és individualis kelléke a tudatalattiság.

Ha azután e két felfedezést egymással összhangba hozva, célunk szerint a tudományelmélet alapkérdésének — az emberi gondolkodás- (tudat)- keletkezés- és fejlődés kérdésének — szempontjából próbáljuk őket értékesíteni, szükségkép — ha a „miként“ további részletezésébe itt nem is bocsátkozhatom — ahhoz az ismeretelméleti eredményhez fogunk jutni, hogy a emberi gondolkodás (tudomány) fejlődését csak egy síkban húzandó, végtelen hullámvonalnak szabad képzelnünk, amelynek hegypontjait a zsenik tudatalattisága (a költészet „tudattalan“ elemei), völgyközeit a tömegek kérődző rendszerezése (a közlő beszéd és gondolkodás) teszi; ami azt jelenti, hogy a költészet és tudományos gondolkodás merev szembeállítás helyett mindenfajta emberi gondolkodásterméket, tehát tudattalan, költői (fantázia) alkotást és logikus tudatrendezést, — késői néven tudományt — egy vonal-sík harmóniájába kell egyengetni. És ezzel lesz csak magyarázható a költészetnek (és filozófiának) a közlő nyelv és pozitív tudományok fejlesztésében számtalanszor észlelt befolyása és csak ezzel lesz elsímitható a sok ellenmondás és nehézség is, melyeket a merev szembeállítás sebesített ki.

Hogy utóbb — emberi fejlődésünk folyamán — a két elem közül egy, és pedig a tudatossági, mégis előtérbe és uralomra került, természetessé válik, míhelyt meggondoljuk, hogy ez volt az állaton túlvivő és az emberre egyedül jellemző, egész proceszusnak legfelszínesebb és egyedül általánosítható része és hogy a tudatalatti elemek oly magas értékűre finomulásának és fokozásának *emberi* teljesítménye, bizonyos fokig kényszerűen vált *emberileg* fontosabbá, mint maga ez elemek ép oly elengedhetetlen termelése, a tudatalatti tipikusan állati vonásait mutató „ösnyelv“, amely így idővel bizonyos megvetettség, játékos szinezetet, az animális, fényűzésnek tekintett exotikum árnyát is sinyli. Ami — persze — nem változtathat rajta, hogy eredetileg minden beszédes és tudatos „tudomány“ animális és tudatalatti, a beszédességtől független és a beszédességet csak mint emberfaji képességeink szerint legalkalmasabb ruhát magának és egy, eredetileg nem is sejtett, tudatos célzatnak (t. i. a közlő beszédnek) megteremtő — *költészet* volt.

Természetesen: végső következtetésében a gondolat történelmének ilyenfajta felfogása minden emberi tudomány relativitását, illetve emberi determináltságát is jelenti.

Ha minden tudomány elsősorban alogikus, tudatalatti ösztönös eredetű lesz és csupán — megint csak régi tudatalattiságokból leszűrődött — „túdatok“ ellenőrzése nemesíthető (legfeljebb viszonylagosan valódi) tudatossággá, vagy — hogy

egy késői frazeológia nyelvén mondjam, — költészetből, a minden emberi „tudás” kezdetéből, tudománnyá, azaz a tudat mint az önmaga ketrecébe zárt vad, lényegileg nem, csak kvalitásilag mehet túl a magunk, szervi öröklésekkel determinált tudatalattiságán, bármily végtelenül finomítható is legyen, tudományunk soha se lesz képes a maga tudatalattiságának anthropomorph determinációját kinőni.

De persze ezt, emberiségünk ezen leghatalmasabb, szinte kizárólagos örömforrását szégyelnünk vagy kivált fájlalnunk — se méltó, se okos cselekedet nem volna.

MARÓT KÁROLY

NYUGATI SZEMLE

„Az új szellem” (L'esprit nouveau) a címe egy újonnan induló francia folyóiratnak. Programját a következőkben foglalja össze:

„Az új szellem a világ első folyóiratja, amely korunk esztétikájával foglalkozik, s annak minden megnyilvánulási módjával. Céljai: megértetni a szellemet, amely korunkat élte; megfogni e kor szépségeit, szellemének eredetiségét. Megmutatni az egységes szellemet, amely társadalmunk legkülönbözőbb alkotóit vezeti. Bemutatni, magyarázni, érthetővé tenni azoknak a műveit, kutatásait, gondolatait, akik a ma műveltségének vezető elméi.”

Minden okunk megvan ezt a programot örömmel üdvözölni. Hogyne! Hiszen érezzük, hogy mindaz, ami most a világon folyik egy óriási vajadás, egy új korszak születését megelőző fájdalmak. Erezzük, tudjuk, hogy mindaz, ami művészetben, irodalomban, társadalmi jelenségekben, tudományban, s az élet összes megnyilvánulásaiban történik, az mind egy egységes szellemi újjászületés hajnalhasadását jelzi. S örülnünk kell, ha azt látjuk, hogy azt mások, tőlünk távol eső országokban is érzik, ugyanúgy érzik, mint mi. Ott is van, aki megfogja az emberek kezét, azokét, akik ebben a nagy összevisszaságban megzavarodva néznek körül, s megkísérlik őket vezetni ennek a nagy történésnek a zürzavarában, amely csak azért érzik zürzavarnak, mert oly nagy méretű, hogy mi csak a sodrát érezhetjük, áttekinteni nem tudhatjuk.

Ezek voltak érzéseim, amelyekkel a folyóiratot kezembe vettem. A részletes programban nevetek is adnak a szerkesztők, neveket, amelyek a ma művészetének előkészítésében út- és irányjelzők, s amelyek még inkább megerősítettek abban a feltevésemben, hogy ők is ott keresik a kor titkos mozgató erőinek a megnyilvánulását, ahol hi-

szem, hogy keresni kell. Cézanne, Picasso, Matisse, Claudel, Mallarmé, Apollinaire... a franciák közül.

Mind e sok biztatójel után csalódást okozott, hogy a program további részletezésében olyan dolgok is vannak, amelyeket bajos összegezgetni az eddig elmondottakkal. A lap esztétikusai azt ígéri, hogy laboratoriumi kutatásokkal fogják az új esztétika alapjait lerakni. Már is beszámolnak arról, hogy kísérletileg sikerült megállapítaniok, hogy a geometriában „arany metszés” néven ismert két részre osztása egy adott hosszúságnak, olyan arányt ad a két nyert hosszúság között, amely az ember esztétikai igényeinek is a legjobban felel meg. Jó, hiszen el kell ismernünk, hogy az emberi szellem tevékenységének legkülönbözőbb megnyilvánulásait összekapcsolja a szellem, amelyből születtek, de azért azt hisszük, hogy aki esztétikát laboratóriumban akar csinálni, az a tudomány eszközeivel nyúl hozzá a művészethez, tehát olyasvalamíhez, ami olyat akar kifejezni, amit a tudománnyal nem lehet megközelíteni.

Míndezek után azt kell hinnünk, hogy akik a folyóiratot szerkesztik, azoknak a helyes érzésük, a művészi érzésük megmutatja ugyan, hogy melyek azok a megnyilvánulásai korunk szellemének, amelyek a jövőbe mutatnak s amelyek az eljövendő nagy művészi és szellemi felvirágzását az emberiségnek legigazabban fejezik ki, de valahogyan nem tudnak még szabadulni a közel múlt azon szellemétől, amely mindent racionalizálni, mindent tudománnyá tenni akart, olyat is, aminek éppen az a lényege, hogy az embernek gondolatontúli mívoltát adja.

A folyóirat külső elgondolási módjában egy már letűnően lévő kor szellemének bélyegét hordja magán, s ezért ellentmond címéneket: „Az új szellem”, tartalmából azonban kicsillan a legújabb kor igaz megértése is.

Menschheits-Dämmerung, Symphonie jungster Dichtung a címe annak a költemény kötetnek, amelyet a legújabb német költők műveiből válogatott össze Knoth Pinthus. A régi megszokott művészet mértékével mérve bizonyára sok mindenre találnak benne, amin fennakadhatnak. De ne tegyék ezt. Rosszúl járna az egyiptomi művészet is, ha a XIX. század naturalizmusát fogadnánk el mértékéül, s a gótika sem járna jól, ha a görög szobrászat remekeihez mérnénk szépségeit. Fogadjuk el, hogy minden kornak megvan a maga külön művészete, amelyet éppen az választ el más korétól, hogy új a kifejezni valója, hogy mást akar mondani.

Hogy ez a kötet költemény mi akar lenni, mit akar mondani azt kiadója szép bevezetésben mondja el. Ne ért-sük félre a dolgot: rossz versek lennének azok, amikhez bevezetésben kell elmondani, hogy mikkor akarnak lenni. Másról van itt szó: értékes és finom útmutatások ezek, amelyek csak a szemünket próbálják kinyitni, csak segítségünkre óhajtanak lenni az út, az irány megtalálásában, amelyen e kötet szépségeit keressük.

E kötet gyűjtemény! — mondja Pinthus — Gyűjteménye egy kor — a mi korunk — megrázkódtatásainak, szenvedélyeinek; vágyak, örömök és kínok gyűjteménye. Emberi megindulás öszszegyűjtött kivetítése az időből az időbe. Nem költők vázat akarja adni, hanem korunk habzó, kaoitikus, szétrobbanó öszszeségét.

Minden időkben a líra volt az emberi megindulások és megindultságok fokmérője. A jövőbelátóan hirdette az eljövendő eseményeket... a közösség érzéseinek rezgéseit, s a vágy és gondolat fel, le és tova vezető útját.

Hallgassuk korunk költészetét: ... ne válasszuk el egymástól az egymás után jövőket, hanem hallgassuk együtt, egyszerre, szimultán. Hallgassuk a költői hangok öszszecsendülését, mint egy szimfóniát. Korunk zenéje harsan, szívek és agyak harsogó uniszónója.

Nem mechanikus, történeti sorrend célunk, hanem dinamikus, motívumos öszszecsendülés: szimfónia!

Ne hallgassunk tehát a lírai zenekarnak csak egyes hangszereire, vagy hangjaira; a hegedűk égfelé lebegő vágyára, a cellók öszzi-panaszos melankóliájára a kürtök bíboros ébresztőjére, a klarinétok gúnyos stakkatójára, az öszsze-

olmlás harsonaszavára, a trombiták jövőt kihívó indulójára, az oboék sötét mély búgására, a basszusok zúgó hegy-patakjára, a triangulusok sebes csilingelésére és az élvsovár haláltánc berregő dobpergésére. Hanem halljuk ki a lármázó diszszonanciából, a dallamos harmoniákból, az akkordok súlyos egymása utánjából, a megtört fél és negyed hangokból — halljuk ki belőlük a világtörténelem legvadabb és legsívárabb korának motívumait és témáit.

Ami e költőket egyesíti, az érzéseik, világnézetük, kifejezőmódjuk és formájuk intenzitása és radikalizmusa; és ez az intenzitás, ez a radikalizmus kényszeríti e költőket, hogy a most végéhez közeledő kor emberisége ellen harcba szálljanak és erős vággyal készítsék elős követeljék az új, a jobb emberiséget.

Ne korunk lírai költészetének jellemző képét várjuk e kötetből, sem pedig egykorú írók legjobb, válogatott költeményeit. Hanem azon ifjuság műveit, amelyik azért tekinthető legigazabban az utolsó évtizedtől új generációjának, mert legfájdalmasabban szenvedett e kor súlya alatt, legvadabban panaszkodott és szenvedélyes bensőséggel kiáltozott nemesebb, emberségesebb emberek után.

Ez az érzés egyesíti e kötet költőit még akkor is, ha ők maguk talán nem is tudói ennek az öszsztartozásnak. S ezért kellett kimaradnia sok talán tökéletesebb költőnek, akik ezen a koron innen, vagy pedig fölötte állnak a kornak.

E kötet minden költeménye az emberiség miatti panaszból fakad, az emberiség utáni vágyból. Az ember a maga emberi mivoltában — nem magánügyei és érzései — az igazi, végtelen témája. Ezek a költők idejében megérezték, hogy sülyedt az ember az alkony homályába, ... sülyedt a tönkremenés éjszakájába, ... hogy megint feltámadjon homályt eloszlato hajnalhasadásban. Ebben a könyvben az ember tudatosan elfordul a rákényszerített, őt körüllelő s elnyelésel fenyegető múlt és jelen homályától, egy oly jövőnek megváltó hajnalpirkadásához, mely jövőt maga teremti magának.

Az, ami az emberben tudományosan meg nem fogható: itt profétásan, igazán, tisztán megjelenik.

Ha úgy akarjuk: e költészet nevezhető politikainak is, mert témája a most élő emberiség állapota, amelyen sirán-

kozik, amelyet elátkoz, kigúnyól, megsemmisít. mialatt félelmetes kitérésben jövő jobbrafordulás lehetőségét keresi. De ezen költők legjobbjai: és legszenvedélyesebbjei nem az emberiség külső állapota ellen küzdenek, hanem maga az eltorzított, meggyötört, félrevezetett ember állapota ellen.

Igy természetes, hogy a szavak, amelyek a leggyakrabban benne: Ember, Világ, Testvér, Isten. S mert elsősorban s egészen az ember a kiinduló pontja, középpontja és célpontja ennek a költészetnek, ezért a természetet nem festi, ábrázolja vagy éneklí meg; egészen emberré teszi: a természetet borzongás, melankólia, a kaosz összegabalyodása, a csillogó labirintus, amelyből Ahasvér vágya igyekszik szabadulni; és erdő és fa vagy halottak lakhelyei, vagy kezek, amelyek Istenhez, a végtelenség felé nyúlnak.

Utóbbi évek képzőművészete ugyanazokat a motívumokat, ugyanazokat a színtételeket mutatja, ugyanazt a szétrobbantását a régi formáknak, ugyanazt a végigpróbálását az összes formai lehetőségeknek a maga végső konzekvenciájáig, a realitás teljes fölföldődését. Az emberinek ugyanazt a betörését és kitérését mutatja, ugyanazt a hitet az emberi szellem, az idea mindent oldó és megkötő hatalmában.

Mondjunk még neveket: Däubler, Ehrenstein, Goll, Hasenclever, Lasker-Schuler, Lichtenstein, Schickele, Werfel, Wolfenstein és mások költeményeiből rakódik össze e motívumok szerint csoportosított kötet. Ott találjuk benne e költők Kokoschka, Schiele, Meidner és más modern művészek által rajzolt portréit.

Galsworthy három drámája most jelent meg Tauchnitz kiadásban. Kétségtelen: Shaw és Wilde jelentősége súlyosabb, mint Galsworthyé, de ezt nem kisebbítésére mondjuk, értéke más természetű, mint ezen Európaszerte jól ismert két íróé. Nincs meg benne Shaw nagy fölénye, nem is lehet, ahhoz túlságosan nagy szeretet lakik benne. Szereti az életet, szereti a hőseit, s mi több, hősei közül nem egy a szeretet apostola. Azok, akik élményeiket szeretik beskatulyázni szocialista írónak mondják. A fogalom mindenestre óvatosságra int. A tételes szocializmus nem világnézet, hanem társadalmi tan, amely racionális megfontolások szerint akar alakítólag hatni az életre. Az irodalom

azonban az élet mélyéből kell, hogy induljon, s ha onnan hozza valaki magával szocialista megérzéseit, akkor lehet „szocialista író.” De ez a „szocialista írodalom” lehet, hogy nagyon sok „szocialista tétellel” ellenkezni fog.

Ha ilyen megfontolásokkal nézzük Galsworthyt, akkor ő is lehet „szocialista író” de akkor nem is csodálkozhattunk a látszólagos ellentmondásokon, amelyekre műveiben találunk. A „The Foundations” (Az alapítások) című darabjában, amely talán a költő politikai hitvallásának tekinthető, egy nagy úr ebédet ad az osztályok kibékülése jeléül. Ezen az ebéden Lemmy, a gázcsőszerelő, azt mondja a házigazdának: „Angliában nemsokára egy triumvirátus fog uralkodni: a szabadság, egyenlőség, testvériség. De ha tudni akarod véleményemet: hat hónapig sem fognak uralkodni, s kitérik egymás nyakát. Anglia dögrovárra kerül, ha egy új vallás nem menti meg. Ez a: jóság. Nem verszegény érzélgés, nem jótékonyági bálok. Nem: én éppen olyan jóságos a milliomoshoz, mint ő hozzám. Lehetséges ez vérontás nélkül? Nem. De akkor kell hogy ontások azok vért, akik nem jóságosak. Csak így érhetitek el azt, amire szükségetek van.”

„A Bit o'Love” (Egy kis szeretet) című drámában viszont azt akarja megmutatni, hogy szeretettel és megértéssel hogyan lehet megoldani olyan kérdéseket, amelyek szeretet nélkül társadalmi problémákká nőnek ki magukat, olyanokká, amelyekről kóteteket írtak anélkül, hogy megoldásnak lehetőségére rátaláltak volna. Annak az aszszonyoknak a problémájáról van ugyanis szó, aki csak férjével való egy idei együttélés után jön rá, hogy nem azt kapja tőle amit a házasságban keresett.

A kötet harmadik drámája „The Skin Game” (Harc a végletekig) a régi földbirtokos harcát mutatja az új tulajdonossal. A szerző minden szeretetével a régi, az ősi tulajdonos mellett áll.

Mind a három dráma jellemzi, hogy a szerző igen részletes utasítást ad a rendezőnek, ami talán az olvasót némileg zavarja. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a drámai szerző művét elsősorban színpadi előadásra szánja, s így a mű végéhez és teljes megértéséhez hozzátartozik mindaz, amit a színpad, s az előadás technikája ad hozzá. Sőt a színrehozás részletei

ép oly jelentős részletei kell hogy legyenek az egésznek, mint akár a dikció szépsége. Ha így nézzük a dolgokat talán megbocsátjuk a szerzőnek, ha olvassva a rendezőnek adott utasításokat, azok egy kicsit untatnak.

Verlaine halálának 25 évfordulója volt január 8-án. 1896-ban halt meg, rövid egy hetes betegeskedés után. A párisi irodalmi körök megemlékeztek az évfordulóról. Mme Weber, a nagy francia tragika helyzetett pálmakoszorút a Luxemburg-kertben álló Verlaine erelműre, Gustava Kahn és Fernand Gregh néhány Verlaineak ajánlott versét recitálva. Fernand Gregh a „Verlaine barátai“ társaság nevében beszélt. A Récamiér hangversenyteremben pedig Ernest Raynoud: „L'Assomption de Paul Verlain“ c. drámai költeményét s más Verlainet dicsőítő költeményeket adtak elő. A *Mercur de France* január 1-iki számában pedig Gustave Kahn komoly tanulmánytszentel Verlaine költészetének.

Stéphane Mallarmé, a „poète obscur“, akinek egyetlen életében megjelent verskötetéhez vastag köteteket írtak „magyarázatul“, nem azért homályos, mint-ha nehezére esett volna az írás. Homályos, mert a legfinomabb, a legmegfelelőbb és ugyanakkor a mégsoha nem használt kifejezést kereste. Ezt mutatja két most megjelent posthumus kötete (*Vers de circonstance* kiadta a Nouvelle Revue française és *Madrigaux*, kiadta a Sirène könyvkiadó), melyben alkalmi verseit, melyeket nagy kedvvel művelt, adják közre. Sok ajánlást, emlékverset írt, legyezöre, albumba, újévi ajándéokra, stb. Leveleit is rövid négy soros versekben címezte, s íme, a posta, úgy látszik, megértette a „poète obscur“-t, mert levelei megérkeztek rendeltetési helyükre. Ime egy Verlainának írt levél borítékjára:

Je te lance mon pied vers l'aine,
Facteur, si tu ne vas ou c'est
Que rêve mon ami Verlaine,
Ru'Oidot, hoptal Broussais.

Lágyékkodba röpül lábom,
Postás, ha nem mégy oda, hol van
S álmodik Verlaine barátom
Didot utcán, Broussais kórházban.

A postás úgy látszik nem haragudott meg e nem éppen barátságos felszólításért, sem pedig a merész újságú rímekért. (A magyar olvasó se haragudjon meg a hevenyészett fordítás primitívsegiért.)

A *Goncourt-díjat* az idén Ernest Pérochon *Nène* című regénye kapta. Külös érdekessége a dolognak az, hogy a szerző vidéki tanító s a munka egy kis vidéki kiadónál jelent meg. Tekintve azt, hogy a Goncourt akadémia díjára igen sokan s nagy reklámmal pályáznak, méltó feltűnést keltett, hogy a díjat egy eddig ismeretlen vidéki író kapta meg. Pérochon 1885-ben született Vouillé nevű falucskában: szülei protestáns földművesek voltak s csak faluja tanítójának köszönheti, hogy tovább iskoláztatták s nem fogták mindjárt mezei munkára. Tanító lett. Előbb verseket írt, később két regényt.

A most Goncourt díjjal koronázott regénye, a *Nène* (Madeleine rövidítése) egy falusi szolgáló tipikusan realista története. Rövid konkrét mondatokban rakja össze alakjai jellemét apró vonásokból, pontos milieú rajzzal. Középszerű jelentéktelen emberek jelentéktelen dolgairól van szó, az életről a maga mindennapiságában; melyből azonban nem hiányzik a tragikum. *Nène* szolgáló egy falusi gazdánál, aki özvegyen maradt két gyermekkel. Az anyai ösztön és a hú kutyra ragaszkodása minden erejével csüng e két gyermekben, teljesen oda adva magát gondjuknak. A gazdának elcsavarja a fejét egy rossz hírű varrónó, akit feleségül vesz s aki azonnal kidobja a házból a hűséges Nénét. Távozása után két héttel viszontlátja az imádott gyermekeket, akik már egyáltalában nem szeretik. Ez a halátlanság a folyónak viszi.

Franz Marc emlékére kiadták barátai leveleit, feljegyzéseit és aforizmáit vázlatkönyvével együtt. (*Briefe, Aufzeichnungen und Aphorismen*, megjelent Berlinben Cassirernél). A legifjabb festők között talán nem volt még egy aki oly nagy bensőséggel élt volna művészetében s aki oly fiatalon a maga nemében befejeztetett adott volna. Verdunnél pusztult el még 1916-ban.

Minden csöpp vérével egy tisztultabb szellemiség felé törő ember hangja szólt meg a most közreadott feljegyzésekben is, melyek még bepillantást engednek a művész teremtő lelke mélységeibe. Ez a könyv még valamikor az új művészet legérdekesebb dokumentumai közé fog számítani. A 100 aforizma közül ide irunk egyet, talán a legjellemzőbbet:

„Hihetetlen, mily keveset tanulnak az emberek a múzeumokból. Miért

rendeznek be múzeumokat, ha nem azért, hogy tanuljanak belőlük? Pedig megtanulhatnák belőlük azt az egyetlen igazságot, hogy nincs nagy és tiszta művészet vallás nélkül, hogy a művészet annál művészebb volt mindig, minél vallásosabb volt (s annál művészietlenebb, minél vallástalanabb volt a kor). Azért is igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy a mi természettudományi és technikus korunk összeférhetetlen az igazi művészettel — de tévednek, ha azt hiszik, hogy azért a művészetet halálra van ítélve.“

DIENES I. ÁSZLÓ

JEGYZETEK A PORNOGRÁFIARÓL

A pornográfia a hangsúlyozott és ennél fogva művészietlen ésszívérzékiiség, írásban és képben. Kiírt-hatatlan, mert megtámadhatatlan létalapja egy minden emberre egyformán kiterjedő, legelembb és meg lehetősön mocskos testi együttérzés. Sötétlátóknak pompás falat annak a felismerése, hogy minden-nemü gondolat- és érzésközlés a leg-lehetetlenebb félreértéseknek van kitéve, míg a pornográfikus gondolatot mindenki teljesen azonosan fogja és sohasem érti másképp, mint ahogy közlik vele.

Érdekes annak a megfigyelése, hogy a különböző korok mennyire befolyásolják azt a különben is igen gyöngéd határt, amelyen az örök emberinek (aggályoskodó erkölcsi kérdésekre való tekintet nélküli) megnyilatkozása végződik és a pornográfia kezdődik. Ez a határ a valláserkölsi nevelés s a társadalmi közszemérem függvénye. Valahányszor olyan korokba jutunk, amelyek a művészet lehetőségeit tágtítják, mindig észrevehetjük, hogy ilyenkor a művészet lehetőségeit le-lecsapol és elvezet a pornográfia vizeiből és ennek sívárságát az általános emberivel festi alá. Itt salatkozhatatlan bíró senki sem

lehet. Igen sok ember van, a ki Otto Julius Bierbaumot feltétlen művésznek jelenti ki minden felelőtlen malackodásában; viszont magam láttam titokban terjesztett „für Herren“ fényképeket, a melyeket egy művészetre fogékony fiatal leány pirulás nélkül élvezhetett, mert művésziék voltak.

Megint más, hogy örök emberi nem mindenkire hat egyformán. A rontó határ, a melyet egy Zolákönyv egy még kiéretlen egyén-re tesz, lényegében nem egyéb, mint az a nevetető inger, a mely a hozzá nem értők arcát egy szokatlan modorú kép előtt mosolyra torzítja. Természetesen a társadalom szempontjából ez nem mindegy; a képet otthagyja az ember, a szellemi benyomást nem ellemzi tovább, lerázza nyakáról mint a kutya a vizet, — de az érzéki észlelet tartós és öntudatlanul beljebb-beljebb rágja magát s ha a társadalom ilyenkor prűszköl: a maga-szabott erkölcsé tekintetében teljesen igaza van.

Hittel vallott hitem, hogy itt minden írtás és minden küzdelem hiábavaló. Öntudatlan és kormányozhatatlan erőkkal állunk itt szemben, amelyek kiszámíthatatlan elosztásban és önmaguk által megadott mértékben hatnak. Az egyedüli fegyver ellenük, mint a sors egyéb öntudatlan erőire vonatkozólag is: az öntudatos-sá tételük. Mihelyt valami öntudatlant tudatos-sá alakítunk át, magunk irányíthatjuk. Ez az általános erkölcsi alapja korunk minden materialista mozgalmának és ezen az alapon lehetne felépíteni a szellemi együttérzés birodalmát.

Szép számú apostolaink szives figyelmébe ajánlom ezt néhány töredékes gondolatot. PAP JÓZSEF

ÁPRILY LAJOS: FALUSI
ELÉGIA (1921. Minerva kiadása.)

A harminc és egynehány vers csaknem mindegyikében előfordul e fogalom: virág És legtöbbször búcsuzkodás, menekülés az élettől. Valahogyan Tompa Mihály szép lelke jár vissza e sorokban, melyek egyenletesen patakznak és keresnek utat mesékbe, erdőbe, távoli multba. A valóság, az élet harca, irama, lendülete, ereje, túlfűtöttsége, perzselő, önönmagát felémészítő heve nem izgatja a költőt. Nincsenek problémái, viaskodásai, megfeneklései. Szavaiból nem harsog a kollektív lélek és ott, ahol más lázong, rímeli ellágyulnak. Elégia. Falusi elégia. Mit lát ő meg az egyensúlyozott világból? „Rácsok mögött a nyár virágot ápol — szédül a szív a rózsa illatától. És itt is vannak konduló harangok — s toronyra szálló hófehér galambok. — A kedves itt is vágyva vár az éjre — s a kútnak itt is van csengő zenéje. És itt is vannak naplementi séták — s a könyves boltban kották és poéták...“ Ez az élet. Ha így lehetne élni: „S mégis: ölen a fényes, enyhe nyárnak — sötét csoportok vérről deklamálnak. — És villám gyúl ki némelyik szemében, — mert a beszédük nem az én beszédem.“ Majd: „Bágyadt szemem halott létükre téved, — ő, itt is csak virágban él az élet. A fejfák itt is bánattal köszönnek s az élők rendre itt is erre jönnek. Sötét urak is egyszer ide dőlnek, — miért szeretnek és miért gyűlölnék?“ Ez az Áprily Lajos filozófiája, a nyugodtságot, a békeességet, a harmóniát kereső emberé, ki nem áll szembe ez élettel, hanem félre áll. Talán neki

van igaza! Talán Áprily megtalálta a megelégedés, lehangoltság és férfias összhangját — legalább is verseinek klasszikus vonalvezetése erre enged következtetni. Kifejezési modora nem forradalmi, nem szeszélyes, nem kísérletező, hét-hét epikus, bő soraiban átgöngyözik minden mondanivalója. Skálája nem változatos, de a szorosra fogott húron: mester. Tudásának pasztikus volta különösképen meg fog és nem eresz el. Például itt a „Hóban“ című verse. Egy sablonos, egy kis tehetségű rímkovács, amikor a havat megénekelné, bizonyára a új, kipróbált rekvizitum szerint dolgozna. Húll a hó, hogy húll, leesnek a pelyhek, elmúlik az élet. Vagy egy másik variációjában: lehúll a hó, a szép és tiszta fehér és az isten e szűz fátyla összesárosodik és jön a locs-pocs. De költő kell ahhoz, aki — mint Áprily — meglássa a havas erdőben hogy:

A kőd mögött rekedten szól a „kár“,
jeges bajusszal ballag a favágó;
az útnál megváltó napokra vár
s vércseppeket hullajt a kecskerágó.

Felborzolt tollal ül a hím-pirok,
hőzuzmorát szítál az ég le rája,
félálomban lát nyár-illuziót
s olyankor szól alt hangon fuvalója.

Nagyon szeretem az „Irisorai szarvas“ versét. (Érdekes, például egy Zsolt Béla temperamentumának a szimbólum kifejtésére nem jó az elégikus szarvas, neki, hogy ugyanezt kifejezze, bíka kell és torreadorok viadalma). A „Rím“ című vers néhány, zengően megformált sorát. És főképpen a „Falusi elégia“ 2-ik része, melyet számtalanszor olvasok el és nem tudok betelni kristálytisza lírájával.

LIGETI ERNŐ

MODERN
KÖNYV- ÉS ZENEMŰ
KERESKEDÉS

a világirodalom leg-
kiválóbb és legfris-
sebb alkotásainak;
bel- és külföldi napl-
i-pok, folyóiratok,
divatlapok stb. ál-
landó nagyraktára a

FRIEDMANN
HIRLAPIRODA

Oluj-Kolozsvár
Fő tér 28. sz.

Lőrinc és Tóth

Fő tér 8. Első Magyar-palota

•••
Női divat
különlegességek
áruháza

•••
Szolid kiszolgálás. Szabott árak

Párisi SZŐRMEDIVAT

UJDONSÁGOK
DUS VÁLASZTÉKBAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DÉRI
LAJOS

SZÜCSMESTERNÉL
Strada Memorandului Nr. 3.

Weisz és Molnár

női divat, kötött és
rövidáru
üzlete

Wesselényi-utca 7. sz.

KOLOZSVÁR LEGNAGYOBB

NŐI
DIVATÁRUHÁZA

•
MISSIR
•

(VOLT UNIÓ-UTCA 11. SZÁM.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

